

Sociaal-Economische Monitor Regio Groningen-Assen Update februari 2006

Opgesteld op verzoek van:
Regio Groningen-Assen 2030

Opgesteld door:
ETIN Adviseurs

Tilburg, februari 2006

Inhoudsopgave

Management summary	1
1. Inleiding	4
2. Bevolking en wonen	7
2.1 Bevolking	7
2.2 Wonen.....	13
3. Economische ontwikkeling	15
3.1 Economie	15
3.2 Bedrijvendynamiek	18
3.3 Ruimte voor bedrijven.....	18
3.4 Inkomen	21
4. Economische structuur	23
4.1 Werkgelegenheidsstructuur	23
4.2 Stuwende bedrijvigheid.....	27
4.3 Toerisme en recreatie	28
4.4 Creatieve industrie	29
4.5 High-tech industrie	30
4.6 ICT-sector	31
5. Arbeidsmarkt.....	32
5.1 Aanbodkant.....	32
5.2 Vraagkant.....	37
6. Verkeer.....	41
6.1 Verkeersintensiteit	41
7 Samenvatting	44
7.1 Sociaal-economische monitor.....	44

Bijlage

Management summary

Sociaal-economische monitor

Bevolking

- Van de bevolking in de regio woont ruim 40% in de gemeente Groningen en daarnaast iets meer dan 14% in de gemeente Assen;
- De bevolkingstoename in de regio is gestagneerd. Over de laatste vijf jaar is de bevolking sneller toegenomen dan het landelijk gemiddelde;
- Het inwonertal in de gemeente Assen is het snelst gegroeid in 2005. Gemeente Winsum is de sterkste daler;
- De jaarlijkse opgave ter realisatie van doelstelling regiovisie (489.000 inwoners in 2020) wordt waarschijnlijk niet gehaald over 2005;
- Zowel het geboortesaldo (+903) als het vestigingssaldo (+750) is licht positief in de regio;
- Het merendeel van verhuisbewegingen is regionaal georiënteerd. Gemeente Groningen is minder in trek als vestigingslocatie (vertrekoverschot 300 personen tot november 2005);
- Grote aanzuigende werking van grootstedelijke regio's voor personen die regio verlaten;
- Relatief sterke verhuisdynamiek in regio Groningen-Assen; het geboorteoverschot is relatief iets lager dan op nationaal niveau;
- De categorie 15-24 jarigen is relatief oververtegenwoordigd in regio; laag aandeel jongeren (0-15 jaar); overige leeftijdsklassen zijn conform landelijk beeld;
- Sterke vergrijzing op handen in de regio; leeftijdsgroep 45-65 jaar is sterk toegenomen de laatste jaren. De vergrijzing is vertraagd ingezet in de regio. Het ontgroeningsproces verloopt langzamer in regio dan op landelijk niveau;
- De bevolking is afgenomen in Bedum en Ten Boer. Het aandeel jongeren is het grootst in Ten Boer.

Wonen

- De groei van de woningvoorraad blijft in 2005 iets achter bij landelijke ontwikkeling;
- De meeste nieuwbouw in de regio vond plaats in gemeente Assen;
- Het overgrote deel van nieuwbouw betreft eigen woningen; aanwas huurwoningen beperkt;
- De woningbouwproductie dient opgeschroefd te worden om de doelstelling van de regiovisie te halen (realisatie 60.000 nieuwe woningen tot 2020). Grootschalige nieuwbouwprojecten als Meerstad en Kloosterveen kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Economische ontwikkeling

- De omzet van het bedrijfsleven volgt duidelijk een stijgende lijn vanaf 2003;
- Het omzetresultaat is met 3,7% toegenomen ten opzichte van 2004;
- Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren; landbouw worstelt;
- Export is de drijvende kracht achter economische groei; er is sprake van een groei van 11,3% ten opzichte van 2004;
- Winstgevendheid en tevredenheid over behaalde rendement zijn conform landelijk beeld;

- De economie in de regio Groningen-Assen lijkt vanaf 2003 de stijgende lijn te hebben ingezet met een groei van 3,5% in 2004; dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Ruimte voor bedrijven

- Na twee jaar van dalende uitgifte is het aantal uitgegeven hectare bedrijventerreinen in 2004 weer toegenomen;
- De grootste terreinuitgifte vond in 2004 plaats op Westerbroek (Hoogezand-Sappemeer);
- Het bedrijventerreinaanbod is gestabiliseerd na een dalende trend sinds 1997;
- Van het totale aanbod is 39% oftewel ruim 87 hectare terstond uitgeefbaar;
- Nieuwe plannen moeten de bestaande krapte aan terreinen het hoofd bieden;
- Het grootst beschikbare aanbod is te vinden op bedrijventerrein Messchenveld in Assen (50 ha), gevolgd door Leeksterveld in Leek (42,8 ha) en Eemspoort in Groningen (20,4 ha).

Inkomen

- De inkomenspositie van huishoudens in regio Groningen-Assen is relatief ongunstig;
- De stijging van het gemiddeld inkomen tussen 2000 en 2002 is iets groter dan op nationaal niveau;
- Er is nauwelijks verandering opgetreden in de regionale inkomensverdeling. Haren is nog altijd de 'rijkste' gemeente in de regio, gevolgd door Tynaarlo. Groningen blijft 'armste' gemeente;
- Het aandeel huishoudens met een laag inkomen is relatief het hoogst in Groningen.

Economische structuur

- De internationale oriëntatie van bedrijfsleven in regio Groningen-Assen blijft relatief laag in vergelijking met het landelijk gemiddelde;
- Zorgsector, handel en zakelijke dienstverlening belangrijkste werkverschaffers in regio;
- Het belang van midden- en kleinbedrijf in de werkgelegenheid is relatief beperkt in regio;
- Groei van het aantal banen is het grootst in de zorgsector en overige dienstverlening;
- Sterk banenverlies in de commerciële dienstverlening in 2005. Alleen in de bouwnijverheid en landbouw is de werkgelegenheid toegenomen;
- De werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk per gebied in de regio;
- Het belang van stuwende bedrijvigheid is relatief beperkt in regio Groningen-Assen, met name in termen van werkgelegenheid;
- Toerisme en recreatie is een belangrijke sector voor werkgelegenheid in Noordenveld en Tynaarlo. Hoogezand-Sappemeer kent veel kleinschalige bedrijvigheid in deze sector;
- De creatieve industrie is goed voor 16,5% van vestigingen en 7,9% van de werkgelegenheid, vooral geconcentreerd in Groningen. De werkgelegenheid is de afgelopen jaren flink afgenomen;
- High-tech industrie is prominent aanwezig in de regio. Relatief de meeste hoogwaardige bedrijvigheid bevindt zich in gemeente Noordenveld, gevolgd door Haren;
- ICT is voornamelijk geconcentreerd in Groningen. De sector heeft een aantal moeilijke jaren achter de rug wat betreft werkgelegenheid. Dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Arbeidsmarkt

- Bruto participatiegraad in de regio ligt ruim twee procentpunt onder landelijk niveau, met name veroorzaakt door een relatief geringe deelname van mannen aan arbeidsproces;
- Groei van de beroepsbevolking over periode 2000-2006 is groter dan landelijk gemiddelde; met name door toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen;
- Leeftijdscategorieën 25-34 jaar en 55-plussers oververtegenwoordigd;
- Aandeel jongeren (15-24 jaar) in de beroepsbevolking is relatief laag evenals de participatiegraad van deze groep;
- De vergrijzing van de beroepsbevolking is nog steeds in volle gang. De daling van 25-34 jarigen is relatief laag;
- De beroepsbevolking in de regio is relatief hoog opgeleid (hbo/wo);
- Gemeente Haren en Groningen beschikken over hoogst geschoolde beroepsbevolking; Slochteren en Hoogezand-Sappemeer beschikken relatief over minste hoogopgeleiden;
- De werkloosheid is teruggedrongen in 2005; de negatieve trend lijkt gekeerd te zijn (in lijn met het landelijke beeld);
- Assen is de enige gemeente waar het aantal werklozen (licht) is toegenomen in 2005;
- Daling van niet-werkende werkzoekenden het grootst in 'overige regio';
- De werkloosheid ligt in de regio (11,9%) ruim boven het landelijk gemiddelde (9,0%);
- Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo (6,9% van beroepsbevolking), hoogste in Hoogezand-Sappemeer (18,6%);
- Er zijn relatief meer vrouwen werkloos in regio Groningen-Assen;
- Relatief de meeste werklozen in de regio bevinden zich in de categorie 35-40 jaar;
- Het werkgelegenheidsbestand in de regio bestaat uit relatief veel parttime banen.

Verkeer

- De hoogste wegvakintensiteit (per werkdag) in de regio doet zich voor op de A28, A7 en N7. Zuidelijke ringweg (N7) is het drukste traject met circa 71.000 voertuigen per werkdag;
- De verkeersdrukke in regio is de afgelopen 15 jaar flink toegenomen; alle drukke trajecten vertonen een groei van de verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%;
- Verkeersdrukke is in dezelfde periode het meest toegenomen op weggedeelten Zuidwest Assen (A28) en Hoogkerk-Leek (A7).

1. Inleiding

De stuurgroep Regiovisie Groningen-Assen 2030 heeft de wens uitgesproken om de ontwikkeling van het gevoerde beleid voor de diverse regionale programma's te monitoren. In hoeverre worden de (recentelijk herijkte) ambities/doelstellingen gerealiseerd? In dit kader is aan ETIN Adviseurs gevraagd een sociaal-economische monitor voor de regio Groningen-Assen op te stellen. Deze sociaal-economische monitor wordt hierbij geactualiseerd. Opgemerkt dient te worden dat de actualisatie niet geldt voor het benchmark-gedeelte uit de versie daterend van juni 2005. Het gaat hier dus om een ingekorte versie van het originele rapport 'Sociaal-Economische Monitor Regio Groningen-Assen.'

De Regiovisie Groningen-Assen 2030 is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Jaarlijkse economische groei van 2%;
- Bevolkingstoename tot 489.000 personen in 2020.

De stuurgroep heeft hierbij als meetbare doelen gesteld:

- Jaarlijks toename met 30.000 m² kantoor kantooruimte in de gemeente Groningen en Assen;
- Tot 2020 in totaal 60.000 nieuwe woningen, waarvan 86% in de T-structuur;
- Tot 2020 in totaal 440 hectare regionale en bovenregionale bedrijventerreinen.

Deel A) Monitor Regio Groningen-Assen

De voorliggende monitor brengt een groot aantal sociaal-economische indicatoren voor de regio in kaart. De volgende onderwerpen c.q. thema's zullen de revue passeren: bevolking, wonen, economie, economische structuur, bedrijvendynamiek, ruimte voor bedrijven, arbeidsmarkt, inkomen en verkeer. Bij de presentatie van de cijfers is nadrukkelijk ingezoomd op de verschillende gebieden/gemeenten binnen de regio. Er is daarbij een aantal subregio's onderscheiden:

- gemeente Groningen
- gemeente Assen
- gemeente Hogeveen
- gemeenten Leek en Noordenveld
- Overige regio (Bedum, Haren, Slochteren, Ten Boer, Tynaarlo, Winsum en Zuidhorn)¹.

Ter referentie worden de resultaten van de regio Groningen-Assen ook gespiegeld aan het landelijke gemiddelde.

¹ De gemeentegrenzen van Zuidhorn, Bedum en Slochteren vallen niet geheel samen met de grenzen van de regio Groningen-Assen. In verband met de beschikbaarheid van statistieken is bij de presentatie van de gegevens uitgegaan van de volledige gemeenten.

Deel B) Samenvatting en bijlagen

In hoofdstuk 7 worden de belangrijkste highlights uit de sociaal-economische monitor op een rij gezet.

In de bijlage is een omschrijving opgenomen van de belangrijkste begrippen uit de rapportage (begrippenlijst).

SOCIAAL-ECONOMISCHE MONITOR REGIO GRONINGEN-ASSEN

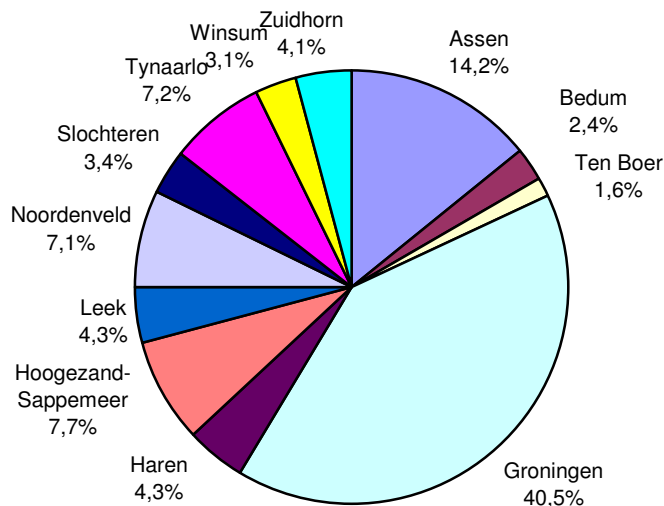
2. Bevolking en wonen

2.1 Bevolking

Grote bevolkingsconcentratie in gemeente Groningen

De regio Groningen-Assen telde op 1 januari 2005 ruim 446.000 inwoners. Hiervan woont ruim 40% in de gemeente Groningen. Assen komt op de tweede plaats met (63.300 inwoners), gevolgd door Hoogezand-Sappemeer (34.500 inwoners), Tynaarlo (32.100 inwoners) en Noordenveld (31.700 inwoners). De overige gemeenten blijven allemaal onder de 20.000 inwoners. De kleinste gemeente is Ten Boer met iets meer dan 7.100 inwoners.

Figuur 2.1: Bevolkingsaandelen binnen de regio Groningen-Assen per gemeente (1-11-2005)

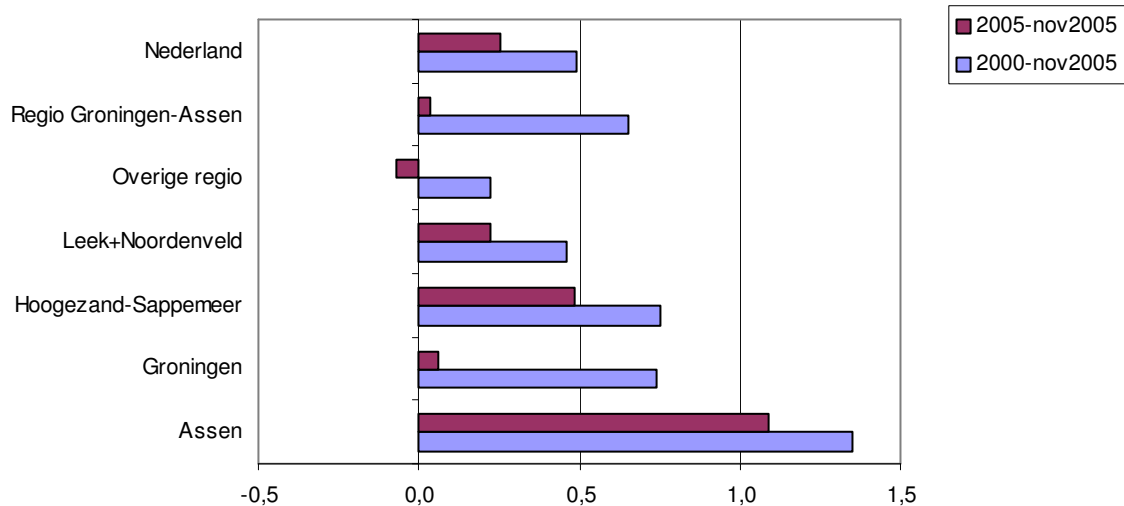

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Inwonertal regio Groningen-Assen stabiel

Het aantal inwoners in de regio Groningen-Assen is in de loop van 2005 (tot november 2005) vrijwel gelijk gebleven (+0,04%). Op landelijk niveau is de bevolking over dezelfde periode toegenomen met 0,25%. Wanneer de periode 2000-november 2005 wordt bekeken, blijkt dat de gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei in de regio Groningen-Assen (+0,65%) groter is geweest dan voor heel Nederland (+0,49%). In de 'overige regio' is de bevolking in 2005 iets afgenomen.

Figuur 2.2: Gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei in de periode 2004-nov2005 en 2000-nov2005

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Assen blijft sterkste groeigemeente

Ten aanzien van de individuele gemeenten heeft Assen de grootste groei doorgemaakt, zowel in de periode 2000-november 2005 (682 inwoners; 1,35%) als januari 2005-november 2005 (1,09%). Hoogezand-Sappemeer en Leek-Noordenveld hebben in 2005 een groei doorgemaakt van respectievelijk 0,49% en 0,22%. Assen en Hoogezand-Sappemeer vertonen dus een snellere groei dan het Nederlands gemiddelde. In de gemeente Groningen is de bevolking vrijwel stabiel gebleven. De bevolking nam het meest af in Winsum (-2,4%). Ook Leek zit behoorlijk in de min (-1,8%).

Uitgangspunt Regiovisie Groningen-Assen 2030

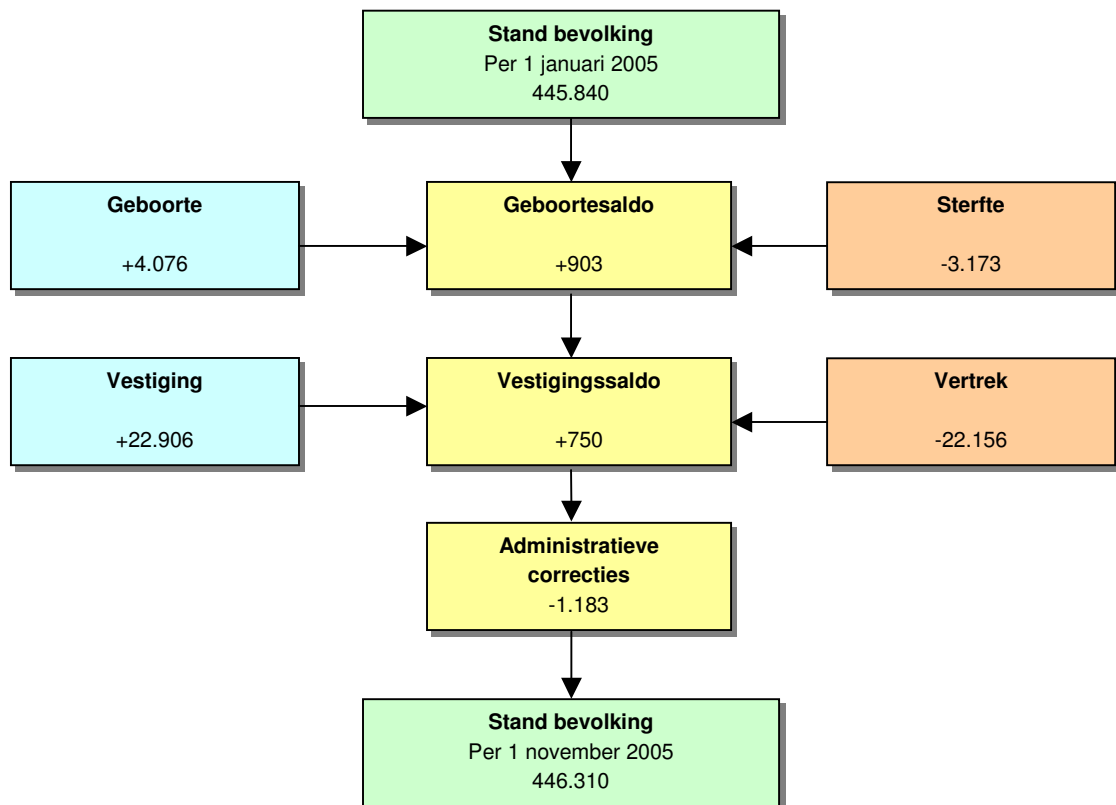
De regiovisie gaat uit van 489.000 inwoners in de regio Groningen-Assen in 2020. Om dit te halen is een jaarlijkse groei nodig van ongeveer 2.900 inwoners. Deze groei zal in 2005 niet gehaald worden (verwachte groei 2005: circa 200 inwoners). In de landelijke gemeenten is zelfs sprake van een bevolkingsafname. Om de doelstelling te halen zal de groei in de volgende jaren dus wederom moeten toenemen.

Geboorteoverschot belangrijkste factor in bevolkingsgroei

Onderstaande figuur geeft aan op welke manier de bevolkingsgroei in de regio Groningen-Assen tot stand is gekomen in 2005. Tot 1 november werden er 4.076 mensen geboren terwijl er 3.173 stierven. Dit vertaalt zich in een geboorteoverschot van 903 inwoners. Het vestigingssaldo over 2005 is eveneens positief met +750; dit betekent dat meer mensen zich gevestigd hebben in de regio dan dat er zijn weggegaan. Het aantal vestigingen bedraagt 22.906 terwijl 22.156 personen de regio hebben verlaten. Verder vindt een administratieve correctie plaats (zie bijlage).

In tegenstelling tot vorig jaar wordt in 2005 het grootste deel van de bevolkingsgroei veroorzaakt door een geboorteoverschot.

Figuur 2.3: Loop van de bevolking in de regio Groningen-Assen in 2005 (tot november)

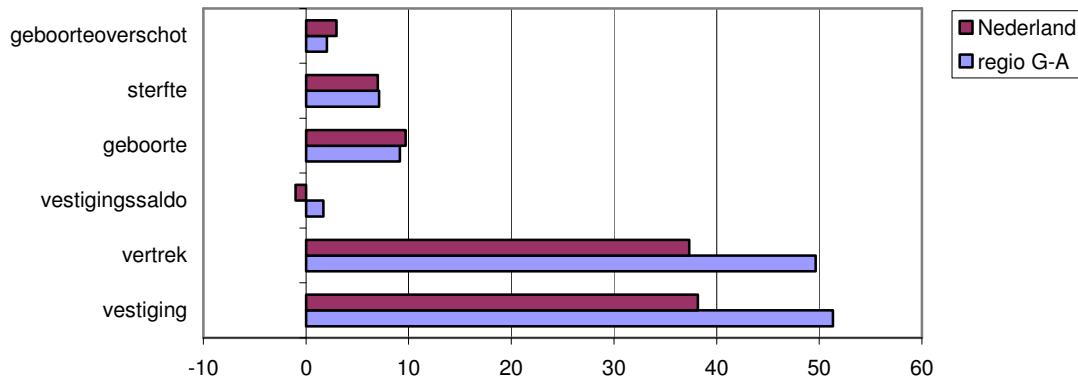

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Grote dynamiek vestiging en vertrek in de regio Groningen-Assen

Indien de bevolkingsontwikkeling van de regio Groningen-Assen wordt vergeleken met die van heel Nederland, valt op dat er veel (im)migratie plaatsvindt van, naar en in de regio. Zowel het aantal vestigers als het aantal personen dat vertrokken is uit de regio is in vergelijking met Nederland relatief (per 1000 inwoners) hoog. De regio heeft een licht positief vestigingssaldo, dit in tegenstelling tot referentiegebied Nederland. Het geboorteoverschot valt in de regio Groningen-Assen iets lager uit dan voor heel Nederland.

Figuur 2.4: Levendgeborenen, overledenen, vestiging en vertrek per 1.000 inwoners, tot november 2005

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

Verhuisbewegingen hoofdzakelijk regionaal georiënteerd

Wanneer de interregionale migratie wordt gezien, blijkt dat het grootste deel van de vestigers (6,2% van totaal) in de regio Groningen-Assen afkomstig is uit de COROP-regio Oost-Groningen. De COROP-gebieden Overig Groningen en Noord-Drenthe staan logischerwijs bovenaan; dit duidt erop dat de intraregionale migratie nog steeds het belangrijkste is in termen van aantal personen. De omliggende regio's, waaronder Noord-Friesland (5,5%) en Zuidoost-Friesland (4,5%) zijn belangrijke herkomstgebieden. De grootste stroom migranten is gericht op Groningen (deels i.v.m. aantrekking studenten).

Tabel 2.1: Verhuisbewegingen van en naar de regio Groningen-Assen (2004)

Naar regio G-A vanuit:		Aantal	%	Uit regio G-A naar:		Aantal	%
1	Overig Groningen	7110	30,9	Overig Groningen	6914	31,5	
2	Noord-Drenthe	3167	13,8	Noord-Drenthe	3140	14,3	
3	Oost-Groningen	1413	6,2	Oost-Groningen	1129	5,1	
4	Noord-Friesland	1254	5,5	Groot-Amsterdam	977	4,4	
5	Zuidoost-Friesland	1044	4,5	Utrecht	970	4,4	
6	Delfzijl en omgeving	805	3,5	Noord-Friesland	913	4,2	
7	Zuidoost-Drenthe	787	3,4	Zuidoost-Friesland	737	3,4	
8	Noord-Overijssel	722	3,1	Noord-Overijssel	608	2,8	
9	Utrecht	651	2,8	Delfzijl en omgeving	586	2,7	
10	Twente	603	2,6	Agglomeratie 's-Gravenhage	563	2,6	
11	Zuidwest-Drenthe	559	2,4	Zuidoost-Drenthe	558	2,5	
12	Veluwe	556	2,4	Twente	553	2,5	
13	Groot-Amsterdam	430	1,9	Arnhem / Nijmegen	387	1,8	
14	Groot-Rijnmond	371	1,6	Zuidwest-Drenthe	376	1,7	
15	Agglomeratie 's-Gravenhage	370	1,6	Flevoland	373	1,7	

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Grote steden belangrijke ontvangers van emigranten

Naast een belangrijke 'leverancier' is Oost-Groningen ook een belangrijke 'ontvanger' van emigranten uit de regio Groningen-Assen (5,1% van totaal). Opmerkelijk is dat de grootstedelijke regio's Amsterdam en Utrecht een relatief grote aanzuigende werking hebben voor personen die de regio verlaten. Deze twee gebieden zijn goed voor de vestiging van bijna 2.000 personen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door een sterke werkgelegenheid. Ook Den Haag en omstreken is redelijk in trek (gezien de afstand) als verhuisbestemming voor inwoners van de regio Groningen-Assen.

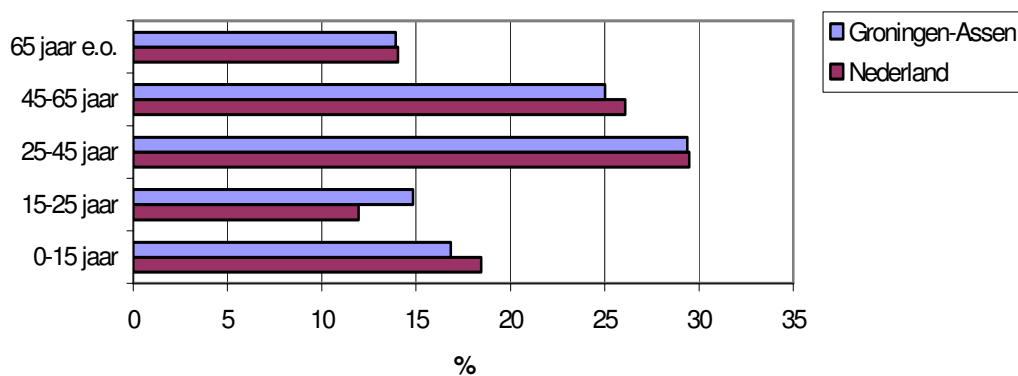
Gemeente Groningen minder in trek als vestigingslocatie

De verhuisdynamiek is binnen de regio Groningen-Assen het grootst in de gemeente Groningen. Bijna 34% van alle intraregionale vestigers komt voor rekening van Groningen. In totaal hebben 3.130 personen de gemeente verlaten in 2004 terwijl in totaal 2.830 personen zich gevestigd hebben in de gemeente. Dit resulteert in een vertrekoverschot van 300 personen (binnen de regio). De gemeenten Assen (+188), Hogeveen (+175), Haren (+164), Zuidhorn (+78) en Ten Boer (+51) kennen een positief intraregionaal vestigingssaldo. Noordenveld is de gemeente met het grootste vertrekoverschot in de regio: 148 personen in 2004.

Hoog aandeel adolescenten in de regio Groningen-Assen

Uit onderstaande figuur blijkt dat de bevolkingsstructuur in de regio Groningen-Assen voornamelijk afwijkt ten aanzien van de leeftijdscategorieën 0-15 en 15-25 jaar. Het aandeel 0-15 jarigen is relatief beperkt met 16,8% ten opzichte van 18,5% op landelijk niveau. De groep 15-25 jaar is echter oververtegenwoordigd met 14,8% van de totale bevolking. Het landelijke cijfer ligt op 12,0%. De overige categorieën zijn vergelijkbaar met de rest van Nederland.

Figuur 2.5: Leeftijdsstructuur van de bevolking in de regio Groningen-Assen en Nederland (2005)

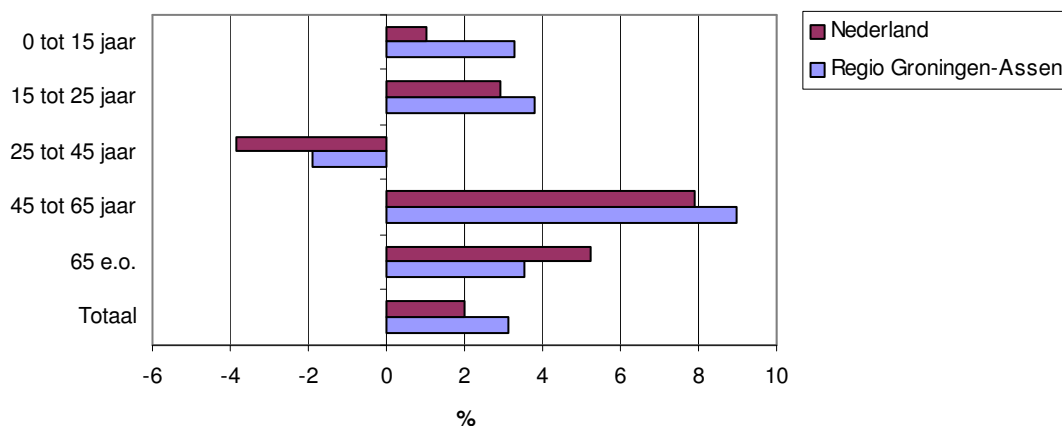
Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Vergrijzing komt eraan in regio Groningen-Assen

Wanneer de bevolkingsontwikkeling in de periode 2001-2005 wordt beschouwd, blijkt dat een sterke vergrijzing in de regio Groningen-Assen eraan zit te komen. Het aantal 45 tot 65 jarigen nam in deze periode met maar liefst met 9.182 personen ofwel circa 9% toe. In geheel Nederland was deze groei minder sterk (+7,9%).

Opmerkelijk is dat de groei van het aantal 65-plussers relatief beperkt is gebleven in de regio met 3,5%, ten opzichte van 5,3% landelijk. Het grote aantal personen in de categorie 45-65 jaar leidt echter op korte tot middellange termijn tot een forse toename van het aantal ouderen. Het lijkt erop dat de vergrijzing in de regio Groningen-Assen in vergelijking met de rest van Nederland vertraagd is ingezet. Verder is een duidelijk verschil waarneembaar ten aanzien van de categorie 0-15 jarigen (+3,3% versus +1,0%). Het aantal jongeren is dus relatief groot in de regio hetgeen erop duidt dat de ontgroening in de regio langzamer plaatsvindt dan gemiddeld in Nederland. De daling van het aantal personen in de leeftijd van 25-45 jaar, een belangrijk deel van de werkende bevolking, is in de regio Groningen-Assen (-1,9%) kleiner dan voor Nederland als geheel (-3,9%). De totale bevolking in de regio Groningen-Assen is met 3,1% gegroeid over de periode 2001-2005. De Nederlandse bevolking groeide in dezelfde periode met 2,0%.

Figuur 2.6: Bevolkingsontwikkeling naar leeftijd, % verandering (jan. 2001- jan. 2005)

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Afname bevolking in Ten Boer en Bedum

Indien de leeftijdsstructuur in de regio Groningen-Assen op gemeenteniveau onder de loep wordt genomen, blijkt dat bevolkingsontwikkeling in de diverse gemeenten duidelijk verschillend van aard is. Zo is de bevolking in de gemeente Bedum in de periode 2001-2005 afgenomen met 144 personen ofwel 1,3%. Grootste daler is Ten Boer met een daling van 3,6%. In de overige gemeenten is de bevolking toegenomen, hoewel Slochteren (+0,3%) nagenoeg gelijk is gebleven qua inwonertal.

Ten Boer jeugdige gemeente

Het aandeel 65-plussers is relatief nog steeds het grootst in de gemeente Haren (22,1%) en het laagst in Ten Boer (11,2%). Ook in Groningen is dit aandeel relatief beperkt (12,4%). Het aantal jongeren (0-15 jaar) is procentueel het grootst in Ten Boer (23,0% van de bevolking), gevolgd door Zuidhorn (22,8%). Hoewel de gemeente Ten Boer dus een afname van de bevolking kent over de periode 2001-2005, is de bevolking wel sterk 'verjongd'.

2.2 Wonen

Expansie woningvoorraad kleiner dan op landelijk niveau

Uitgebreide gegevens over de verandering in de woningvoorraad over 2005 zijn momenteel (nog) niet beschikbaar. Er kan echter vermeld worden dat de totale woningvoorraad in de regio Groningen-Assen aan het eind van het eerste kwartaal 191.954 woningen bedroeg². Dit betekent een stijging van 0,5% ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2004. Op nationaal niveau groeide de woningvoorraad over dezelfde periode met 0,8% en de totale voorraad kwam daarmee op 6.868.410 woningen aan het eind van het eerste kwartaal in 2005. In 2004 bestond in Nederland 57% van de woningvoorraad uit koopwoningen en 43% uit huurwoningen.

Meeste nieuwbouw in Assen

Onderstaande tabel geeft het aantal nieuw gebouwde woningen weer in de periode januari-november 2005. De meeste woningen zijn opgeleverd in de gemeente Assen (621). In de regio Leek+Noordenveld stonden de bouwactiviteiten op een laag pitje: er kwamen in totaal slechts 18 nieuwe woningen gereed. Van de 1.377 gereedgekomen woningen in de regio Groningen-Assen waren 24,4% huurwoningen en 75,6% eigen woningen. Het overgrote deel van beide categorieën betrof eengezinswoningen.

Tabel 2.2: Gerealiseerde nieuwbouw in de periode januari-november 2005

	totaal gereedgekomen	Huurwoningen		Eigen woningen	
		eengezins	meergezins	eengezins	meergezins
Nederland	51274	6644	5889	30509	8232
Regio Groningen-Assen	1377	284	83	875	135
Overige regio	258	40	0	181	37
Leek+Noordenveld	18	0	0	18	0
Hoogezand-Sappemeer	97	16	0	81	0
Groningen	383	20	72	230	61
Assen	621	208	11	365	37

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

Onderstaande tabel geeft de belangrijkste lopende en toekomstige nieuwbouwprojecten in de regio Groningen-Assen weer.

² Bron: Vastgoedrapport Groningen-Assen 2005

Tabel 2.3: Belangrijkste nieuwbouwprojecten in de regio Groningen-Assen (lopend en toekomstig)

Gemeente	Project	Aantal woningen
Groningen	Meerstad	10.000
Assen	Kloosterveen I	3.500*
Assen	Kloosterveen II	2.000
Tynaarlo	Ter Borch	1.250
Noordenveld/Leek	Oostindie	1.200
Groningen	De Held	1.100
Groningen	Het Reitdiep	1.000
Groningen	CiBoGa	1.000
Zuidhorn	Oostrand	1.000
Hoogez.-Sappemeer	De Vosholen	970
Groningen	Europapark incl. De Linie	600
Groningen	Kop van Oost	400
Groningen	Vinkhuizen	390
Assen	Het Palet	300
Winsum	De Brake	250
Slochteren	Slochteren e.o.	250
Noordenveld/Leek	Roderveld IV	160

Bron: Vastgoedrapport Groningen-Assen, 2005

*3.500 woningen waarvan 1.850 reeds gerealiseerd.

Doelstelling regiovisie Groningen-Assen 2030

In de regiovisie is als doelstelling opgenomen om tot 2020 in totaal 60.000 nieuwe woningen te realiseren, waarvan 43.000 nieuwbouw en 17.000 vervanging van oude woningen. De laatste vijf jaar lag de productie gemiddeld iets boven de 1.800 woningen per jaar. Op basis van deze aantallen zal de doelstelling hoogstwaarschijnlijk niet gehaald worden. Nieuwbouwprojecten als Meerstad (circa 10.000 woningen) kunnen hier echter ten goede verandering in brengen.

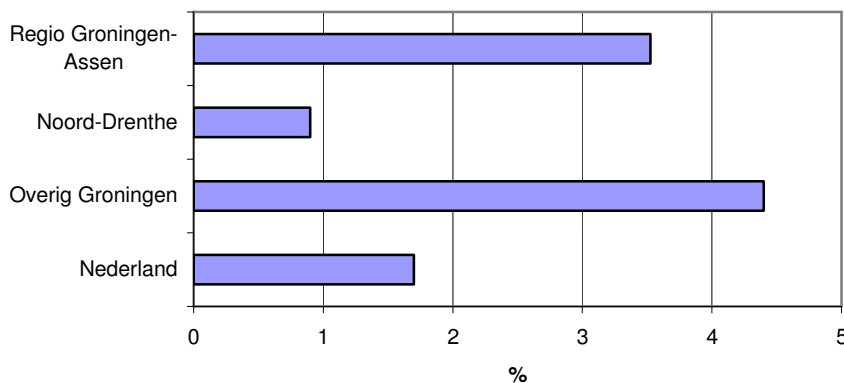
3. Economische ontwikkeling

3.1 Economie

Regio Groningen-Assen kent bovengemiddelde groei

Figuur 3.1 laat de volumeontwikkeling van de toegevoegde waarde³ (indicator voor economische groei⁴) zien in de regio Groningen-Assen en de referentiegebieden Nederland, Noord-Drenthe (CR) en Overig Groningen (CR). De regio heeft in 2004 een groei doorgemaakt van 3,5%, ten opzichte van 1,7% op Nederlands niveau.

Figuur 3.1: Regionale economische groei; volumemutatie toegevoegde waarde 2004

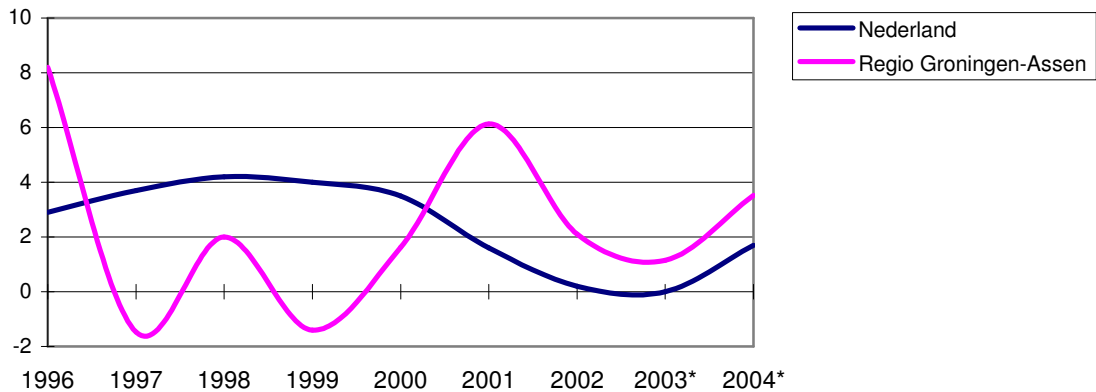
Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

De economie in de regio Groningen-Assen lijkt na een economisch iets mindere periode de stijgende lijn weer te hebben ingezet (zie figuur 3.2). Terwijl in 2003 nog een toename van 1,2% genoteerd werd in de regio, groeide de economie in 2004 met 3,5%. Landelijk is eveneens sprake van een (langzaam) aantrekkende economie.

³ Volumeontwikkelingen van de toegevoegde waarde beogen de veranderingen in hoeveelheid en kwaliteit van de geproduceerde minus de verbruikte goederen en diensten weer te geven. Op regionaal niveau worden de cijfers in plaats van voor goederengroepen samengesteld voor bedrijfspgroepen (SBI '93 indeling).

⁴ Het BRP van de regio Groningen-Assen wordt voor ongeveer 25% bepaald door de delfstoffenwinning (gas). Landelijk is dit ongeveer 2,5%. Het behoeft geen verder uitleg dat de fluctuaties van de delfstoffenwinning sterk doorwerken in de cijfers van de regio Groningen-Assen.

Figuur 3.2: Ontwikkeling economische groei (BRP) in de regio Groningen-Assen en Nederland tussen 1996-2004

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

* Voorlopige cijfers voor 2003 en 2004

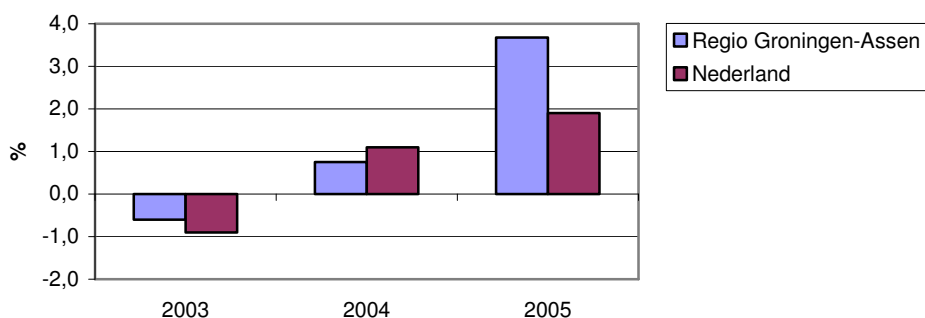
Uitgangspunt regiovisie regio Groningen-Assen 2030

De regiovisie heeft als uitgangspunt opgenomen een gemiddelde economische groei van 2% per jaar. Over de periode 1996-2004 komt de gemiddelde jaarlijkse groei uit op 2,4%, iets hoger dan het uitgangspunt. Desalniettemin is het zaak de relatief hoge groei over de afgelopen periode niet als vanzelfsprekend te beschouwen. Het beleid zal ook in de toekomst erop gericht moeten zijn de economische groei te stimuleren en daarnaast meer te profiteren van een aantrekkende economie op nationaal en internationaal niveau.

Omzet toegenomen in 2005

De omzetontwikkeling geeft een goede indicatie van de conjunctuursituatie in de regio Groningen-Assen. Onderstaande figuur geeft de ontwikkeling van de nominale omzet weer van 2003 t/m 2005. De omzet van het totale bedrijfsleven is in 2005 in de regio toegenomen met 3,7%, ten opzichte van een toename van 1,9% voor geheel Nederland. De omzet maakt vanaf 2003 duidelijk een positieve ontwikkeling door.

Figuur 3.3: Ontwikkeling van de nominale omzet in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

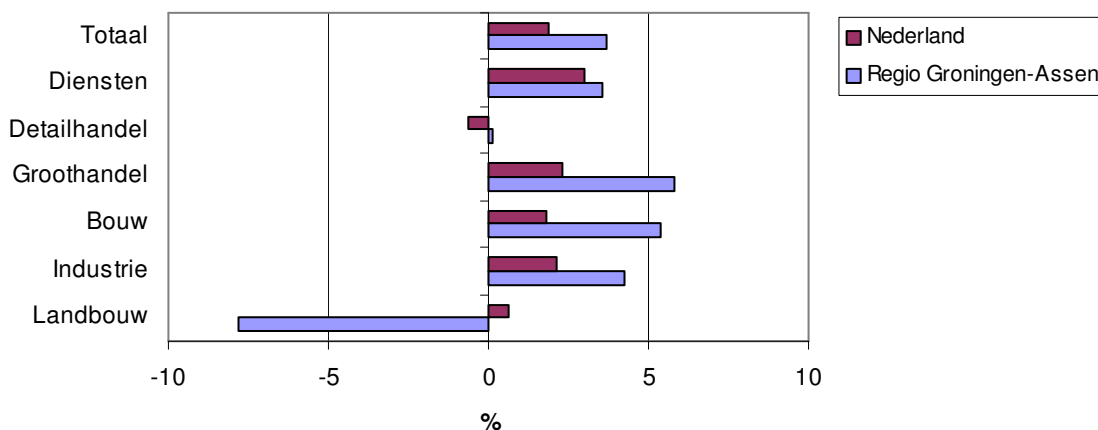

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren

Indien de omzetontwikkeling per sector wordt bezien in de regio Groningen-Assen, blijkt dat de groothandel (+5,8%) en bouw (+5,4%) de grootste groei hebben gerealiseerd. Ook de industrie presteert wederom goed met een omzetgroei van 4,3%. De landbouw is duidelijk een krimpsector met een forse omzetzakking van 7,8%. De landbouwsector komt op landelijk niveau aanzienlijk beter voor de dag met een bescheiden groei van 0,6% ten opzichte van vorig jaar. De overige sectoren presteren in vergelijking met de rest van Nederland onverdeeld goed.

Figuur 3.4: Omzetontwikkeling 2005 naar sector in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

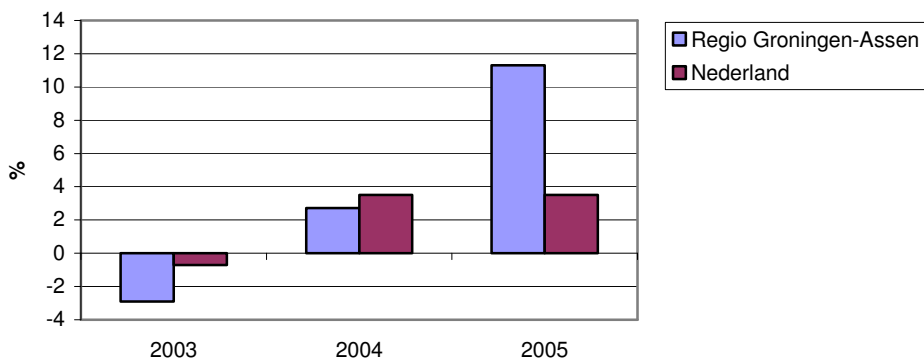

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Forse exportgroei drijfkraft van economie

De export heeft in 2005 een spectaculaire groei doorgemaakt in de regio Groningen-Assen van maar liefst 11,3%. Dit cijfer steekt positief af tegen het landelijke cijfer, dat blijft steken op 3,5%. Deze sterke exportgroei beïnvloedt de omzet positief. Ook hier prevaleert een duidelijk beeld dat de groei is ingezet na 2003; er is sprake van een stijgende lijn. Na zowel in 2003 als in 2004 achtergelopen te hebben ten opzichte van de rest van Nederland, presteert de regio in 2005 dus evident beter dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 3.5: Ontwikkeling (nominale) export in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

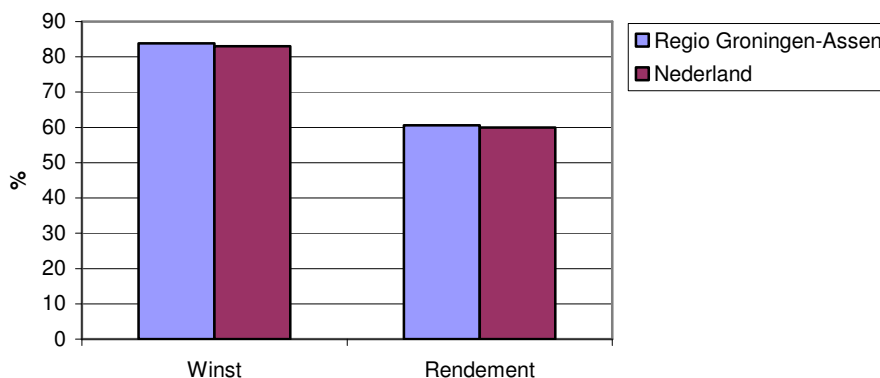

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Winstgevendheid en rendement in lijn met landelijk niveau

Het aandeel winstgevendende bedrijven ligt in de regio Groningen-Assen (83,9%) fractioneel boven het Nederlands gemiddelde (83%). Hetzelfde geldt voor de rendementsbeoordeling van de bedrijven in de regio. Deze ligt met 60,7% iets boven landelijk niveau. De winstgevendheid is licht gedaald ten opzichte van 2004, toen deze nog 84,3% bedroeg in de regio. De rendementsbeoordeling is echter toegenomen met één procentpunt ten opzichte van vorig jaar.

Figuur 3.6: Aandeel bedrijven met winst en voldoende rendement in 2005

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

3.2 Bedrijvendynamiek

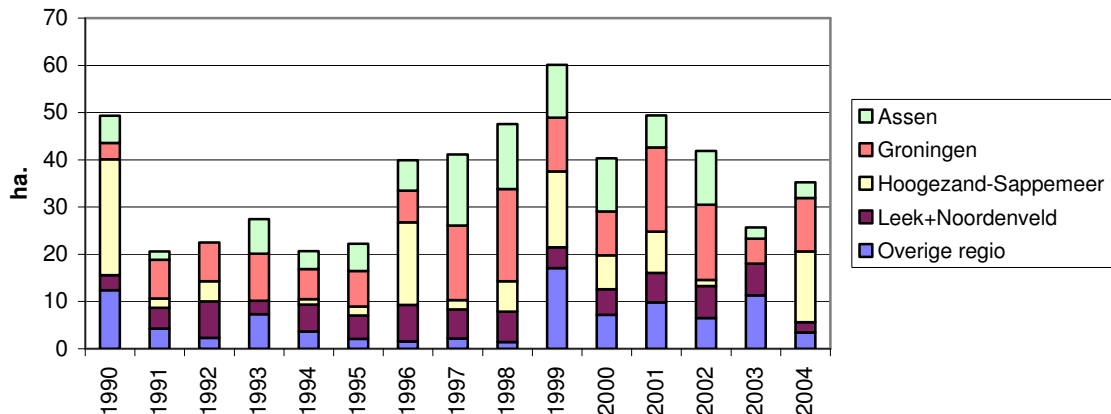
Op dit moment zijn er geen nieuwe cijfers voorhanden ten aanzien van bedrijvendynamiek. Actualisatie van deze gegevens is nu dus onmogelijk.

3.3 Ruimte voor bedrijven

Uitgifte bedrijventerreinen weer gestegen in 2004

Na twee jaren van dalende uitgifte van bedrijventerreinen is in 2004 het aantal hectare uitgegeven bedrijventerreinen weer toegenomen in de regio Groningen-Assen, hetgeen indirect samenhangt met de aantrekkende economie. In 2004 is in totaal 35,3 hectare uitgegeven. Het grootste deel hiervan is uitgegeven in de gemeente Hoogezand-Sappemeer (15,0 ha), gevolgd door Groningen met 11,3 hectare.

Figuur 3.7: Ontwikkeling van de bedrijventerreinuitgifte naar gebied (1989-2004)

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Meeste grond uitgegeven op bedrijventerrein Westerbroek

In 2004 heeft de grootste terreinuitgifte in de regio Groningen-Assen plaatsgevonden op bedrijventerrein Westerbroek in Hoogezand-Sappemeer. In 2003 werd hier ook al de meeste grond uitgegeven. Ook op het terrein Eemspoort in de gemeente Groningen is een redelijke hoeveelheid aan bedrijventerreinen uitgegeven in 2004 (9,2 ha.). De overige uitgiftes waren allemaal redelijk kleinschalig van aard.

Tabel 3.1: Top 10 bedrijventerreinen met grootste uitgifte in 2004

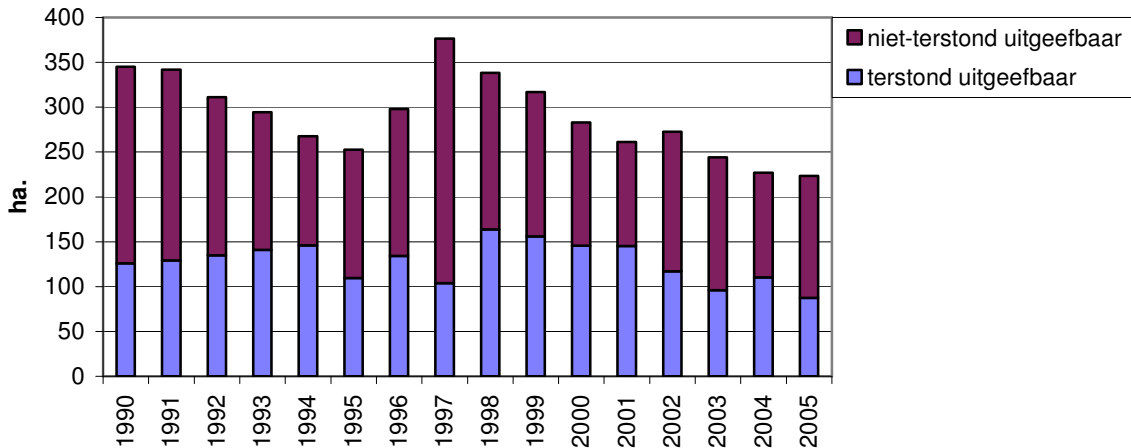
Naam terrein	Gemeente	Uitgifte (ha.)
1 Hoogezand-Sappemeer	Westerbroek	15
2 Groningen	Eemspoort	9,2
3 Assen	Peelerpark	2,31
4 Tynaarlo	Vriezerbrug Uitbreiding III	1,3
5 Zuidhorn	Rietlanden III	0,96
6 Zuidhorn	Mokkenburg II	0,94
7 Groningen	Kranenburg West	0,9
8 Leek	Leeksterhout	0,85
9 Groningen	Driebond	0,7
10 Leek	Diepswal	0,55

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Aanbod bedrijventerreinen gestabiliseerd

Sinds 1997 is het bedrijventerreinenaanbod in de regio Groningen-Assen continu gedaald maar is in 2005 stabiel gebleven ten opzichte van 2004. In 1997 was er nog bijna 380 hectare bedrijventerrein beschikbaar. Begin 2005 was deze voorraad gereduceerd tot 226 hectare. Van het totale aanbod was 38,6% terstond uitgeefbaar, oftewel 87,3 hectare. In 2004 bedroeg hetzelfde percentage nog 48,6%. Het terstond uitgeefbare aanbod is dus wel flink gedaald.

Figuur 3.8: Ontwikkeling aanbod (terstond en niet-terstond) bedrijventerreinen (1990-2005)

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Nieuwe plannen moeten op handen zijnde krapte het hoofd bieden

Over de laatste tien jaar gezien bedroeg de gemiddelde jaarlijkse uitgifte ruim 38 hectare. Met een bedrijventerreinenvoorraad van 226 hectare betekent dit met de huidige uitgiftesnelheid dat de regio nog bijna zes jaar vooruit kan. Van voorraad in 2005 is slechts 87 hectare direct uitgeefbaar. Rekening houdend met een planningstraject van nieuwe terreinen van gemiddeld zeven jaar, is het noodzakelijk om de voorraad op de korte- tot middellange termijn uit te breiden.

Toetsing aan Regiovisie Groningen-Assen 2030

De Regiovisie Groningen-Assen 2030 stelt als doel 440 hectare regionale en bovenregionale bedrijventerreinen tot 2020. Om dit aanbod aan bedrijventerreinen te realiseren is, uitgaande van het aanbod op 1 januari 2005, een gemiddelde jaarlijkse groei noodzakelijk van 4,54% (prognose gebaseerd op cumulatieve groei).

Onderstaande tabel geeft het aanbod van bedrijventerreinen weer in de regio Groningen-Assen per 1 januari 2005. Van dit totaal uitgeefbare aanbod is ruim 34% aanwezig in de gemeente Assen, 17% in Groningen, 28% in Leek+Noordenveld en ruim 20% in de 'overige regio'. In Hoogezand-Sappemeer is geen uitgeefbaar aanbod aanwezig.

Tabel 3.2: Aanbod van bedrijventerreinen (terstond en niet-terstond) per 1 januari 2005

	Terstond uitgeefbaar		Niet-terstond uitgeefbaar		Totaal uitgeefbaar	
	Ha.	%	Ha.	%	Ha.	%
Assen	27,5	31,5	50	36,7	77,5	34,2
Groningen	31	35,5	8	5,9	39	17,2
Hoogezand-Sappemeer	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Leek+Noordenveld	7,6	8,7	53	38,9	63,4	28,0
Overige regio	21,3	24,4	25,1	18,4	46,4	20,5
Regio Groningen-Assen	87,4	100	136,1	100	226,3	100

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Grootste aanbod op het bedrijventerrein Messchenveld in Assen

Per 1 januari had bedrijventerrein Messchenveld in Assen het grootste aanbod in de regio Groningen-Assen met 50 hectare. Ook op de terreinen Leeksterveld (Leek) en Eemspoort (Groningen) was nog een aanzienlijk oppervlak aan kavels aanwezig.

Tabel 3.3: Top 10 bedrijventerreinen met grootste aanbod per 1 januari 2005

Naam terrein	Gemeente	Aanbod (ha.)
1.Messchenveld	Assen	50
2.Leeksterveld	Leek	42,8
3.Eemspoort	Groningen	20,4
4.Vriezerbrug Uitbr. III	Tynaarlo	15,2
5.Bedr. Park Rengers	Slochteren	14,3
6.Zernicke Science	Groningen	13,9
7.Haarveld	Noordenveld	12,3
8.Schepersmaat	Assen	9,14
9.Peelerpark	Assen	8,15
10.Uitbr. Bedr. Terrein Bedum	Bedum	4,6

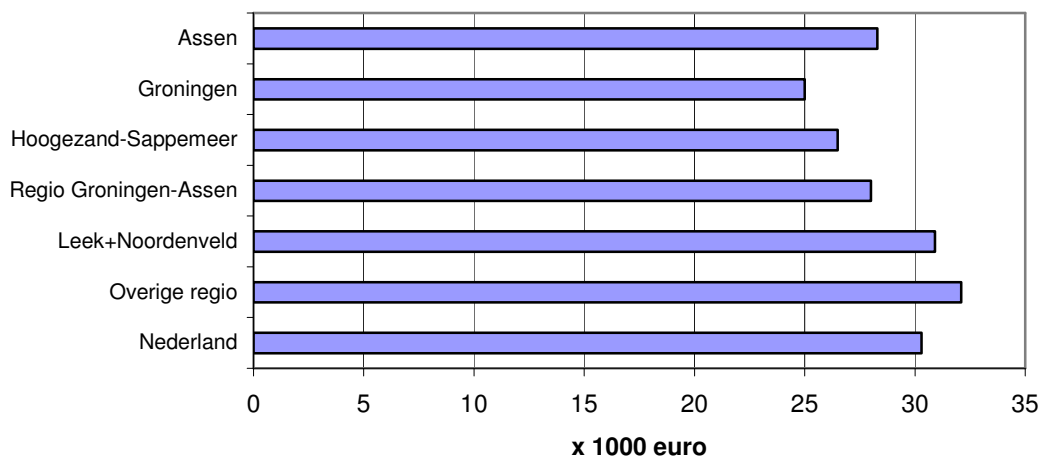
Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

3.4 Inkomen

Gemiddeld besteedbaar inkomen in Groningen-Assen lager dan Nederlands niveau

In 2002 bedroeg het gemiddeld besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens met inkomen) in de regio Groningen-Assen circa € 28.000. Landelijk werd per huishouden gemiddeld € 30.300 verdiend. Het inkomensniveau blijft in de regio Groningen-Assen dus achter bij het landelijk gemiddelde. Particuliere huishoudens hadden het minst te besteden in Groningen (€ 25.000) en Hoogezand-Sappemeer (€ 26.500). In de 'Overige regio' (€ 32.100) en Leek/Noordenveld (€ 30.900) ligt het besteedbaar inkomen op een duidelijk hoger niveau.

Figuur 3.9: Gemiddeld besteedbaar inkomen per particulier huishouden naar gebied (2002)

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Stijging gemiddeld inkomen tussen 1998 en 2002 conform landelijke ontwikkeling

Indien het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in 2002 vergeleken wordt met hetzelfde cijfer in 1998, blijkt dat dit is toegenomen van € 21.700 naar € 28.000 (+29%). De landelijke ontwikkeling over dezelfde periode was van € 23.900 in 1998 naar € 30.300, een toename van 26,8%. Hoewel de regio Groningen-Assen over deze vier jaar een hogere groei heeft doorgemaakt (startend van een lager punt), is het absolute inkomensverschil zelfs iets toegenomen.

Haren 'rijkste' gemeente binnen regio Groningen-Assen

Het hoogste gemiddeld besteedbaar inkomen werd gemeten in de gemeente Haren (€ 36.300). Deze werd op afstand gevolgd door Tynaarlo, waar een inkomen genoteerd werd van € 32.800. Ook Noordenveld (€ 31.300), Slochteren (€ 30.700) en Zuidhorn (€ 30.600) lagen iets boven het landelijke cijfer. Het gemiddeld inkomen in de regio wordt sterk naar beneden getrokken door de gemeente Groningen, waar het inkomen op € 25.000 blijft steken.

Inkomenspositie Groningse huishoudens relatief ongunstig

In de regio Groningen-Assen had in 2002 10,9% van alle huishoudens een laag inkomen. Hiermee scoort de regio 1,6 procentpunt hoger dan het landelijk niveau. In de gemeente Groningen is het aantal huishoudens met een laag inkomen relatief het grootst (14,4%). De regio Leek+Noordenveld komt naar voren als de 'rijkste' regio met een gemiddeld besteedbaar inkomen van € 30.900 en een gering aandeel huishoudens met een laag inkomen (7%). Gegevens ten aanzien van het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen en een inkomen dat onder/rond het sociaal minimum ligt zijn voor 2002 (nog) niet beschikbaar.

Tabel 3.7: Aandeel huishoudens met een laag inkomen (2002)

Regio's	Gemiddeld besteedbaar inkomen x 1000 euro	Laag inkomen %
Assen	28,3	10,4
Groningen	25	14,4
Hoogezand-Sappemeer	26,5	12,2
Leek+Noordenveld	30,9	7
Overige regio	32,1	9,7
Regio Groningen-Assen	28	10,9
Nederland	30,3	9,3

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

4. Economische structuur

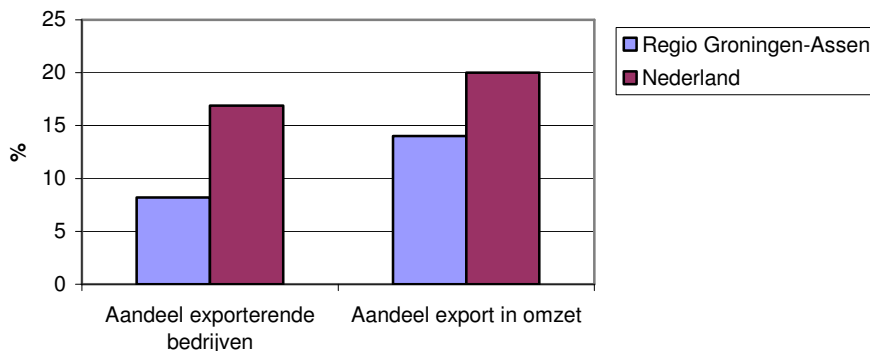
4.1 Werkgelegenheidsstructuur

In dit hoofdstuk wordt de economische structuur van de regio Groningen-Assen belicht. Dit wordt gedaan aan de hand van een beschrijving van de omvang en ontwikkeling van sectoren. Er zal extra aandacht worden besteed aan enkele specifieke sectoren. De keuze voor deze sectoren in het bijzonder is met name gebaseerd op de omvang en het groeipotentieel. Bovendien wordt aansluiting gezocht bij de nota Ruimte.

Bedrijfsleven in regio Groningen-Assen minder op buitenland gericht

Het bedrijfsleven in de regio Groningen-Assen blijft minder georiënteerd op het buitenland dan het landelijke bedrijfsleven. Het aandeel exporterende bedrijven ligt met 8,2% dan ook duidelijk onder het nationale gemiddelde van 12,7%. Wel is de buitenlandoriëntatie toegenomen ten opzichte van vorig jaar, toen slechts 6,7% van de bedrijven in de regio exporteerde. Het aandeel van de export in de omzet blijft eveneens achter bij het landelijk gemiddelde, met 16,9% ten opzichte van 20%. Ook hier is het verschil tussen de regio en Nederland als geheel afgenomen in vergelijking met 2004. Doordat de regio in beperkte mate afhankelijk is van de export, is de conjunctuurgevoeligheid kleiner. Dit betekent in tijden van globale economische malaise een voordeel maar in het geval van een bloeiende wereldeconomie blijven kansen onbenut.

Figuur 4.1: Aandeel exporterende bedrijven en aandeel export in totale omzet (2005)

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Gezondheidszorg nog steeds belangrijkste werkverschaffer in regio Groningen-Assen

De gezondheids- en welzijnszorg is met 19,5% nog steeds de grootste werkgever in de regio. Vorig jaar bedroeg het aandeel van deze sector in de totale werkgelegenheid nog 18,7%. De overige hoofdsectoren zijn handel (15,1%), zakelijke dienstverlening (14,3%) en industrie (11,9%). Wanneer de werkgelegenheidsstructuur in de regio Groningen-Assen wordt vergeleken met die in Nederland, blijkt dat de dienstverlening zonder winstoogmerk relatief sterk vertegenwoordigd is in de regio. Sectoren die een relatief minder prominente positie innemen in de werkgelegenheid zijn de bouwnijverheid, handel en transport/communicatie.

Tabel 4.1: Werkgelegenheidsstructuur in de regio Groningen-Assen (2005)

Sector	Regio Groningen-Assen				Nederland
	Vestigingen	Werkzame Personen	Aandeel MKB	Aandeel in totaal %	Aandeel in totaal %
Landbouw	2.140	6.163	97,8	2,8	3,8
Industrie	1.269	26.517	39,0	11,9	12,7
Bouw	1.511	11.136	80,5	5,0	6,3
Handel	5.382	33.761	85,0	15,1	17,9
Horeca	1.257	8.315	95,1	3,7	4,1
Transport/communicatie	679	10.266	47,5	4,6	6,4
Financiële instellingen	452	4.910	64,1	2,2	3,3
Zakelijke diensten	5.052	31.883	61,5	14,3	14,2
Overheid	155	18.742	18,7	8,4	5,9
Onderwijs	846	19.430	51,4	8,7	6,3
Zorg	1.602	43.614	28,1	19,5	14,6
Overige diensten	2.225	8.897	88,2	4,0	4,5
Totaal	22.570	223.634	55,1	100	100

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

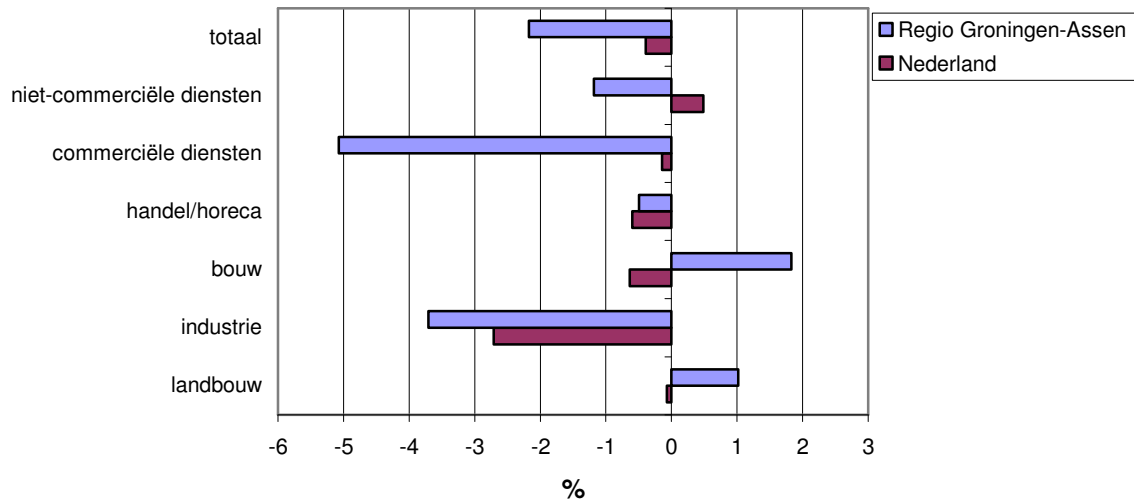
Belang midden- en kleinbedrijf relatief beperkt

Tabel 4.1 geeft eveneens het aandeel van het midden- en kleinbedrijf in de totale werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen weer. Hieruit volgt dat 55% van het aantal banen te vinden is in bedrijven met minder dan 100 werkzame personen (ten opzichte van 53% het jaar daarvoor). Landelijk ligt dit aandeel op bijna 61%. Het grootbedrijf speelt dus een relatief grote rol in de werkgelegenheid in de regio. De agrarische sector en horeca worden daarentegen gekenmerkt door een kleinschalig karakter.

Sterk banenverlies in commerciële dienstverlening in 2005

Over de gehele lijn is van 2004 op 2005 de werkgelegenheid in de regio gedaald. Bijna alle sectoren hebben dan ook een verlies aan arbeidsplaatsen te verwerken gehad. Alleen in de bouwnijverheid (+1,8%) en de landbouw (+1,0%) is het aantal banen toegenomen. Nadat vorig jaar nog 8% van de arbeidsplaatsen in de bouw verloren ging, is de werkgelegenheid weer licht gestegen. De sectoren die de zwaarste klappen geïncasseerd hebben zijn de commerciële diensten (-5,1%) en industrie (-3,7%). Landelijk is het beeld minder negatief. In de meeste sectoren is de werkgelegenheid slechts in geringe mate afgenomen – met uitzondering van de industrie - en de niet-commerciële diensten boekten zelfs een kleine plus (+0,5%).

Figuur 4.2: Werkgelegenheidsontwikkeling 2004-2005 per sector

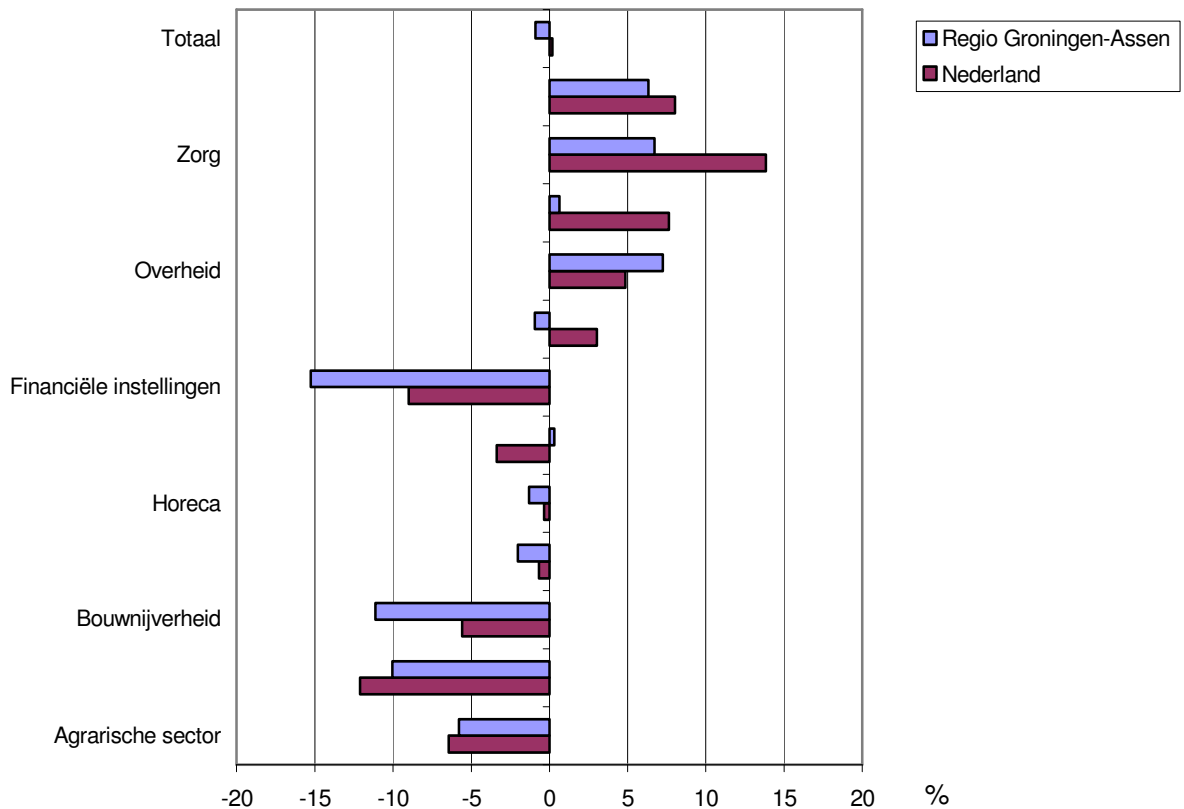
Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Zorgsector en overige diensten grootste groeisectoren in termen van werkgelegenheid

Wanneer de banenontwikkeling per sector wordt bekeken in de periode 2001-2005, blijkt dat de werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen het meest is toegenomen in de gezondheids- en welzijnszorg (+6,7% ofwel 2.749 banen). De sector 'overige diensten' volgt op geringe afstand met een groei van 6,4%. Op nationaal niveau was de groei van het aantal banen in de zorgsector zelfs nog sterker (+13,9%). Naast de zorgsector is ook in de overige publieke sectoren – overheid en onderwijs – de werkgelegenheid toegenomen in de regio Groningen-Assen. De overige sectoren kregen allemaal een daling van het aantal banen te verwerken.

De totale werkgelegenheid in de regio nam tussen 2001 en 2005 licht af (-0,9%) terwijl Nederland als geheel wél een kleine plus wist te scoren (+0,2%). De banenontwikkeling in de regio ten opzichte van Nederland divergeert het meest in de zorg en het onderwijs, waar het aantal banen in de regio in meer beperkte mate is toegenomen. Daarnaast is de daling van het aantal banen in de financiële dienstverlening in de regio Groningen-Assen (-15,3%) aanzienlijk groter dan landelijk gezien (-9,0%). Verder komt de bouwnijverheid slecht uit de bus vergeleken met heel Nederland (-11,1% versus -5,6%).

Figuur 4.3: Werkgelegenheidsontwikkeling in 2001-2005 per sector

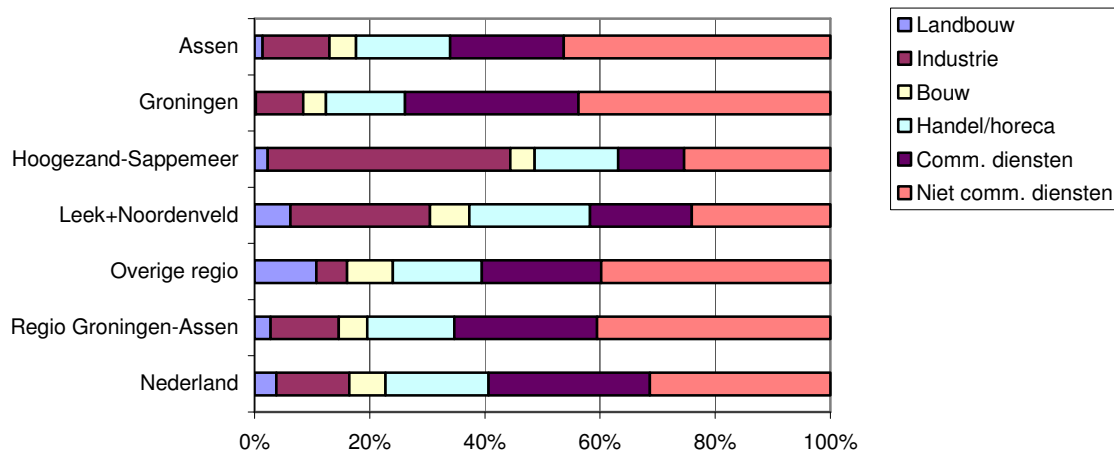

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk binnen regio

Er zijn grote verschillen in de werkgelegenheidsstructuur waarneembaar tussen de subregio's. In de steden Assen en Groningen is de dienstverlening sterk vertegenwoordigd. In Groningen hebben de tertiaire en kwartaire sector samen een aandeel in de totale werkgelegenheid van circa 65%. In Hoogezand-Sappemeer is het merendeel van de werkgelegenheid te vinden in de industrie. Hetzelfde geldt in mindere mate voor Leek+Noordenveld. Zoals de naam doet vermoeden is in het landelijke gebied de landbouw relatief sterk vertegenwoordigd. De regio Groningen-Assen verschilt als geheel weinig van de werkgelegenheidsstructuur op landelijk niveau. In de regio is het aandeel van de niet-commerciële diensten groter, hetgeen gecompenseerd wordt door een kleiner aandeel van commerciële dienstverlening.

Figuur 4.4: Werkgelegenheidsstructuur per gebied (2005)

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

4.2 Stuwende bedrijvigheid

Belang stuwende bedrijvigheid relatief beperkt in regio Groningen-Assen

Stuwende bedrijvigheid bestaat uit die activiteiten die een belangrijk deel van de inkomsten via betrekkingen met buiten de eigen regio gevestigde bedrijven weten aan te trekken. Het gaat hierbij vooral om bedrijven uit de industrie, landbouw, groothandel en de vervoersbranche. Verzorgende activiteiten daarentegen zijn activiteiten waarbij het grootste deel van de inkomsten uit de eigen regio wordt betrokken. Hier gaat het met name om dienstverlenende bedrijven.

Het aandeel dat stuwende activiteiten⁵ hebben in de totale bedrijvigheid bedraagt in de regio Groningen-Assen net meer dan de helft (51,5%). Landelijk ligt dit cijfer echter bijna 5 procentpunt hoger. In termen van werkgelegenheid is het belang van de stuwende bedrijvigheid kleiner (37,3%). Voor heel Nederland ligt dit aandeel beduidend hoger (47,0%). Het aandeel van de stuwende sectoren in de totale werkgelegenheid is voor zowel de regio Groningen-Assen als voor Nederland stabiel gebleven ten opzichte van 2004. De regio Leek+Noordenveld huisvest relatief de meeste vestigingen in de stuwende sector. Wanneer naar het belang van de stuwende sectoren in de werkgelegenheid wordt gekeken, blijkt dat Hoogezand-Sappemeer hier het hoogste scoort. De stedelijke regio's Groningen en Assen worden gekenmerkt door een meer verzorgend karakter.

⁵ Volgens definitie 'De economische hittekaart van Nederland', Bureau Louter (2002)

Tabel 4.2: Aandeel (%) stuwende sectoren binnen het bedrijfsleven (2005)

	Aandeel stuwend_vest	Aandeel stuwend_baan	2004-2005 % Stuwend	2004-2005 % Verzorgend
Assen	48,3	33,5	-2,7	-0,3
Groningen	42,9	32,8	-2,1	-4,4
Hoogezand-Sappemeer	49,0	57,5	-7,2	3,6
Leek+Noordenveld	61,4	54,2	-0,3	-1,0
Overige regio	60,1	38,3	1,7	1,4
Regio Groningen-Assen	51,5	37,3	-1,8	-2,4
Nederland	56,2	47,0	-0,6	-0,2

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Wanneer de ontwikkeling van de werkgelegenheid ten opzichte van 2004 wordt bezien, blijkt dat vooral in Hoogezand-Sappemeer het aantal banen in de stuwende sectoren aanzienlijk is afgenomen (-7,2%). Over de gehele lijn is de werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen in de stuwende sectoren afgenomen met 1,8%. In de verzorgende sectoren was deze daling nog iets sterker (-2,4%). Op landelijk niveau is de daling van de werkgelegenheid minder groot.

4.3 Toerisme en recreatie

Toerisme en recreatie belangrijke pijler onder regionale economie

Eén van de drijvende krachten achter de regionale economie is de toeristisch en recreatieve sector (t&r-sector). Deze sector is in de regio Groningen-Assen goed voor 7,9% van het totale aantal vestigingen en 6,2% van de totale werkgelegenheid. In 2004 bedroegen deze aandelen nog respectievelijk 7,2% en 5,8%, hetgeen erop duidt dat het economisch belang van toeristische activiteiten is toegenomen. Op nationaal niveau legt de sector nog iets meer gewicht in de schaal in termen van het aantal banen, hoewel het aantal vestigingen relatief minder groot is. In 2005 zijn er in de regio in totaal 1.773 vestigingen die samen werkgelegenheid bieden aan zo'n 13.747 personen. Na enkele jaren van positieve ontwikkeling – tussen 2001 en 2005 is het aantal banen in de regio toegenomen met 5,5% - is de werkgelegenheid ten opzichte van 2004 licht gedaald. Hiervan is op landelijk niveau eveneens sprake.

Tabel 4.3: Vestigingen en werkgelegenheid in de toeristische en recreatieve sector (2005)

	Vest.	Banen	Vest.	Banen	Groei banen (%)	
	Abs.	Abs.	% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	211	2.341	7,1	7,1	-0,8	27,3
Groningen	829	7.403	9,7	6,2	-1,5	1,3
Hoogezand-Sappemeer	114	451	8	3,2	-5,9	-12,4
Leek+Noordenveld	192	1.355	6,3	6,7	0,4	20,4
Overige regio	427	2.197	6,5	6,1	3,5	-2,2
Regio Groningen-Assen	1.773	13.747	7,9	6,2	-0,6	5,5
Nederland	67.672	502.852	7,5	6,7	-0,8	2,3

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid in t&r-sector belangrijk voor Noordenveld en Tynaarlo

Binnen de regio zijn Groningen (9,7%) en Hoogezand-Sappemeer (8,0%) de gemeenten met het hoogste aandeel t&r-bedrijvigheid. Noordenveld en Tynaarlo hebben het hoogste aandeel t&r-werkgelegenheid (respectievelijk 8,4% en 8,1%). Ook Winsum scoort relatief hoog (7,7%) qua werkgelegenheid in de t&r sector. In Bedum (2,8%) en Hoogezand-Sappemeer (3,2%) legt de t&r-sector weinig gewicht in de schaal als het gaat om banen. Duidelijk is dus dat hoewel Hoogezand-Sappemeer relatief veel vestigingen telt in de t&r sector, het belang voor de werkgelegenheid beperkt is.

4.4 Creatieve industrie**Sterke positie Groningse creatieve industrie**

Tegenwoordig bestaat het inzicht dat de creatieve industrie op vruchtbare wijze cultuur en economie met elkaar verbindt. Het begrip creatieve industrie is afkomstig van het Engelse 'creative industries' en beslaat de heterogene groep bedrijven, personen en instellingen die creativiteit als gemeenschappelijk kenmerk hebben. Creatieve ondernemers komen we tegen in sectoren als architectuur, reclame, multimedia, schrijven/uitgeven, vormgeving en niet te vergeten de kunst in al zijn facetten en verschijningsvormen.

De creatieve industrie is in de regio Groningen-Assen goed voor meer dan 3.700 vestigingen en ruim 17.500 werkzame personen. De sector vertegenwoordigt 16,5% van alle vestigingen in het bedrijfsleven en 7,9% van de totale werkgelegenheid. Het relatief hoge aandeel vestigingen in vergelijking met het lagere aandeel in de totale werkgelegenheid wijst op een overwegend kleinschalig en vaak innovatief karakter. Op landelijk niveau neemt de sector zelfs 8,1% van het totale aantal banen voor zijn rekening. Ten opzichte van 2004 is de werkgelegenheid afgenomen (-4,3%). Ook wanneer een langere periode wordt beschouwd (2001-2005) ziet het beeld er niet positiever uit; een verlies van 9%. Voor heel Nederland is de daling van de werkgelegenheid minder fors maar ook hier is desalniettemin sprake van een afname.

Tabel 4.4: Creatieve industrie in de regio Groningen-Assen (2005)

	Vest.	Banen	Vest.	Banen	Groei banen (%)	
	Abs.	Abs.	% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	480	2.313	16,1	7	-9,7	-2,4
Groningen	1.948	12.165	22,8	10,1	-4,6	-12,9
Hoogezand-Sappemeer	155	464	10,9	3,3	-18,9	-0,2
Leek+Noordenveld	349	920	11,4	4,5	3,6	1,6
Overige regio	780	1.690	11,9	4,7	7,6	6,9
Regio Groningen-Assen	3.712	17.552	16,5	7,9	-4,3	-9
Nederland	131.220	603.965	14,5	8,1	-0,9	-6,9

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

De creatieve industrie in de regio Groningen-Assen is met name geconcentreerd in Groningen. Met circa 1.950 vestigingen en bijna 12.200 banen is Groningen goed voor 52,5% van het aantal vestigingen en zelfs 69,3% van de werkgelegenheid in de regio.

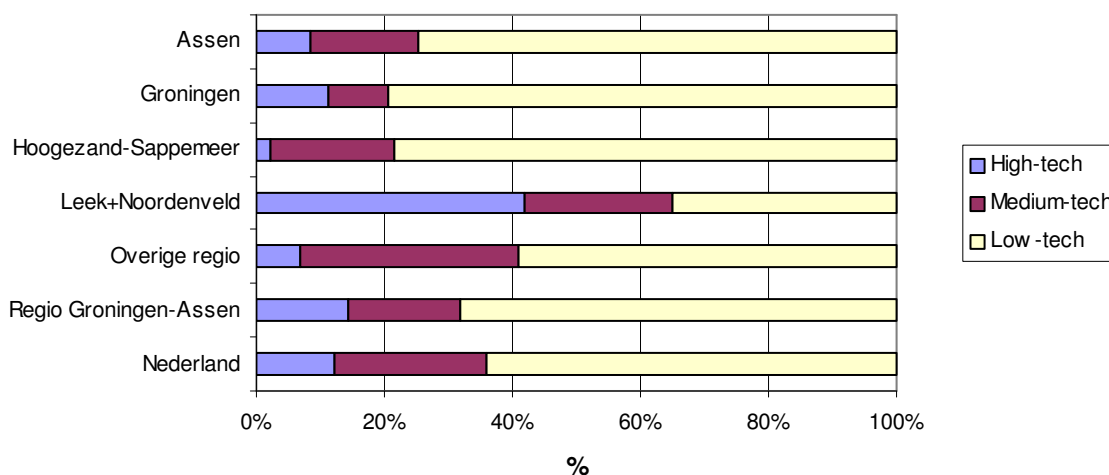
Assen volgt op relatief grote afstand met 13,2% van de werkgelegenheid. In de andere gemeenten is de creatieve industrie relatief van gering belang. Dit valt te verklaren door het feit dat de creatieve industrie een voorkeur heeft voor de stedelijke omgeving als vestigingslocatie.

4.5 High-tech industrie

High-tech industrie relatief sterk vertegenwoordigd in regio Groningen-Assen

Gemeten volgens de definitie van de OESO kan circa 14% van de industriële werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen tot de high-tech sector gerekend worden. Landelijk blijft dit cijfer steken op ruim 12%. Ruim 17% is te vinden in de medium-tech industrie en de rest (ruim 68%) behoort tot de low-tech industrie. De low-tech bedrijven zijn over het algemeen het minst gericht op innovatie. De medium-tech industrie heeft een kleiner aandeel dan landelijk (bijna 24%), het aandeel low-tech is groter dan voor heel Nederland (64%).

Figuur 4.5: High-tech, medium-tech en low-tech binnen industriële werkgelegenheid (2005)

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid in Noordenveld heeft hoog technologisch/innovatief karakter

Wanneer de aard van de industriële activiteiten binnen de regio Groningen-Assen nader wordt bekeken, blijkt dat relatief de meeste werkgelegenheid in high-tech bedrijven zich bevindt in de gemeente Noordenveld. Maar liefst 71,7% van de industriële werkgelegenheid kan hier als high-tech worden bestempeld. Haren is een goede tweede met een aandeel van 25,2%. Van de overige gemeenten komt alleen Groningen boven de 10% uit (11,3%).

In 2005 is het aantal banen in de high-tech industrie toegenomen met 2,5%. Zowel in de medium-tech (-3,5%) als in de low-tech industrie (-5,8%) heeft zich echter een daling van de werkgelegenheid voorgedaan. Op nationaal niveau is de werkgelegenheid in alle categorieën gedaald het afgelopen jaar. Wanneer de periode 2001-2005 beschouwd wordt, blijkt dat de high-tech industrie een flinke winst geboekt heeft van 578 banen ofwel een groei van 19,4%.

Daarentegen hebben de medium-tech (-15,6%) en low-tech industrie (-17,4%) wel banen moeten inleveren. Over dezelfde periode heeft op landelijk niveau alleen de medium-tech industrie betere resultaten geboekt dan in de regio Groningen-Assen, met een daling van 11,6%.

4.6 ICT-sector

ICT geconcentreerd in gemeente Groningen

De regio Groningen-Assen telt in totaal 972 ICT-bedrijven die werk verschaffen aan ruim 8.000 personen. De ICT sector heeft daarmee een aandeel van 4,3% in de totale bedrijvigheid en vertegenwoordigt 3,6% van de totale werkgelegenheid. Op landelijk niveau bedragen deze cijfers respectievelijk 3,8% en 3,5%. De ICT activiteiten in de regio zijn grotendeels geconcentreerd in de gemeente Groningen, waar 80,6% van de werkgelegenheid in de regio is te vinden. De ICT sector is goed voor 5,4% van de werkgelegenheid in Groningen; in de overige regio's speelt de ICT een beduidend minder belangrijke rol.

Tabel 4.5: ICT-sector in de regio Groningen-Assen (2005)

	Vest.	Banen	Vest.	Banen	Groei banen	
	Abs.	Abs.	% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	147	417	4,9	1,3	-2,6	14,9
Groningen	479	6.497	5,6	5,4	-1,8	-20,0
Hoogezand-Sappemeer	43	179	3,0	1,3	11,2	-9,6
Leek+Noordenveld	109	553	3,6	2,7	0,6	36,2
Overige regio	194	411	3,0	1,2	10,5	55,1
Regio Groningen-Assen	972	8.057	4,3	3,6	-0,8	-13,8
Nederland	34.685	259.117	3,8	3,5	-0,1	-13,1

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

De ICT-sector heeft in 2005 een licht banenverlies te verwerken gekregen (-0,8%). Op landelijk niveau bleef de werkgelegenheid praktisch stabiel. Wanneer de periode 2001-2005 wordt beschouwd, ziet het plaatje er niet bepaald rooskleurig uit; de werkgelegenheid is gedaald met 13,8% in de regio Groningen-Assen en 13,1% in heel Nederland. Aangetekend dient te worden dat de daling van de werkgelegenheid over deze periode volledig voor rekening komt van Groningen, waar het aantal banen met 20% afnam. De overige regio's – met uitzondering van Hoogezand-Sappemeer – laten daarentegen wel een groei zien.

5. Arbeidsmarkt

5.1 Aanbodkant

Lage bruto participatiegraad vooral veroorzaakt door mannen

In 2006 telt de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen ongeveer 205.200 personen, waarvan 113.900 mannen (55,5%). Dit komt eveneens tot uitdrukking in de bruto participatiegraad (aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking in de leeftijdscategorie 15-65 jaar), die voor mannen in alle gemeenten ruim hoger is. Toch ligt de totale participatiegraad in de regio Groningen-Assen meer dan twee procentpunt onder het landelijke cijfer. Dit verschil wordt met name veroorzaakt door een hogere deelname van mannen in het arbeidsproces op landelijk niveau.

Tabel 5.1: Omvang beroepsbevolking en bruto participatiegraad (2006)

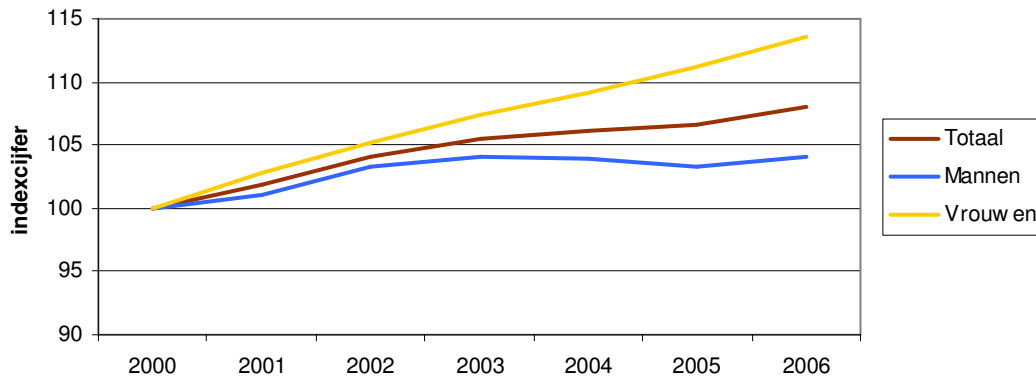
Gebied	Beroepsbevolking			Bruto participatiegraad		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
Assen	30707	17008	13699	71,4	79,3	63,5
Groningen	87867	47835	40032	65,6	70,4	60,8
Hoogezand-Sappemeer	14681	8353	6328	64,5	72,7	56,2
Leek+Noordenveld	21989	12728	9261	65,3	74,3	56,0
Overige regio	49923	27989	21934	65,7	73,4	58,0
Regio Groningen-Assen	205167	113913	91254	66,3	72,9	59,6
Nederland	7575679	4298047	3277632	68,6	77,1	59,9

Bron: ETIN Adviseurs, geraamde cijfers

Groei beroepsbevolking met name veroorzaakt door toename participatie vrouwen

De groei van de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen verloopt gestaag. Tussen 2000 en 2006 is de beroepsbevolking met 15.313 personen (8,1%) toegenomen ten opzichte van 5,4% landelijk. De beroepsbevolking bestaande uit vrouwen is vooral door een stijgende arbeidsparticipatie in dezelfde periode zelfs toegenomen met 13,6% in de regio Groningen-Assen (zie figuur 5.1). Dit is vergelijkbaar met het beeld in heel Nederland; hier nam de vrouwen-beroepsbevolking met 12,6% toe. Het aandeel mannen in de beroepsbevolking heeft een beperkte groei doorgemaakt tussen 2000 en 2006: 4,0% in de regio ten opzichte van een marginale groei (+0,5%) landelijk.

Figuur 5.1: Ontwikkeling van de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (2000=100)

Bron: ETIN Adviseurs

55-plussers sterk vertegenwoordigd in beroepsbevolking, studenten drukken participatie

Als de leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking onder de loep wordt genomen, blijkt dat in de regio Groningen-Assen de categorieën 25-34 jaar en 55-64 jaar oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van het Nederlands gemiddelde. Het aandeel jongeren in de leeftijd 15-24 jaar is relatief klein (11,7%) in vergelijking met de rest van Nederland (13,3%). Ten aanzien van de bruto participatiegraad valt vooral het lager cijfer voor de leeftijdsgroep 15-24 jaar op: 38,2% ten opzichte van 46,8% landelijk. Dit verschijnsel is vooral toe te schrijven aan het grote aantal studenten in Groningen. De participatiegraad voor de overige leeftijdsgroepen is conform het landelijke beeld.

Tabel 5.2: Leeftijdsofbouw beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (2005)

Leeftijd	Regio Groningen-Assen				NL	Bruto participatiegraad	
	Mannen	Vrouwen	Totaal	%	%	Regio G-A	NL
15-24	11.846	12.250	24.096	11,7	13,3	38,2	46,8
25-34	28.991	25.166	54.157	26,4	25,2	83,7	84,8
35-44	30.139	25.423	55.562	27,1	28,7	82,8	82,2
45-54	27.227	20.416	47.643	23,2	23,6	76,8	77,2
55-64	15.710	7.999	23.709	11,6	9,3	45,3	45,2
Totaal	113.913	91.254	205.167	100	100	66,4	68,6

Bron: ETIN Adviseurs

Vergrijzing beroepsbevolking zet door; afname aandeel jongeren

De vergrijzing van de beroepsbevolking in nog steeds in volle gang. Het aantal 55-plussers in de regio Groningen-Assen is tussen 2001 en 2006 met maar liefst 8.500 personen toegenomen, oftewel 56,7%. Deze trend is daarmee iets sterker dan voor Nederland als geheel. Verder is het opvallend dat het aandeel 25-34 jarigen tussen 2001 en 2006 aanmerkelijk minder is afgenomen in de regio Groningen-Assen (-2,6%) dan op landelijk niveau (-11,9%). Ook tussen 2005 en 2006 zal in deze leeftijdscategorie een verschil blijven bestaan tussen de ontwikkeling in de regio Groningen-Assen enerzijds en Nederland anderzijds. Het aantal 15-24 jarigen zal in dezelfde periode afnemen in de regio.

Tabel 5.3: Groei beroepsbevolking (%) naar leeftijd in de regio Groningen-Assen (2006)

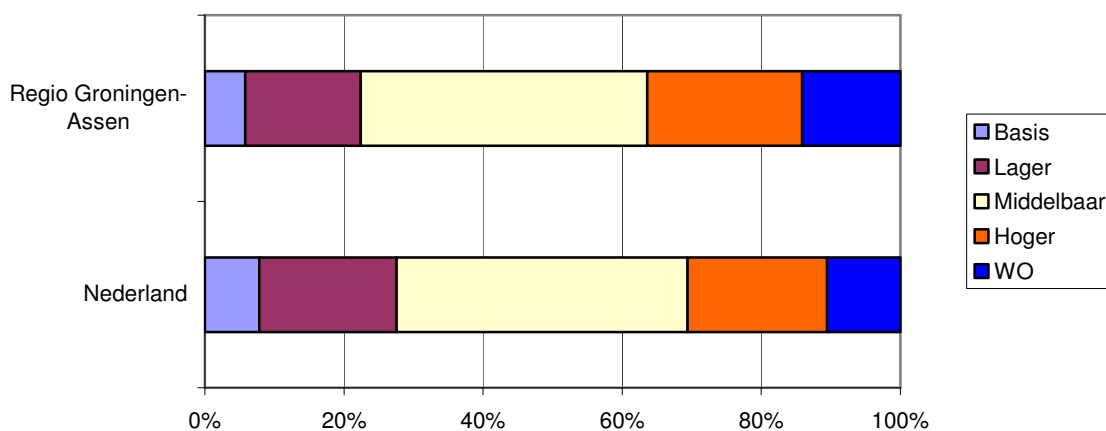
Leeftijd	2005-2006		2001-2006	
	Regio G-A	NL	Regio G-A	NL
15-24	-1,9	1	-0,6	-0,2
25-34	0,9	-2,3	-2,6	-11,9
35-44	0,8	0,3	3,8	3,6
45-54	1,5	1,8	6,1	6,5
55-64	6,9	6,6	56,7	53,7
Totaal	1,3	0,8	6,1	3,6

Bron: ETIN Adviseurs

Beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen relatief hoog opgeleid

De regio Groningen-Assen kent een relatief hoog opgeleide beroepsbevolking. Dit wordt uiteraard grotendeels veroorzaakt door de aanwezigheid van de Rijksuniversiteit Groningen. Ruim 14% van de beroepsbevolking heeft een wetenschappelijke opleiding genoten tegenover 10,5% landelijk. Ook het aandeel hoger onderwijs is oververtegenwoordigd in de regio met 22% ten opzichte van 20% voor heel Nederland. Dit vertaalt zich in een minder groot aandeel voor de twee lagere opleidingsgroepen.

Figuur 5.2: Opleidingsniveau beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen en Nederland (2006)

Bron: ETIN Adviseurs (geraamde cijfers)

Relatief meeste hoogopgeleiden in gemeente Haren

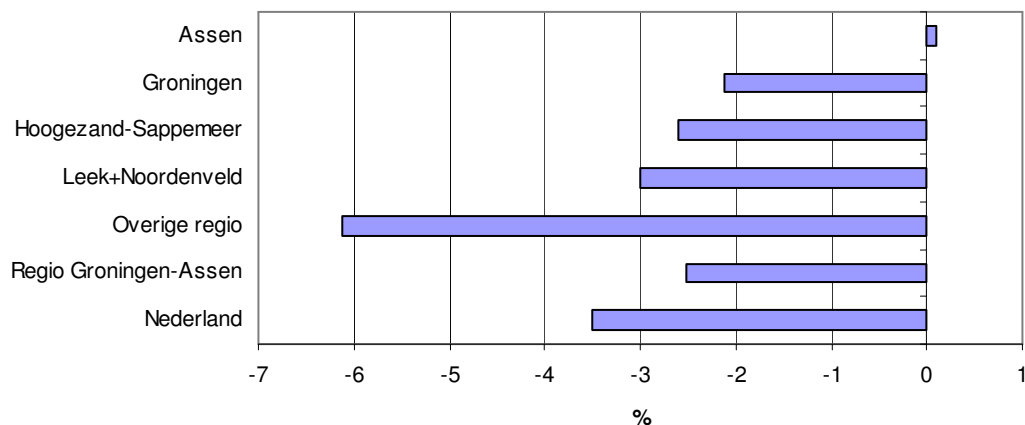
Het aandeel universitair opgeleiden is het grootst in de gemeente Groningen met 21,3%. Daarnaast heeft 25,5% van de beroepsbevolking in Groningen een hogere onderwijsopleiding genoten. De beroepsbevolking in de gemeenten Haren en Tynaarlo is eveneens goed geschoold: in Haren beschikt 15,8% over een wetenschappelijke opleiding en 26,1% over een hogere onderwijsopleiding. Voor Tynaarlo zijn dezelfde getallen respectievelijk 12,6% en 22,1%. De gemeenten Slochteren (5,83%) en Hoogezand-Sappemeer tellen relatief de minste wetenschappelijk opgeleiden.

Werkloosheid in 2005 teruggedrongen

In de loop van 2005 (tot november) is de werkloosheid in de regio Groningen-Assen afgenomen met 630 personen (-2,5%). Het aantal niet-werkende werkzoekenden komt daarmee op 24.340 personen. De negatieve trend van de afgelopen jaren lijkt hiermee gekeerd te zijn. Het langzame landelijke herstel van de economie zorgt ook in de regio voor meer banen. Op landelijk niveau is de werkloosheid afgenomen met 24.260 personen ofwel 3,5%.

De afzonderlijke gemeenten hebben in 2005 een soortgelijke positieve ontwikkeling doorgemaakt. Uitzondering hierop is Assen, de enige gemeente waar het aantal nww-ers licht is toegenomen (+0,1%). De daling van het aantal werklozen is het grootst in de 'overige regio', waar een daling van maar liefst 241 personen heeft plaatsgevonden (-6,1%). De grootste absolute daling van het aantal nww-ers komt voor rekening van Groningen (-263 personen).

Figuur 5.3: Ontwikkeling van het aantal nww-ers tussen 1 januari 2005 en 1 november 2005

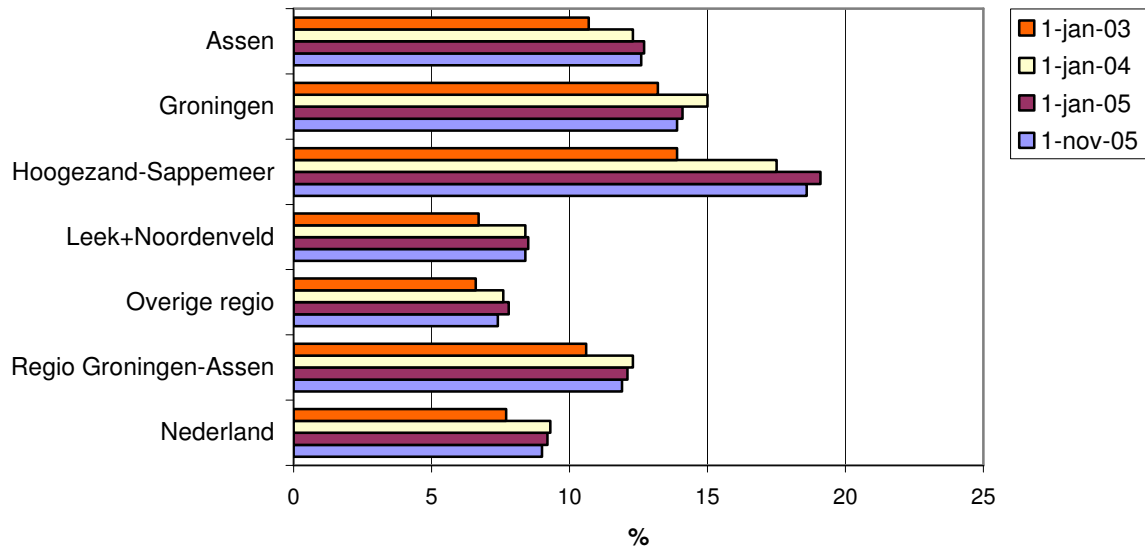

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

Werkloosheid in regio Groningen-Assen op relatief hoog niveau

De werkloosheid in de regio Groningen-Assen ligt met 11,9% (stand november 2005) ruim boven het landelijk gemiddelde (9,0%). De groei van het aantal werkzoekenden lijkt echter gekeerd te zijn: sinds 1 januari 2005 is de situatie in alle gemeenten/gebieden – met uitzondering van Assen – verbeterd. Deze ontwikkeling is conform het landelijke beeld, waar als gevolg van een aantrekkende economie het aantal vacatures weer toeneemt. Hoogezand-Sappemeer is met een werkloosheidspercentage van 18,6% nog steeds 'koploper', hoewel ook in deze gemeente het aantal niet-werkende werkzoekenden is gedaald van 19,4% per 1 januari 2005. De werkloosheid is het laagst in de landelijke gemeenten ('overige regio'), met een gemiddelde van 7,4% van de totale beroepsbevolking.

Figuur 5.4: Aandeel nww-ers in de totale beroepsbevolking

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

* ten aanzien van de beroepsbevolking is uitgegaan van cijfer 2006, ETIN Adviseurs/Primos

Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo

De werkloosheid is per 1 november 2005 het laagst in de gemeenten Bedum en Tynaarlo, beiden met 6,9% van de totale beroepsbevolking. Tynaarlo voerde per 1 januari 2005 ook al de lijst aan. Ook Zuidhorn (7,0%), Haren (7,2%) en Ten Boer (7,2%) kennen een relatief laag werkloosheidspercentage.

Relatief meer vrouwen werkloos

Indien het werkloosheidsbestand nader geanalyseerd wordt, blijkt dat in de regio Groningen-Assen in absolute zin meer mannen dan vrouwen staan ingeschreven. Wanneer echter het aandeel werklozen in de totale beroepsbevolking wordt gezien, wordt duidelijk dat de werkloosheid onder vrouwen relatief gezien toch iets hoger ligt (12,3% versus 12,1%). Deze ogenschijnlijke tegenstrijdigheid wordt veroorzaakt door het lagere aandeel van vrouwen in de totale beroepsbevolking. Het verschil tussen mannen en vrouwen is in de loop van 2005 wel afgenomen; per 1 januari waren dezelfde cijfers 12,5% versus 12,0%. Voor heel Nederland geldt dat absoluut gezien meer vrouwen werkloos waren per 1 november 2005. Relatief worden de meeste werklozen in de regio Groningen-Assen aangetroffen in de leeftijdscategorie 35-40 jaar (13,9%). Op landelijk niveau geldt dit voor de categorie 40-45 jaar. Gegevens ten aanzien van herkomst en opleidingsniveau van het werkloosheidsbestand waren per 1 november 2005 niet beschikbaar.

Tabel 5.4: Kenmerken werkloosheidsbestand (1 november 2005)

	Regio Groningen-Assen		Nederland	
	Abs.	%	Abs.	%
Geslacht				
Man	12.648	51,96	329.743	48,5
Vrouw	11.691	48,03	350.104	51,5
Leeftijd				
15-20 jaar	549	2,3	14.306	2,1
20-25 jaar	2.179	9,0	48.416	7,1
25-30 jaar	2.958	12,2	63.420	9,3
30-35 jaar	3.239	13,3	80.698	11,9
35-40 jaar	3.389	13,9	94.013	13,8
40-45 jaar	3.186	13,1	94.129	13,9
45-50 jaar	2.968	12,2	83.965	12,4
50-55 jaar	2.564	10,5	75.455	11,1
55-60 jaar	2.239	9,2	79.088	11,6
60-65 jaar	1.043	4,3	45.247	6,7
65 jaar e.o.	21	0,1	811	0,1
niet bekend	6	0,0	302	0
Totaal	24341	100,0	679.850	100

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

5.2 Vraagkant

Het gros van de actuele gegevens over vacatures is momenteel niet beschikbaar. Reden hiervoor is dat het CWI bezig is met het omzetten van het computersysteem. Onderstaande tabel geeft de instroom weer van 1 januari tot en met november 2005 bij CWI vestigingen. Hoewel niet alle vacatures bij het CWI aangemeld worden en dit cijfer dus niet als volledig dekkend kan worden beschouwd, geeft dit toch een indicatie van de vacatureontwikkeling in de regio Groningen-Assen. Uit deze data blijkt dat de regio qua vacatureontwikkeling in de pas loopt met Nederland als geheel. Per gemeente zijn de verschillen echter groter. De instroom van vacatures is in 2005 het laagst geweest in de gemeenten Ten Boer, Zuidhorn en Slochteren. In Hoogezand-Sappemeer werden de meeste nieuwe vacatures gemeld als percentage van de beroepsbevolking.

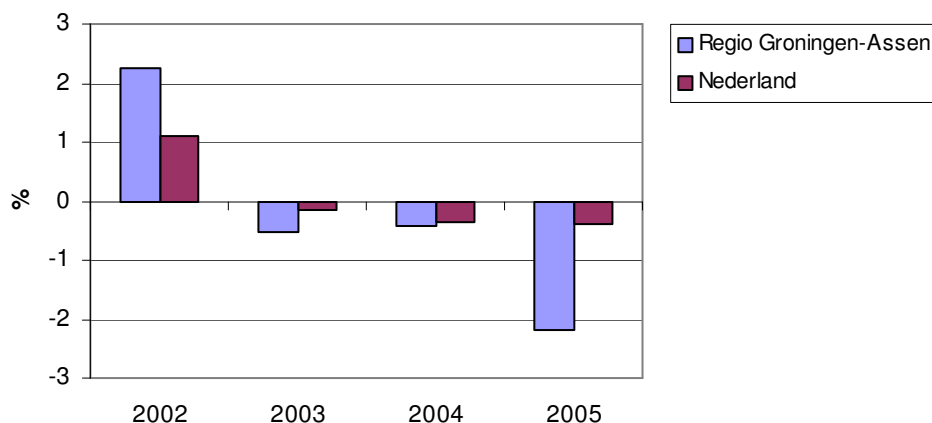

Tabel 5.5: Vacatures: instroom januari-november 2005 bij CWI als % van beroepsbevolking 2005

	Instroom
Assen	3,95
Bedum	1,50
Groningen	4,79
Haren	0,97
Hoogezand-Sappemeer	5,30
Leek	2,78
Noordenveld	1,97
Slochteren	0,62
Ten Boer	0,50
Tynaarlo	1,54
Winsum	1,19
Zuidhorn	0,56
Regio Groningen-Assen	3,53
Nederland	3,70

Bron: CWI, bewerking ETIN Adviseurs

Figuur 5.5: Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei (%) in de regio Groningen-Assen en Nederland

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

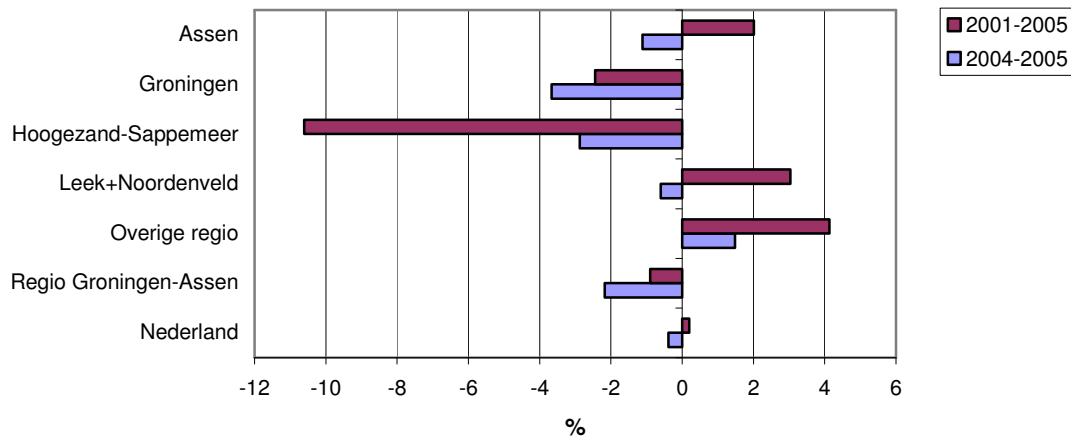
Werkgelegenheid regio Groningen-Assen staat onder druk

De werkgelegenheid staat de laatste jaren onder druk in de regio Groningen-Assen. Vanaf 2002 is sprake van een dalende trend. Tussen 2004 en 2005 is het aantal banen met 2,2% afgenomen in de regio. Landelijk is deze daling van het aantal banen minder groot.

Indien wordt ingezoomd op de werkgelegenheidsontwikkeling naar deelgebied, blijkt dat met uitzondering van de 'overige regio' het aantal banen in alle gebieden is gedaald tussen 2004 en 2005. De daling van arbeidsplaatsen was het grootst in de gemeente Groningen (-3,7%). In de 'overige regio' vond desondanks een banengroei plaats van 1,5%. Over de laatste vijf jaar bedraagt de groei in deze subregio zelfs 4,1%.

Ook voor de gemeente Assen (+2,0%), Leek+Noordenveld (+3,0%) en heel Nederland (+0,2%) viel een groei te noteren. Hoogezand-Sappemeer kreeg over dezelfde periode de grootste daling van de werkgelegenheid te verwerken (-10,6%).

Figuur 5.6: Werkgelegenheidsontwikkeling in de periode 2004-2005 en 2001-2005 naar gebied

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Relatief veel parttimers in regio Groningen-Assen

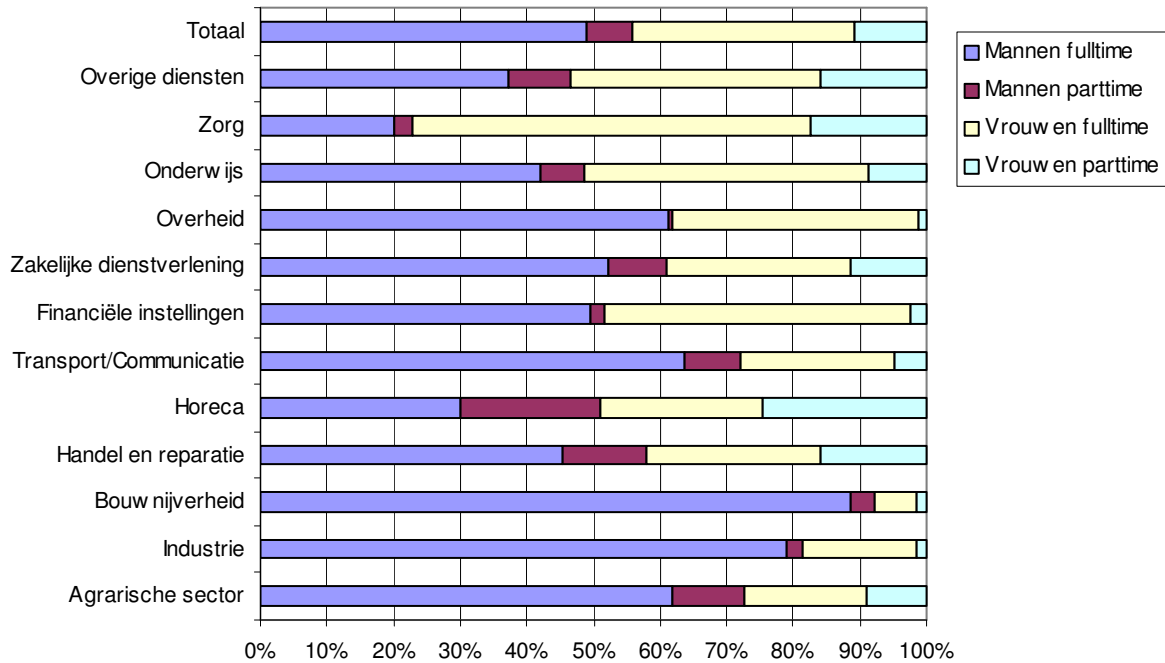
Wanneer de samenstelling van de werkgelegenheid nader onder de loep wordt genomen, blijkt een aantal zaken. Allereerst bestaat 82,7% van de werkgelegenheid uit fulltime banen en 17,3% uit parttime banen (<12 uur per week). De onderverdeling naar geslacht komt uit op 55,7% mannen en 44,3% vrouwen. Vrouwen werken daarnaast relatief veel parttime (meestal wegens opnemen zorgtaken); 61,6% van alle parttime banen wordt ingevuld door vrouwen.

Vergeleken met de samenstelling op landelijk niveau is het aantal parttime banen in de regio relatief groter (17,3% versus 13,8%). Bovendien ligt het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (44,3%) bijna twee procentpunt hoger dan voor heel Nederland.

Daarnaast bestaan er grote verschillen tussen sectoren. Sectoren die door vrouwen worden gedomineerd zijn zorg (77,3%), overige dienstverlening (53,4%) en het onderwijs (51,4%). Traditionele mannensectoren zijn nog steeds de bouw (92,1%), industrie (81,3%), landbouw (72,8%) en transport/communicatie (72,2%).

De sector met de meeste parttime werkgelegenheid is de horeca (45,7%). Daarnaast werken veel parttimers in de handel/repatriesector (28,6%) en overige diensten (25,3%).

Figuur 5.7: Samenstelling werkgelegenheid naar geslacht, arbeidsduur en sector (2005)

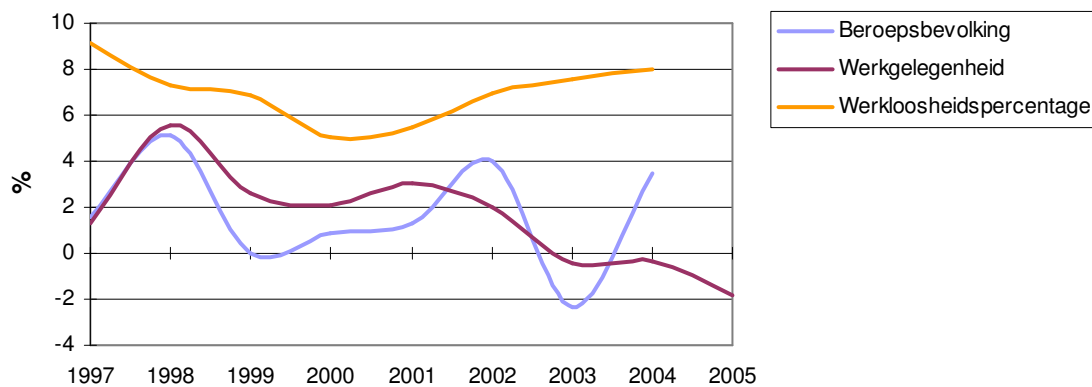

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid, beroepsbevolking en werkloosheid onderling afhankelijk

Onderstaande figuur geeft in één oogopslag het algemene beeld van de werkgelegenheidsontwikkeling in de regio Groningen-Assen weer in de periode 1997-2005. In de jaren waarin de werkgelegenheidsgroei boven de groei van de beroepsbevolking ligt (de rode lijn ligt boven de blauwe lijn), vindt een daling van de werkloosheid plaats. De laatste jaren is het aantal banen echter geleidelijk gedaald hetgeen geresulteerd heeft in een oplopende werkloosheid.

Figuur 5.8: Jaarlijkse groei (%) van de werkgelegenheid en beroepsbevolking en de ontwikkeling van het werkloosheidspercentage in de regio Groningen-Assen (1997-2005)

Bron: LISA, CBS, bewerking ETIN Adviseurs

* Beroepsbevolkingscijfers + werkloosheidspercentage: CBS, meest recente jaar 2004, bewerkt

6. Verkeer

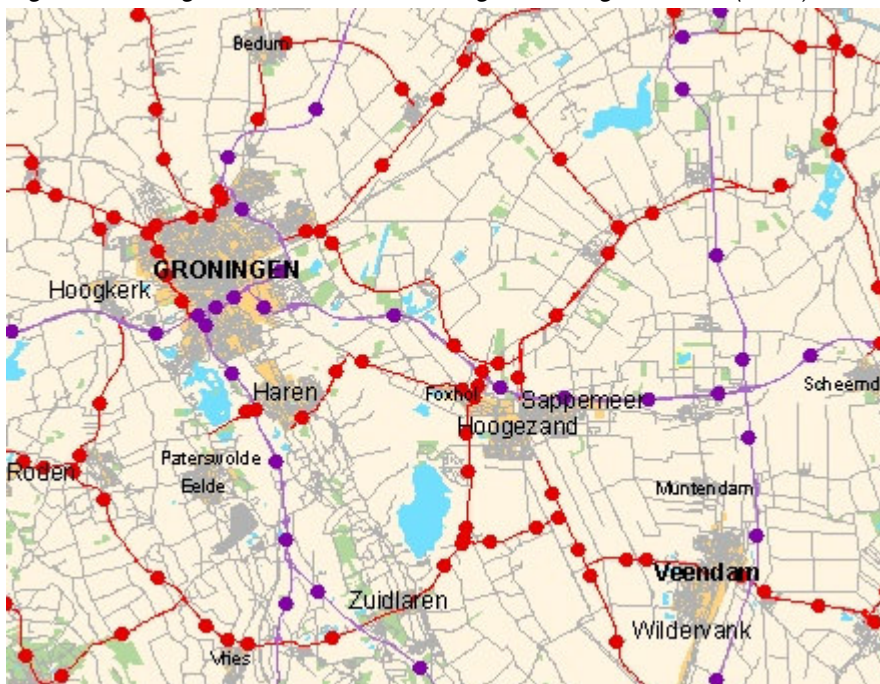
Ten tijde van de actualisatie van de monitor regio Groningen-Assen waren helaas geen nieuwe cijfers beschikbaar over pendel en reisafstanden en –tijden.

6.1 Verkeersintensiteit

Zuidelijke ringweg (Groningen) hoogste wegvakintensiteit

De A28, de A7 en de N7 (zuidelijke ringweg) kennen binnen de regio Groningen-Assen de hoogste wegvakintensiteit (per werkdag). De zuidelijke ringweg is per 2004 het drukste traject binnen de regio met een gemiddeld aantal voertuigen per werkdag van 71.400 (telpunt 5503). Tussen Haren en Groningen (A28) werden 61.200 voertuigen geteld, tussen Hoogkerk en Leek (A7) 48.700, tussen Groningen en Hoogezand-Sappemeer (A7) 40.700 en ten zuidwesten van Assen 37.300. Onderstaande figuur geeft de hoofdwegen in (een deel van) de regio weer (paars = rijkswegen) met de bijbehorende voertuigtelpunten.

Figuur 6.1: Wegvakintensiteiten in de regio Groningen-Assen (2004)

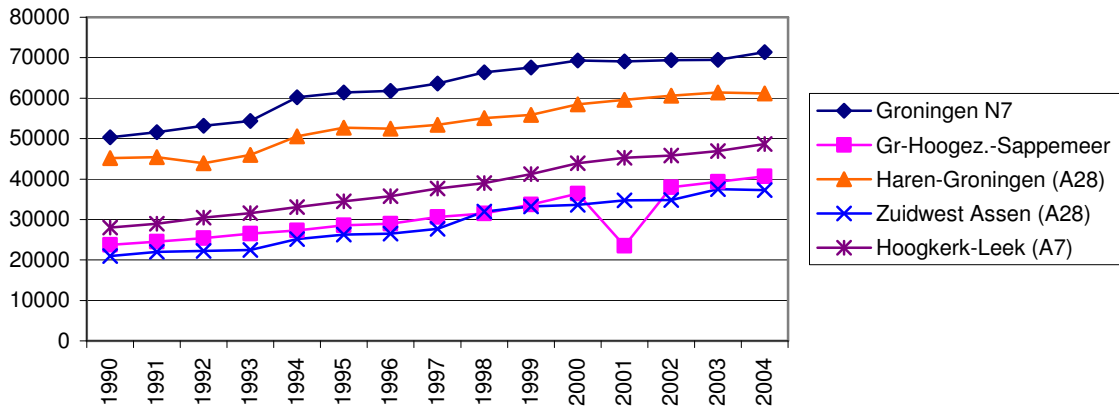
Bron: Monitor verkeer en vervoer Noord-Nederland 1986-2004 (SNN)

Sterke toename verkeersintensiteit A28 zuidwest Assen en A7 Hoogkerk-Leek

Op het overgrote deel van het wegennet is de verkeersdruk in de regio Groningen-Assen de afgelopen 15 jaar gestaag toegenomen. Alle trajecten in onderstaande figuur vertonen een groei van de verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%. Met name de N7 Groningen (zuidelijke ringweg) is een zeer drukke weg; het gemiddeld aantal voertuigen nam hier toe van 50.300 in 1990 tot maar liefst 71.400 in 2004, oftewel een groei van ongeveer 42%.

De verkeersdrukke is in dezelfde periode relatief het meest toegenomen op de weggedeelten Zuidwest Assen (+78%) en Hoogkerk-Leek (+74%).

Figuur 6.2: Ontwikkeling van de gemiddelde verkeersintensiteit (aantal voertuigen per werkdag)

Bron: SNN

DEEL B

SAMENVATTING

7 Samenvatting

7.1 Sociaal-economische monitor

Bevolking

- Van de gehele bevolking in de regio Groningen-Assen is iets meer dan 40% woonachtig in de gemeente Groningen en daarnaast ruim 14% in de gemeente Assen;
- De bevolking is in 2005 (tot november) nagenoeg gelijk gebleven (+0,04%). Over de periode 2000-2005 is de bevolking sneller toegenomen dan het Nederlands gemiddelde. De gemeente Assen is het snelst gegroeid in 2005 qua bevolkingsomvang. In de 'overige regio' is de bevolking zelfs licht afgenomen. Gemeente Winsum sterkste daler in 2005;
- Met een verwachte bevolkingsgroei van circa 200 personen in 2005 zal de jaarlijkse opgave (2.900 personen) die noodzakelijk is om de doelstelling van de regiovisie te halen (489.000 inwoners in 2020), niet gered worden;
- De regio Groningen-Assen heeft een beperkt positief geboorteoverschot van 903 personen in 2005 (tot november) en een positief vestigingssaldo van 750. De (im)migratiedynamiek is groot in de regio en met name gericht op Groningen;
- Het merendeel van de verhuisbewegingen is regionaal georiënteerd. De gemeente Groningen is in 2005 minder in trek als vestigingslocatie. Er is sprake van een vertrekoverschot van 300 personen binnen de regio;
- Opvallend is de grote aanzuigwerking die de grootstedelijke regio's Amsterdam, Utrecht en Den Haag hebben op personen die de regio verlaten;
- Het geboorteoverschot valt in de regio Groningen-Assen iets lager uit dan landelijk;
- De categorie 15-25 jarigen is relatief oververtegenwoordigd in de regio, laag aandeel jongeren (0-15 jaar) en overige leeftijdsklassen zijn conform landelijk beeld;
- Er is een sterke vergrijzing op handen in de regio. De leeftijdscategorie 45-65 jaar is sterk toegenomen de laatste jaren. Het lijkt erop dat de vergrijzing in de regio vertraagd is ingezet. Het ontgroeningsproces verloopt daarnaast langzamer in de regio;
- Afname van de bevolking in gemeente Ten Boer en Bedum. Het aandeel jongeren is relatief het grootst in Ten Boer.

Wonen

- De groei van de woningvoorraad in 2005 blijft iets achter bij de landelijke ontwikkeling;
- De meeste nieuwbouw in de regio vond plaats in de gemeente Assen;
- Het overgrote deel van de nieuwbouw betreft eigen woningen; de aanwas van huurwoningen is beperkt;
- Woningbouwproductie moet opgeschroefd worden om doelstellingen van regiovisie Groningen-Assen in 2020 te halen (realisatie 60.000 nieuwe woningen tot 2020). De grootschalige nieuwbouwprojecten Meerstad (Groningen) en Kloosterveen (Assen) kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Economische ontwikkeling

- De omzet van het bedrijfsleven volgt duidelijk een stijgende lijn vanaf 2003;
- Het omzetresultaat is met 3,7% toegenomen ten opzichte van 2004;
- Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren, landbouw worstelt;
- Export drijvende kracht voor economie met een groei van 11,3%;
- Winstgevendheid en rendement conform landelijk beeld;
- De economie in de regio Groningen-Assen lijkt vanaf 2003 de stijgende lijn te hebben ingezet met een groei van 3,5% in 2004.

Bedrijvendynamiek

- PM

Ruimte voor bedrijven

- Na twee jaar van dalende uitgifte is het aantal uitgegeven hectare bedrijventerreinen in 2004 weer toegenomen;
- De grootste terreinuitgifte in 2004 vond plaats op Westerbroek (Hoogezand-Sappemeer);
- Bedrijventerreinaanbod is gestabiliseerd na achtereenvolgende dalingen sinds 1997;
- Van het totale aanbod is 39% oftewel ruim 87 hectare terstond uitgeefbaar;
- Nieuwe plannen moeten de bestaande krapte aan terreinen het hoofd bieden;
- Het grootste beschikbare aanbod was per 1 januari 2005 te vinden op Messchenveld in Assen (50 ha), gevolgd door Leeksterveld in Leek (42,8 ha) en Eemspoort in Groningen (20,4 ha).

Inkomen

- Inkomenspositie huishoudens in regio Groningen-Assen relatief ongunstig;
- Stijging van het gemiddeld inkomen tussen 2000 en 2002 iets groter dan op nationaal niveau;
- De regionale inkomensverdeling is nauwelijks veranderd. Haren nog altijd 'rijkste' gemeente in regio, gevolgd door Tynaarlo. Groningen is nog altijd de 'armste' gemeente;
- Aandeel huishoudens met een laag inkomen relatief het hoogst in Groningen.

Economische structuur

- Internationale oriëntatie van bedrijfsleven in regio Groningen-Assen blijft relatief laag in vergelijking met landelijk gemiddelde;
- Zorgsector, handel en zakelijke dienstverlening belangrijkste werkverschaffers in regio;
- Belang midden- en kleinbedrijf in werkgelegenheid relatief beperkt in regio;
- Groei aantal banen het grootst in zorgsector en overige dienstverlening;
- Sterk banenverlies in commerciële dienstverlening in 2005. Alleen in bouwnijverheid en landbouw is werkgelegenheid toegenomen;
- De werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk per gebied in de regio;
- Belang van stuwende bedrijvigheid relatief beperkt in regio Groningen-Assen, met name in termen van werkgelegenheid;
- Toerisme en recreatie belangrijke sector voor werkgelegenheid in Noordenveld en Tynaarlo. Hoogezand-Sappemeer kent veel kleinschalige bedrijvigheid in deze sector;

- Creatieve industrie goed voor 16,5% van vestigingen en 7,9% van werkgelegenheid, vooral geconcentreerd in Groningen. De werkgelegenheid is de afgelopen jaren flink afgenomen;
- High-tech industrie prominent aanwezig in regio. Relatief de meeste hoogwaardige bedrijvigheid bevindt zich in gemeente Noordenveld, gevolgd door Haren;
- ICT voornamelijk geconcentreerd in Groningen. De sector heeft een aantal moeilijke jaren achter de rug wat betreft werkgelegenheid. Dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Arbeidsmarkt

- Bruto participatiegraad twee procentpunt onder landelijk niveau. Dit wordt vooral veroorzaakt door een relatief geringe deelname van mannen aan het arbeidsproces;
- Groei beroepsbevolking over periode 2000-2006 groter dan landelijk gemiddelde; met name toegenomen arbeidsparticipatie vrouwen;
- Leeftijdscategorieën 25-34 jaar en 55-plussers oververtegenwoordigd;
- Aandeel jongeren (15-24 jaar) relatief laag evenals hun participatiegraad;
- Vergrijzing beroepsbevolking nog steeds in volle gang. Daling 25-34 jarigen relatief laag;
- Beroepsbevolking in regio is relatief hoog opgeleid (hbo/wo);
- Gemeente Haren en Groningen beschikken over hoogst geschoolde beroepsbevolking; Slochteren en Hoogezand-Sappemeer beschikken over minste hoogopgeleiden;
- Werkloosheid teruggedrongen in 2005; negatieve trend lijkt gekeerd te zijn;
- Alleen in gemeente Assen is het aantal werklozen toegenomen;
- Daling niet-werkende werkzoekenden het grootst in 'overige regio';
- Werkloosheid ligt in regio (11,9%) ruim boven landelijk gemiddelde (9,0%);
- Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo, hoogste in Hoogezand-Sappemeer;
- Relatief meer vrouwen werkloos in regio Groningen-Assen;
- Relatief de meeste werklozen in de categorie 35-40 jaar in regio; landelijk is categorie 40-45 jaar 'koploper';
- Het werkgelegenheidsbestand in de regio bestaat uit relatief veel parttime banen.

Verkeer

- A28, A7 en N7 kennen binnen de regio de hoogste wegvakintensiteit (per werkdag). Zuidelijke ringweg (N7) drukste traject met ongeveer 71.000 voertuigen per werkdag;
- Verkeersdrukke in regio is afgelopen 15 jaar gestaag toegenomen; alle drukke trajecten vertonen een groei van verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%;
- Verkeersdrukke is in dezelfde periode het meest toegenomen op weggedeelten Zuidwest Assen (A28) en Hoogkerk-Leek (A7).

Bijlagen

Bijlage 1: Begrippenlijst

Administratieve correctie

Opneming in, respectievelijk afvoering uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijzigingen. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft de verwerking van óf het vertrek van personen die de betreffende gebeurtenis niet hebben gemeld bij de gemeentelijke autoriteiten (afvoering) óf de vestiging die daarna plaatsvindt (opneming).

Allochtonen

Het CBS rekent personen tot de allochtonen als ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit de laatste twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin. Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan.

Arbeidsparticipatie

Onderscheiden worden de bruto en de netto participatie. De bruto arbeidsparticipatie is het aandeel van de *totale* (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar. De netto participatie is het aandeel van de *werkzame* beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar.

Beroepsbevolking

Tot de beroepsbevolking worden gerekend:

- personen die tenminste twaalf uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze tenminste twaalf uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Het CBS rekent alleen de personen in de leeftijdsgroep 15-64 jaar tot de beroepsbevolking.

Van de beroepsbevolking worden personen die ten minste twaalf uur per week werken tot de *werkzame beroepsbevolking* gerekend en degenen die niet of minder dan twaalf uur per week werken tot de *werkloze beroepsbevolking*.

Bruto Binnenlands Product (BBP)

De toegevoegde waarde tegen marktprijzen voor de totale economie, Bruto Binnenlands Product (BBP) wordt als volgt berekend: bij bedrijfsklasse gevormde toegevoegde waarde tegen basisprijzen plus het saldo van productgebonden belastingen en productgebonden subsidies, plus het verschil toegerekende en afgedragen BTW, minus het verbruik toegerekende bankdiensten. De BTW, de belastingen en subsidies op invoer en het verbruik van toegerekende bankdiensten worden niet toegerekend aan bedrijfsklassen. Vandaar dat het BBP tegen marktprijzen niet restloos kan worden uitgesplitst naar bedrijfsklassen. Deze transacties worden, overeenkomstig de internationale richtlijnen, aan regio's toegerekend op basis van de totale toegevoegde waarde per regio. Afhankelijk van de behandeling van de afschrijvingen is de toegevoegde waarde bruto (inclusief afschrijvingen) of netto (exclusief afschrijvingen).

BBP per hoofd

Bruto Binnenlands Product (BBP), de toegevoegde waarde tegen marktprijzen voor de totale economie per hoofd van de bevolking.

Conjunctuur

De op- en neergaande beweging van de economie binnen een periode van vijf tot tien jaar. Doorgaans kunnen de volgende fases worden onderscheiden: opleving, hoogconjunctuur, recessie en depressie.

Creatieve industrie

Tot de creatieve industrie behoren bedrijven die creativiteit als gemeenschappelijk kenmerk hebben, dus creativiteit als core business. Het gaat daarbij onder andere om architectuur, reclame, multimedia, schrijven/uitgeven, vormgeving en de kunst in al zijn vormen. De definitie die is gebruikt is gelijk aan de definitie uit het onderzoek dat ETIN Adviseurs in opdracht van de Stichting Alice, en in nauwe samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, in de regio Eindhoven heeft uitgevoerd.

Deze definitie is ook gebruikt bij het onderzoek 'Creatieve industrie in Noord-Nederland' dat ETIN Adviseurs in opdracht van VNO-NCW Noord heeft uitgevoerd. De definitie heeft vooral betrekking op het economisch actieve deel van de sector. Dat wil zeggen dat amateurs, stichtingen en verenigingen (waar voor een belangrijk deel geen betaalde arbeid wordt verricht) buiten de definitie vallen. Ondanks het feit dat het hier om grote aantallen gaat, is het economische belang van dit segment in termen van werkgelegenheid minder groot. Vanuit sociaal-cultureel oogpunt zijn zij natuurlijk wel van grote waarde.

Economische groei

De procentuele volumegroei ten opzichte een jaar eerder van het bruto binnenlands product (BBP) tegen marktprijzen.

Fulltime werkgelegenheid

Volgens LISA (Vestigingenregister) het aantal mensen dat meer dan 12 uur per week werkt.

Geboorteoverschot

Het aantal levendgeborenen minus het aantal overledenen in een bepaald periode.

Ook wel 'natuurlijke bevolkingsgroei' genoemd.

Gemiddeld besteedbaar inkomen

Gemiddeld besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens) met inkomen. Het besteedbaar inkomen is het bruto-inkomen verminderd met de premies sociale zekerheid en andere betaalde overdrachten (o.a. alimentatie voor ex-partner) en de loon-, inkomsten- en vermogensbelasting. Het huishoudensinkomen bestaat uit de som van inkomens van de afzonderlijke huishoudensleden. Bij ongeveer een procent van de huishoudens is geen belastbaar inkomen waargenomen. Voor een deel is dit het gevolg van het onvoldoende kunnen toerekenen van studietoelagen aan studenten en van andere onvolkomenheden in de gekozen werkwijze. In het algemeen geldt voor de inkomensstatistiek dat huishoudens waar uitsluitend kinderbijslag, individuele huursubsidie en of tegemoetkoming studiekosten wordt waargenomen gerekend wordt tot de huishoudens zonder (waargenomen) belastbaar inkomen.

High-, medium- en low-tech industrie

Het betreft een verdeling van industriële bedrijvigheid c.q. werkgelegenheid naar mate van hoogwaardigheid. High-tech bedrijven zijn over het algemeen het meest innovatiegericht. De definitie is afkomstig van de OESO. Globaal ziet de indeling er als volgt uit:

- High-tech: elektrotechnische en optische industrie, de farmaceutische industrie en de vliegtuig/ruimtevaartindustrie.
- Medium-tech: (overige) chemie, kunststofindustrie, machine-industrie, (overige) transportmiddelenindustrie en de basismetaalindustrie (non-ferrometalen).
- Low-tech: overige industrie.

Huishoudens met laag inkomen

Van huishoudens met een laag inkomen is vastgesteld, of zij ook in de voorafgaande drie jaar een laag inkomen hadden. Tot de langdurige lage inkomens behoren derhalve huishoudens die minstens vier jaar achtereen van een laag inkomen moesten rondkomen. Studentenuishoudens en dat deel van de bevolking dat in een instelling, inrichting of tehuis verblijft, zijn buiten beschouwing gelaten. Het in gebruikte begrip inkomen is afgeleid van het besteedbaar inkomen. Het inkomen is gelijk aan het besteedbaar inkomen vermindert met eventueel ontvangen huursubsidie. De kinderbijslag en de koopkrachttoeslag die in de huursubsidie inbegrepen is, is aan het inkomen toegevoegd. Het inkomen is gecorrigeerd voor de verschillen in samenstelling en grootte van het huishouden en voor de inflatie. Om de vergelijkbaarheid tussen de uitkomsten van de verschillende jaren te bevorderen zijn de inkomens met het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie voor een- en meerpersoonshuishoudens herleid naar het prijspeil in het basisjaar 1990. Het resulterende inkomen is vergelijkbaar met de koopkracht van een alleenstaande in 1990. De grens die de inkomens verdeelt in lage en overige inkomens, is gesteld op 7.260 euro. Hiermede wordt bereikt dat de sociale minima tot de huishoudens met een laag inkomen worden gerekend. Zo neemt bijvoorbeeld een alleenstaande die in 1990 7.260 euro te besteden had een gelijke welvaartspositie in als een alleenstaande die in 1999 een inkomen van 9.220 euro had of als een echtpaar met een inkomen van 12.390 euro in 1999.

ICT-sector

Alhoewel een scheidslijn van wat wel of niet tot de ICT-sector behoort moeilijk valt te trekken, is een afbakening noodzakelijk om het directe belang van de ICT-sector te kunnen bepalen. In aansluiting op het CBS-onderzoek 'ICT-markt in Nederland 1995-1998' definieert dit onderzoek de ICT-sector als dat deel van de economie dat goederen (ICT-industrie) en diensten (ICT-diensten) levert op het gebied van informatie, communicatie en technologie. De ICT-industrie bestaat uit bedrijven die producten voortbrengen die bijdragen aan de infrastructuur voor informatieverstrekking en communicatie (bv. computers). Onder de ICT-diensten vallen bedrijven die diensten leveren die het gebruik van de ICT-producten en infrastructuur mogelijk maken (bv. telecommunicatie en computerservicesbureaus).

Inkomen onder of rond het sociaal minimum

Het begrip inkomen onder of rond het sociaal minimum is afgeleid van het besteedbaar huishoudensinkomen. Het inkomen is gelijk aan het besteedbaar inkomen verminderd met eventueel ontvangen huursubsidie. Het beleidsmatig minimum (of het sociaal minimum) is het wettelijk bestaansminimum zoals dat in de politieke besluitvorming voor 2000 is vastgesteld. Om te kunnen beoordelen of het inkomen van een huishouden onder het minimum valt, moet aan de hand van de regelgeving worden vastgesteld welke norm voor het desbetreffende huishouden van toepassing is. De norm voor een eenoudergezin met twee kinderen, bijvoorbeeld, bedraagt 90% van de bijstandsuitkering van een echtpaar, aangevuld met de (leeftijds-afhankelijke) kinderbijslag. Bij 65-plussers is het bedrag aan AOW-pensioen als norm gekozen. De inkomensgrens is geformuleerd als 105% van het sociaal minimum.

Langdurig laag inkomen

Van huishoudens met een laag inkomen is vastgesteld, of zij ook in de voorafgaande drie jaar een laag inkomen hadden. Tot de langdurige lage inkomens behoren derhalve huishoudens die minstens vier jaar achtereenvolgend van een laag inkomen moesten rondkomen.

Loop van de bevolking

Verandering van het bevolkingsaantal ten gevolge van geboorte, sterfte, immigratie, emigratie en administratieve correctie.

Migratiesaldo

Immigratie minus emigratie. Het migratiesaldo over een bepaalde periode is positief wanneer de immigratie over die periode groter is dan de emigratie. Ook wel: Migratieoverschot of Netto migratie.

Niet werkende werkzoekende

Alle werkzoekenden die bij een arbeidsbureau staan ingeschreven en niet of minder dan 12 uur per week willen werken.

Particuliere huishoudens

Particuliere huishoudens worden onderscheiden naar samenstelling van het huishouden. Er wordt een onderscheid gemaakt in één- en meerpersoonshuishoudens. Een éénpersoonshuishouden bestaat uit een persoon die alleen in een (deel van een) woonruimte is gehuisvest en zelf in de dagelijkse levensbehoeften voorziet of die een woonruimte deelt met anderen zonder met hen gemeenschappelijk in de dagelijkse levensbehoeften te voorzien. Een meerpersoonshuishouden bestaat uit twee of meer personen die samen in een (deel van een) woonruimte zijn gehuisvest en gemeenschappelijk in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. De meerpersoonshuishoudens worden verder onderscheiden op basis van het aantal meerderjarigen en het aantal minderjarige kinderen. Minderjarige kinderen zijn personen die jonger zijn dan 18 jaar en die aan de zorg van ouderen zijn toevertrouwd. Personen boven de 18 jaar worden als meerderjarige aangemerkt.

Parttime werkgelegenheid

Volgens LISA het aantal mensen dat minder dan 15 uur per week werkt.

Pendel

Om een indicatie te krijgen van waar enerzijds de werknemers in een de gemeente vandaan komen en anderzijds de inwoners van een gemeente hun werk hebben zijn gegevens uit een verkeersmodel gebruikt. Daartoe zijn de aantallen verkeersbewegingen genomen voor de ochtendspits met als motivatie woonwerkverkeer met zowel de herkomst als de bestemming. Het gaat daarbij zowel om autoverkeer, fietsverkeer als reiziger met het openbaar vervoer. Dit is niet hetzelfde als aantallen werknemers, daarom moeten de gepresenteerde cijfers als indicatief beschouwd worden.

Regionaal economische groei

Volumeontwikkelingen van de toegevoegde waarden beogen de veranderingen in hoeveelheid en kwaliteit van de geproduceerde minus de verbruikte goederen en diensten weer te geven. Op nationaal niveau worden daartoe de waarden van geproduceerde en verbruikte goederen gecorrigeerd voor prijsveranderingen (de methode van de dubbele deflatie). Daarbij worden waarden verkregen in prijzen van het voorgaande jaar (constante prijzen). Op basis hiervan worden de volumeontwikkelingen bepaald. De in de nationale rekeningen toegepaste methodiek kan echter niet in de regionale rekeningen worden toegepast. In de eerste plaats worden de Regionale economische jaarcijfers in het algemeen niet voor goederengroepen samengesteld, maar voor bedrijfspgroepen. Uitzonderingen zijn de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning, waarvoor productie en verbruik worden samengesteld op basis van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen. In de tweede plaats worden er geen prijsindices voor regio's samengesteld door het CBS.

Saldo correcties

Het totaal van het saldo administratieve correcties en overige correcties. Overige correcties worden door het CBS uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over mutaties uit de Gemeentelijke Basisadministraties persoonsgegevens niet exact overeenkomt met het verschil tussen de omvang en samenstelling van de bevolking in twee opeenvolgende jaren.

Stuwende activiteiten

Stuwende activiteiten zijn activiteiten die een belangrijk deel van de inkomsten via betrekkingen met buiten de eigen regio gevestigde bedrijven weten aan te trekken. Het gaat hierbij voor om bedrijven uit de industrie, de landbouw, de groothandel en de vervoersbranche. Verzorgende activiteiten daarentegen zijn activiteiten waar het grootste deel van de inkomsten uit de eigen regio wordt betrokken. Het gaat hier vooral om dienstverlenende bedrijven.

Toeristisch-recreatieve sector

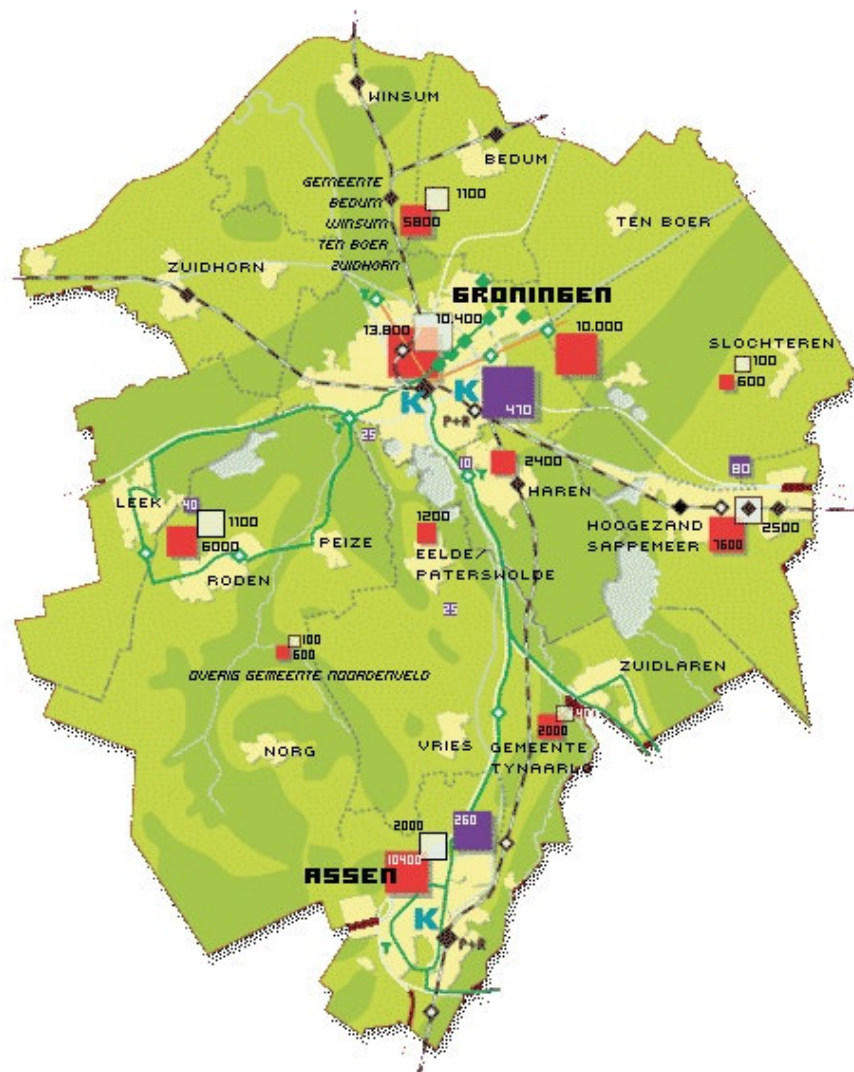
De definitie van de toeristische en recreatieve sector is afkomstig uit het rapport 'Werkgelegenheid in Toerisme en Recreatie in Nederland; toesnijding LISA-bestand' van Sliepen Consultancy en ETIN Adviseurs. De toeristisch-recreatieve werkgelegenheid wordt hierbij onderverdeeld in zeven hoofdgroepen: Horeca (excl. logiesbedrijven), Logies, Cultuur, recreatie, sport en amusement, Personenvervoer, Reisorganisatie en –bemiddeling, Recreatiegoederen en Overige detailhandel.

Vacatures

Arbeidsplaatsen waar op zeer korte termijn personeel kan worden geplaatst.

Woonmilieus

De indeling in woonmilieus is allereerst gebaseerd op een indeling van alle woonplaatsen in Nederland in steden en dorpen. De postcodewijken in de steden zijn vervolgens onderverdeeld in 'centrum-stedelijk', 'stedelijk buiten-centrum' en 'groen-stedelijk'. De postcodewijken in de dorpen zijn onderverdeeld in 'centrum-dorps' en 'landelijk wonen'. Alle woonplaatsen met meer dan 25000 huishoudens zijn tot de steden gerekend. Plaatsen met een kleiner aantal huishoudens (maar wel meer dan 12500) zijn in sommige gevallen tot de steden gerekend, op basis van de dichtheid van de woonplaatsen en het aandeel meergezinswoningen in het centrum. Het eerste woonmilieutype is '**centrum-stedelijk**'. Deze categorie bevat de centra van steden, maar ook een aantal centraal gelegen wijken net buiten het centrum. Deze gebieden worden gekenmerkt door een hoge voorzieningen- en winkeldichtheid. Het tweede woonmilieutype is '**buiten-centrum**'. Dit zijn de wijken die op een wat grotere afstand van het centrum liggen. Ze hebben een hogere dichtheid dan de randmilieus en meestal ook hoger dan de centrummilieus. Er is sprake van een grote variëteit binnen deze categorie. Zowel tuindorpen, vooroorlogse etagebouw als naoorlogse hoogbouwwijken vallen binnen deze categorie. Het derde stedelijke woonmilieutype is het '**groen-stedelijk**'. Om te bepalen of sprake is van een randmilieu is allereerst nagegaan of het gebied vooral als woongebied fungeert. Wijken met een grote hoeveelheid werkgelegenheid vallen af als randmilieu. Vervolgens is de dichtheid bekeken, rekening houdend met de samenstelling van de woningvoorraad. Als de dichtheid, gegeven de samenstelling van de woningvoorraad, lager is dan gemiddeld is sprake van een groen-stedelijk milieu. De nieuwbouwwijken worden tot de groen-stedelijke wijken gerekend. Voor de dorpen geldt dat de postcodegebieden met een lage dichtheid en relatief weinig voorzieningen tot het woonmilieutype '**landelijk wonen**' gerekend worden. Dit kunnen dus woonwijken zijn in een lage dichtheid, maar ook landelijke gebieden met verspreide bebouwing. De woonmilieus met een hogere dichtheid of meer voorzieningen zijn als '**centrum-dorps**' aangeduid.

Sociaal-Economische Monitor Regio Groningen-Assen Update februari 2006

Opgesteld op verzoek van:
Regio Groningen-Assen 2030

Opgesteld door:
ETIN Adviseurs

Tilburg, februari 2006

Inhoudsopgave

Management summary	1
1. Inleiding	4
2. Bevolking en wonen	7
2.1 Bevolking	7
2.2 Wonen.....	13
3. Economische ontwikkeling	15
3.1 Economie	15
3.2 Bedrijvendynamiek	18
3.3 Ruimte voor bedrijven.....	18
3.4 Inkomen	21
4. Economische structuur	23
4.1 Werkgelegenheidsstructuur	23
4.2 Stuwende bedrijvigheid.....	27
4.3 Toerisme en recreatie	28
4.4 Creatieve industrie	29
4.5 High-tech industrie	30
4.6 ICT-sector	31
5. Arbeidsmarkt.....	32
5.1 Aanbodkant.....	32
5.2 Vraagkant.....	37
6. Verkeer.....	41
6.1 Verkeersintensiteit	41
7 Samenvatting	44
7.1 Sociaal-economische monitor.....	44

Bijlage

Management summary

Sociaal-economische monitor

Bevolking

- Van de bevolking in de regio woont ruim 40% in de gemeente Groningen en daarnaast iets meer dan 14% in de gemeente Assen;
- De bevolkingstoename in de regio is gestagneerd. Over de laatste vijf jaar is de bevolking sneller toegenomen dan het landelijk gemiddelde;
- Het inwonertal in de gemeente Assen is het snelst gegroeid in 2005. Gemeente Winsum is de sterkste daler;
- De jaarlijkse opgave ter realisatie van doelstelling regiovisie (489.000 inwoners in 2020) wordt waarschijnlijk niet gehaald over 2005;
- Zowel het geboortesaldo (+903) als het vestigingssaldo (+750) is licht positief in de regio;
- Het merendeel van verhuisbewegingen is regionaal georiënteerd. Gemeente Groningen is minder in trek als vestigingslocatie (vertrekoverschot 300 personen tot november 2005);
- Grote aanzuigende werking van grootstedelijke regio's voor personen die regio verlaten;
- Relatief sterke verhuisdynamiek in regio Groningen-Assen; het geboorteoverschot is relatief iets lager dan op nationaal niveau;
- De categorie 15-24 jarigen is relatief oververtegenwoordigd in regio; laag aandeel jongeren (0-15 jaar); overige leeftijdsklassen zijn conform landelijk beeld;
- Sterke vergrijzing op handen in de regio; leeftijdsgroep 45-65 jaar is sterk toegenomen de laatste jaren. De vergrijzing is vertraagd ingezet in de regio. Het ontgroeningsproces verloopt langzamer in regio dan op landelijk niveau;
- De bevolking is afgenomen in Bedum en Ten Boer. Het aandeel jongeren is het grootst in Ten Boer.

Wonen

- De groei van de woningvoorraad blijft in 2005 iets achter bij landelijke ontwikkeling;
- De meeste nieuwbouw in de regio vond plaats in gemeente Assen;
- Het overgrote deel van nieuwbouw betreft eigen woningen; aanwas huurwoningen beperkt;
- De woningbouwproductie dient opgeschroefd te worden om de doelstelling van de regiovisie te halen (realisatie 60.000 nieuwe woningen tot 2020). Grootschalige nieuwbouwprojecten als Meerstad en Kloosterveen kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Economische ontwikkeling

- De omzet van het bedrijfsleven volgt duidelijk een stijgende lijn vanaf 2003;
- Het omzetresultaat is met 3,7% toegenomen ten opzichte van 2004;
- Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren; landbouw worstelt;
- Export is de drijvende kracht achter economische groei; er is sprake van een groei van 11,3% ten opzichte van 2004;
- Winstgevendheid en tevredenheid over behaalde rendement zijn conform landelijk beeld;

- De economie in de regio Groningen-Assen lijkt vanaf 2003 de stijgende lijn te hebben ingezet met een groei van 3,5% in 2004; dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Ruimte voor bedrijven

- Na twee jaar van dalende uitgifte is het aantal uitgegeven hectare bedrijventerreinen in 2004 weer toegenomen;
- De grootste terreinuitgifte vond in 2004 plaats op Westerbroek (Hoogezand-Sappemeer);
- Het bedrijventerreinaanbod is gestabiliseerd na een dalende trend sinds 1997;
- Van het totale aanbod is 39% oftewel ruim 87 hectare terstond uitgeefbaar;
- Nieuwe plannen moeten de bestaande krapte aan terreinen het hoofd bieden;
- Het grootst beschikbare aanbod is te vinden op bedrijventerrein Messchenveld in Assen (50 ha), gevolgd door Leeksterveld in Leek (42,8 ha) en Eemspoort in Groningen (20,4 ha).

Inkomen

- De inkomenspositie van huishoudens in regio Groningen-Assen is relatief ongunstig;
- De stijging van het gemiddeld inkomen tussen 2000 en 2002 is iets groter dan op nationaal niveau;
- Er is nauwelijks verandering opgetreden in de regionale inkomensverdeling. Haren is nog altijd de 'rijkste' gemeente in de regio, gevolgd door Tynaarlo. Groningen blijft 'armste' gemeente;
- Het aandeel huishoudens met een laag inkomen is relatief het hoogst in Groningen.

Economische structuur

- De internationale oriëntatie van bedrijfsleven in regio Groningen-Assen blijft relatief laag in vergelijking met het landelijk gemiddelde;
- Zorgsector, handel en zakelijke dienstverlening belangrijkste werkverschaffers in regio;
- Het belang van midden- en kleinbedrijf in de werkgelegenheid is relatief beperkt in regio;
- Groei van het aantal banen is het grootst in de zorgsector en overige dienstverlening;
- Sterk banenverlies in de commerciële dienstverlening in 2005. Alleen in de bouwnijverheid en landbouw is de werkgelegenheid toegenomen;
- De werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk per gebied in de regio;
- Het belang van stuwende bedrijvigheid is relatief beperkt in regio Groningen-Assen, met name in termen van werkgelegenheid;
- Toerisme en recreatie is een belangrijke sector voor werkgelegenheid in Noordenveld en Tynaarlo. Hoogezand-Sappemeer kent veel kleinschalige bedrijvigheid in deze sector;
- De creatieve industrie is goed voor 16,5% van vestigingen en 7,9% van de werkgelegenheid, vooral geconcentreerd in Groningen. De werkgelegenheid is de afgelopen jaren flink afgenomen;
- High-tech industrie is prominent aanwezig in de regio. Relatief de meeste hoogwaardige bedrijvigheid bevindt zich in gemeente Noordenveld, gevolgd door Haren;
- ICT is voornamelijk geconcentreerd in Groningen. De sector heeft een aantal moeilijke jaren achter de rug wat betreft werkgelegenheid. Dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Arbeidsmarkt

- Bruto participatiegraad in de regio ligt ruim twee procentpunt onder landelijk niveau, met name veroorzaakt door een relatief geringe deelname van mannen aan arbeidsproces;
- Groei van de beroepsbevolking over periode 2000-2006 is groter dan landelijk gemiddelde; met name door toegenomen arbeidsparticipatie van vrouwen;
- Leeftijdscategorieën 25-34 jaar en 55-plussers oververtegenwoordigd;
- Aandeel jongeren (15-24 jaar) in de beroepsbevolking is relatief laag evenals de participatiegraad van deze groep;
- De vergrijzing van de beroepsbevolking is nog steeds in volle gang. De daling van 25-34 jarigen is relatief laag;
- De beroepsbevolking in de regio is relatief hoog opgeleid (hbo/wo);
- Gemeente Haren en Groningen beschikken over hoogst geschoolde beroepsbevolking; Slochteren en Hoogezand-Sappemeer beschikken relatief over minste hoogopgeleiden;
- De werkloosheid is teruggedrongen in 2005; de negatieve trend lijkt gekeerd te zijn (in lijn met het landelijke beeld);
- Assen is de enige gemeente waar het aantal werklozen (licht) is toegenomen in 2005;
- Daling van niet-werkende werkzoekenden het grootst in 'overige regio';
- De werkloosheid ligt in de regio (11,9%) ruim boven het landelijk gemiddelde (9,0%);
- Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo (6,9% van beroepsbevolking), hoogste in Hoogezand-Sappemeer (18,6%);
- Er zijn relatief meer vrouwen werkloos in regio Groningen-Assen;
- Relatief de meeste werklozen in de regio bevinden zich in de categorie 35-40 jaar;
- Het werkgelegenheidsbestand in de regio bestaat uit relatief veel parttime banen.

Verkeer

- De hoogste wegvakintensiteit (per werkdag) in de regio doet zich voor op de A28, A7 en N7. Zuidelijke ringweg (N7) is het drukste traject met circa 71.000 voertuigen per werkdag;
- De verkeersdrukke in regio is de afgelopen 15 jaar flink toegenomen; alle drukke trajecten vertonen een groei van de verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%;
- Verkeersdrukke is in dezelfde periode het meest toegenomen op weggedeelten Zuidwest Assen (A28) en Hoogkerk-Leek (A7).

1. Inleiding

De stuurgroep Regiovisie Groningen-Assen 2030 heeft de wens uitgesproken om de ontwikkeling van het gevoerde beleid voor de diverse regionale programma's te monitoren. In hoeverre worden de (recentelijk herijkte) ambities/doelstellingen gerealiseerd? In dit kader is aan ETIN Adviseurs gevraagd een sociaal-economische monitor voor de regio Groningen-Assen op te stellen. Deze sociaal-economische monitor wordt hierbij geactualiseerd. Opgemerkt dient te worden dat de actualisatie niet geldt voor het benchmark-gedeelte uit de versie daterend van juni 2005. Het gaat hier dus om een ingekorte versie van het originele rapport 'Sociaal-Economische Monitor Regio Groningen-Assen.'

De Regiovisie Groningen-Assen 2030 is gebaseerd op de volgende uitgangspunten:

- Jaarlijkse economische groei van 2%;
- Bevolkingstoename tot 489.000 personen in 2020.

De stuurgroep heeft hierbij als meetbare doelen gesteld:

- Jaarlijks toename met 30.000 m² kantoor kantooruimte in de gemeente Groningen en Assen;
- Tot 2020 in totaal 60.000 nieuwe woningen, waarvan 86% in de T-structuur;
- Tot 2020 in totaal 440 hectare regionale en bovenregionale bedrijventerreinen.

Deel A) Monitor Regio Groningen-Assen

De voorliggende monitor brengt een groot aantal sociaal-economische indicatoren voor de regio in kaart. De volgende onderwerpen c.q. thema's zullen de revue passeren: bevolking, wonen, economie, economische structuur, bedrijvendynamiek, ruimte voor bedrijven, arbeidsmarkt, inkomen en verkeer. Bij de presentatie van de cijfers is nadrukkelijk ingezoomd op de verschillende gebieden/gemeenten binnen de regio. Er is daarbij een aantal subregio's onderscheiden:

- gemeente Groningen
- gemeente Assen
- gemeente Hogeveen-Sappemeer
- gemeenten Leek en Noordenveld
- Overige regio (Bedum, Haren, Slochteren, Ten Boer, Tynaarlo, Winsum en Zuidhorn)¹.

Ter referentie worden de resultaten van de regio Groningen-Assen ook gespiegeld aan het landelijke gemiddelde.

¹ De gemeentegrenzen van Zuidhorn, Bedum en Slochteren vallen niet geheel samen met de grenzen van de regio Groningen-Assen. In verband met de beschikbaarheid van statistieken is bij de presentatie van de gegevens uitgegaan van de volledige gemeenten.

Deel B) Samenvatting en bijlagen

In hoofdstuk 7 worden de belangrijkste highlights uit de sociaal-economische monitor op een rij gezet.

In de bijlage is een omschrijving opgenomen van de belangrijkste begrippen uit de rapportage (begrippenlijst).

SOCIAAL-ECONOMISCHE MONITOR REGIO GRONINGEN-ASSEN

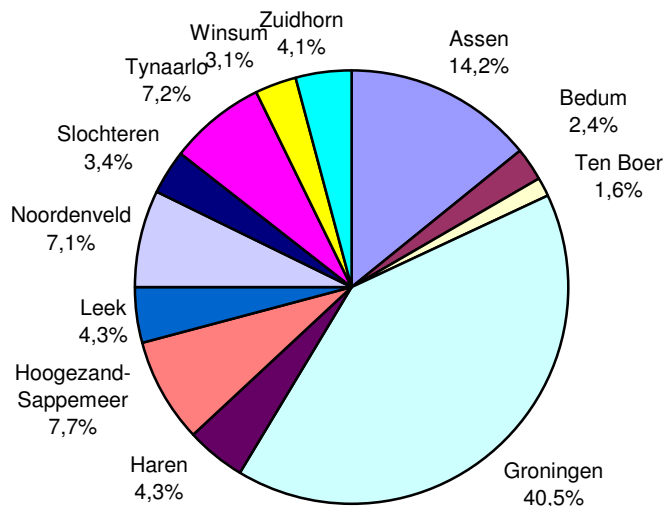
2. Bevolking en wonen

2.1 Bevolking

Grote bevolkingsconcentratie in gemeente Groningen

De regio Groningen-Assen telde op 1 januari 2005 ruim 446.000 inwoners. Hiervan woont ruim 40% in de gemeente Groningen. Assen komt op de tweede plaats met (63.300 inwoners), gevolgd door Hoogezand-Sappemeer (34.500 inwoners), Tynaarlo (32.100 inwoners) en Noordenveld (31.700 inwoners). De overige gemeenten blijven allemaal onder de 20.000 inwoners. De kleinste gemeente is Ten Boer met iets meer dan 7.100 inwoners.

Figuur 2.1: Bevolkingsaandelen binnen de regio Groningen-Assen per gemeente (1-11-2005)

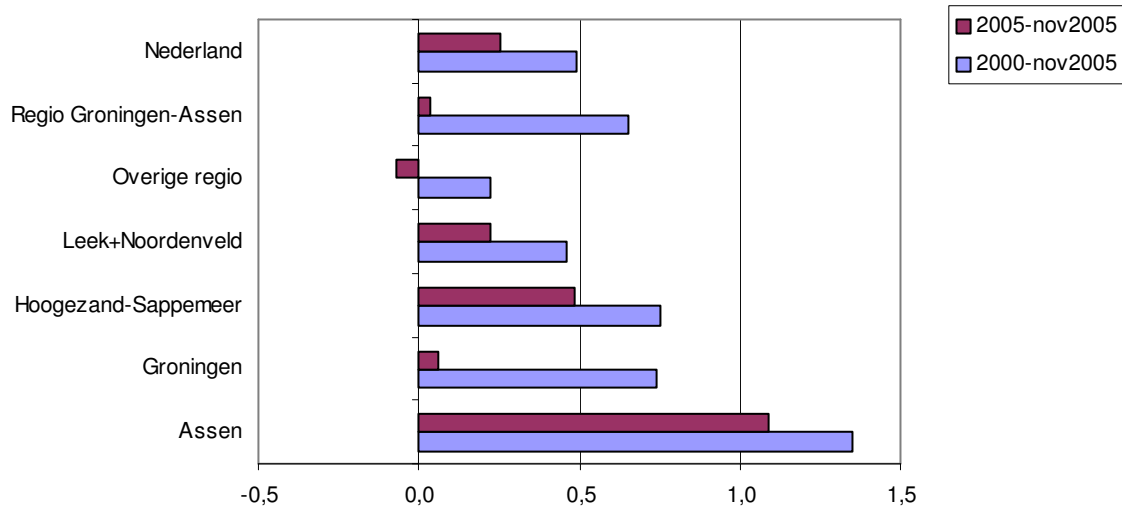
Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Inwonertal regio Groningen-Assen stabiel

Het aantal inwoners in de regio Groningen-Assen is in de loop van 2005 (tot november 2005) vrijwel gelijk gebleven (+0,04%). Op landelijk niveau is de bevolking over dezelfde periode toegenomen met 0,25%. Wanneer de periode 2000-november 2005 wordt bekeken, blijkt dat de gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei in de regio Groningen-Assen (+0,65%) groter is geweest dan voor heel Nederland (+0,49%). In de 'overige regio' is de bevolking in 2005 iets afgenomen.

Figuur 2.2: Gemiddelde jaarlijkse bevolkingsgroei in de periode 2004-nov2005 en 2000-nov2005

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Assen blijft sterkste groeigemeente

Ten aanzien van de individuele gemeenten heeft Assen de grootste groei doorgemaakt, zowel in de periode 2000-november 2005 (682 inwoners; 1,35%) als januari 2005-november 2005 (1,09%). Hoogezand-Sappemeer en Leek-Noordenveld hebben in 2005 een groei doorgemaakt van respectievelijk 0,49% en 0,22%. Assen en Hoogezand-Sappemeer vertonen dus een snellere groei dan het Nederlands gemiddelde. In de gemeente Groningen is de bevolking vrijwel stabiel gebleven. De bevolking nam het meest af in Winsum (-2,4%). Ook Leek zit behoorlijk in de min (-1,8%).

Uitgangspunt Regiovisie Groningen-Assen 2030

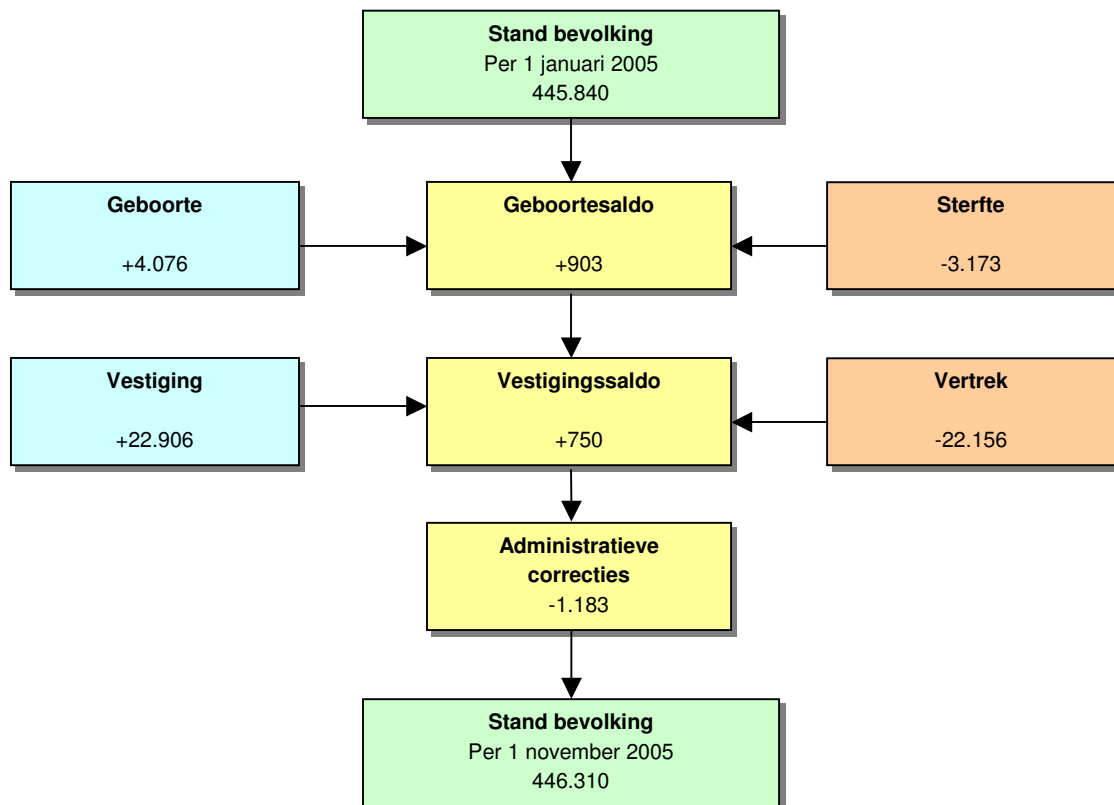
De regiovisie gaat uit van 489.000 inwoners in de regio Groningen-Assen in 2020. Om dit te halen is een jaarlijkse groei nodig van ongeveer 2.900 inwoners. Deze groei zal in 2005 niet gehaald worden (verwachte groei 2005: circa 200 inwoners). In de landelijke gemeenten is zelfs sprake van een bevolkingsafname. Om de doelstelling te halen zal de groei in de volgende jaren dus wederom moeten toenemen.

Geboorteoverschot belangrijkste factor in bevolkingsgroei

Onderstaande figuur geeft aan op welke manier de bevolkingsgroei in de regio Groningen-Assen tot stand is gekomen in 2005. Tot 1 november werden er 4.076 mensen geboren terwijl er 3.173 stierven. Dit vertaalt zich in een geboorteoverschot van 903 inwoners. Het vestigingssaldo over 2005 is eveneens positief met +750; dit betekent dat meer mensen zich gevestigd hebben in de regio dan dat er zijn weggegaan. Het aantal vestigingen bedraagt 22.906 terwijl 22.156 personen de regio hebben verlaten. Verder vindt een administratieve correctie plaats (zie bijlage).

In tegenstelling tot vorig jaar wordt in 2005 het grootste deel van de bevolkingsgroei veroorzaakt door een geboorteoverschot.

Figuur 2.3: Loop van de bevolking in de regio Groningen-Assen in 2005 (tot november)

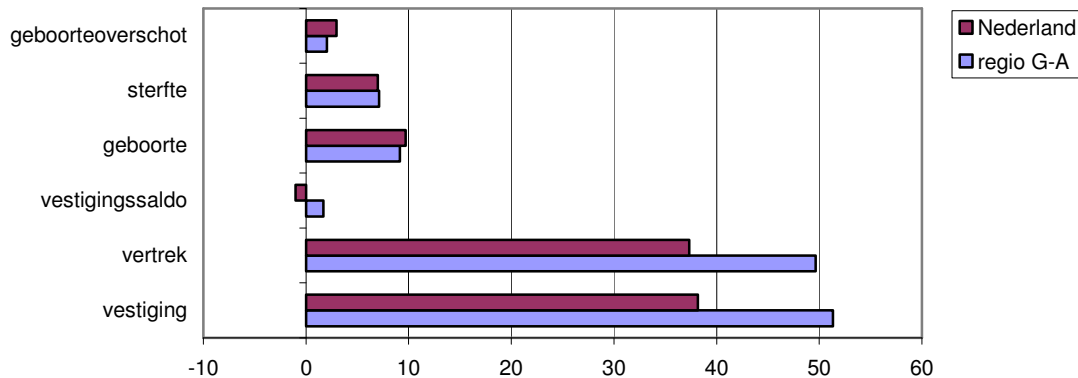

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Grote dynamiek vestiging en vertrek in de regio Groningen-Assen

Indien de bevolkingsontwikkeling van de regio Groningen-Assen wordt vergeleken met die van heel Nederland, valt op dat er veel (im)migratie plaatsvindt van, naar en in de regio. Zowel het aantal vestigers als het aantal personen dat vertrokken is uit de regio is in vergelijking met Nederland relatief (per 1000 inwoners) hoog. De regio heeft een licht positief vestigingssaldo, dit in tegenstelling tot referentiegebied Nederland. Het geboorteoverschot valt in de regio Groningen-Assen iets lager uit dan voor heel Nederland.

Figuur 2.4: Levendgeborenen, overledenen, vestiging en vertrek per 1.000 inwoners, tot november 2005

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

Verhuisbewegingen hoofdzakelijk regionaal georiënteerd

Wanneer de interregionale migratie wordt gezien, blijkt dat het grootste deel van de vestigers (6,2% van totaal) in de regio Groningen-Assen afkomstig is uit de COROP-regio Oost-Groningen. De COROP-gebieden Overig Groningen en Noord-Drenthe staan logischerwijs bovenaan; dit duidt erop dat de intraregionale migratie nog steeds het belangrijkste is in termen van aantal personen. De omliggende regio's, waaronder Noord-Friesland (5,5%) en Zuidoost-Friesland (4,5%) zijn belangrijke herkomstgebieden. De grootste stroom migranten is gericht op Groningen (deels i.v.m. aantrekkingskracht studenten).

Tabel 2.1: Verhuisbewegingen van en naar de regio Groningen-Assen (2004)

Naar regio G-A vanuit:		Aantal	%	Uit regio G-A naar:		Aantal	%
1	Overig Groningen	7110	30,9	Overig Groningen	6914	31,5	
2	Noord-Drenthe	3167	13,8	Noord-Drenthe	3140	14,3	
3	Oost-Groningen	1413	6,2	Oost-Groningen	1129	5,1	
4	Noord-Friesland	1254	5,5	Groot-Amsterdam	977	4,4	
5	Zuidoost-Friesland	1044	4,5	Utrecht	970	4,4	
6	Delfzijl en omgeving	805	3,5	Noord-Friesland	913	4,2	
7	Zuidoost-Drenthe	787	3,4	Zuidoost-Friesland	737	3,4	
8	Noord-Overijssel	722	3,1	Noord-Overijssel	608	2,8	
9	Utrecht	651	2,8	Delfzijl en omgeving	586	2,7	
10	Twente	603	2,6	Agglomeratie 's-Gravenhage	563	2,6	
11	Zuidwest-Drenthe	559	2,4	Zuidoost-Drenthe	558	2,5	
12	Veluwe	556	2,4	Twente	553	2,5	
13	Groot-Amsterdam	430	1,9	Arnhem / Nijmegen	387	1,8	
14	Groot-Rijnmond	371	1,6	Zuidwest-Drenthe	376	1,7	
15	Agglomeratie 's-Gravenhage	370	1,6	Flevoland	373	1,7	

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Grote steden belangrijke ontvangers van emigranten

Naast een belangrijke 'leverancier' is Oost-Groningen ook een belangrijke 'ontvanger' van emigranten uit de regio Groningen-Assen (5,1% van totaal). Opmerkelijk is dat de grootstedelijke regio's Amsterdam en Utrecht een relatief grote aanzuigende werking hebben voor personen die de regio verlaten. Deze twee gebieden zijn goed voor de vestiging van bijna 2.000 personen. Dit wordt waarschijnlijk veroorzaakt door een sterke werkgelegenheid. Ook Den Haag en omstreken is redelijk in trek (gezien de afstand) als verhuisbestemming voor inwoners van de regio Groningen-Assen.

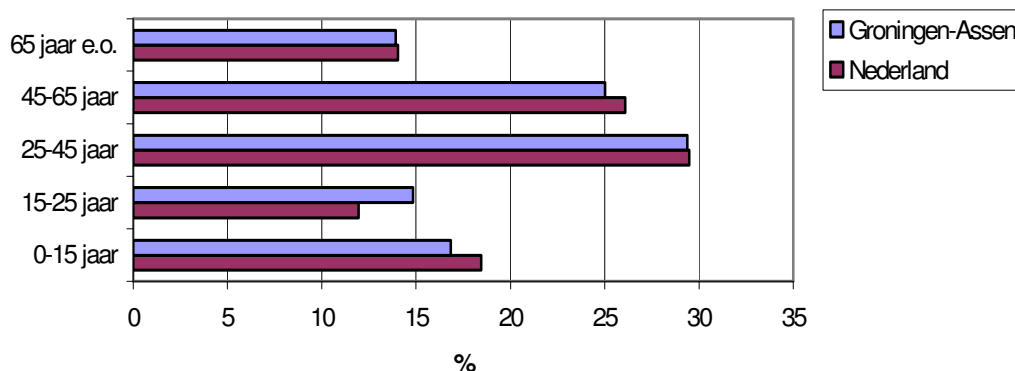
Gemeente Groningen minder in trek als vestigingslocatie

De verhuisdynamiek is binnen de regio Groningen-Assen het grootst in de gemeente Groningen. Bijna 34% van alle intraregionale vestigers komt voor rekening van Groningen. In totaal hebben 3.130 personen de gemeente verlaten in 2004 terwijl in totaal 2.830 personen zich gevestigd hebben in de gemeente. Dit resulteert in een vertrekoverschot van 300 personen (binnen de regio). De gemeenten Assen (+188), Hoogezand-Sappemeer (+175) Haren (+164), Zuidhorn (+78) en Ten Boer (+51) kennen een positief intraregionaal vestigingssaldo. Noordenveld is de gemeente met het grootste vertrekoverschot in de regio: 148 personen in 2004.

Hoog aandeel adolescenten in de regio Groningen-Assen

Uit onderstaande figuur blijkt dat de bevolkingsstructuur in de regio Groningen-Assen voornamelijk afwijkt ten aanzien van de leeftijdscategorieën 0-15 en 15-25 jaar. Het aandeel 0-15 jarigen is relatief beperkt met 16,8% ten opzichte van 18,5% op landelijk niveau. De groep 15-25 jaar is echter oververtegenwoordigd met 14,8% van de totale bevolking. Het landelijke cijfer ligt op 12,0%. De overige categorieën zijn vergelijkbaar met de rest van Nederland.

Figuur 2.5: Leeftijdsstructuur van de bevolking in de regio Groningen-Assen en Nederland (2005)

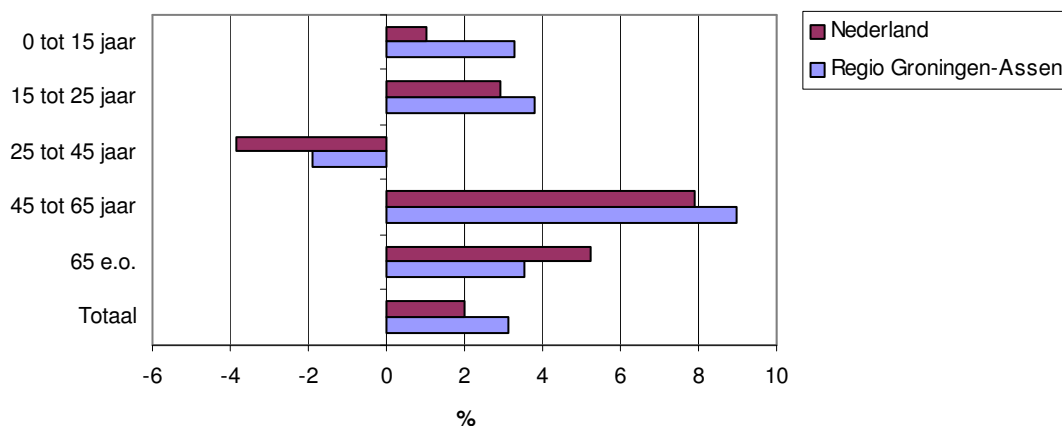
Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Vergrijzing komt eraan in regio Groningen-Assen

Wanneer de bevolkingsontwikkeling in de periode 2001-2005 wordt beschouwd, blijkt dat een sterke vergrijzing in de regio Groningen-Assen eraan zit te komen. Het aantal 45 tot 65 jarigen nam in deze periode met maar liefst met 9.182 personen ofwel circa 9% toe. In geheel Nederland was deze groei minder sterk (+7,9%).

Opmerkelijk is dat de groei van het aantal 65-plussers relatief beperkt is gebleven in de regio met 3,5%, ten opzichte van 5,3% landelijk. Het grote aantal personen in de categorie 45-65 jaar leidt echter op korte tot middellange termijn tot een forse toename van het aantal ouderen. Het lijkt erop dat de vergrijzing in de regio Groningen-Assen in vergelijking met de rest van Nederland vertraagd is ingezet. Verder is een duidelijk verschil waarneembaar ten aanzien van de categorie 0-15 jarigen (+3,3% versus +1,0%). Het aantal jongeren is dus relatief groot in de regio hetgeen erop duidt dat de ontgroening in de regio langzamer plaatsvindt dan gemiddeld in Nederland. De daling van het aantal personen in de leeftijd van 25-45 jaar, een belangrijk deel van de werkende bevolking, is in de regio Groningen-Assen (-1,9%) kleiner dan voor Nederland als geheel (-3,9%). De totale bevolking in de regio Groningen-Assen is met 3,1% gegroeid over de periode 2001-2005. De Nederlandse bevolking groeide in dezelfde periode met 2,0%.

Figuur 2.6: Bevolkingsontwikkeling naar leeftijd, % verandering (jan. 2001- jan. 2005)

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Afname bevolking in Ten Boer en Bedum

Indien de leeftijdsstructuur in de regio Groningen-Assen op gemeenteniveau onder de loep wordt genomen, blijkt dat bevolkingsontwikkeling in de diverse gemeenten duidelijk verschillend van aard is. Zo is de bevolking in de gemeente Bedum in de periode 2001-2005 afgenomen met 144 personen ofwel 1,3%. Grootste daler is Ten Boer met een daling van 3,6%. In de overige gemeenten is de bevolking toegenomen, hoewel Slochteren (+0,3%) nagenoeg gelijk is gebleven qua inwonertal.

Ten Boer jeugdige gemeente

Het aandeel 65-plussers is relatief nog steeds het grootst in de gemeente Haren (22,1%) en het laagst in Ten Boer (11,2%). Ook in Groningen is dit aandeel relatief beperkt (12,4%). Het aantal jongeren (0-15 jaar) is procentueel het grootst in Ten Boer (23,0% van de bevolking), gevolgd door Zuidhorn (22,8%). Hoewel de gemeente Ten Boer dus een afname van de bevolking kent over de periode 2001-2005, is de bevolking wel sterk 'verjongd'.

2.2 Wonen

Expansie woningvoorraad kleiner dan op landelijk niveau

Uitgebreide gegevens over de verandering in de woningvoorraad over 2005 zijn momenteel (nog) niet beschikbaar. Er kan echter vermeld worden dat de totale woningvoorraad in de regio Groningen-Assen aan het eind van het eerste kwartaal 191.954 woningen bedroeg². Dit betekent een stijging van 0,5% ten opzichte van hetzelfde kwartaal in 2004. Op nationaal niveau groeide de woningvoorraad over dezelfde periode met 0,8% en de totale voorraad kwam daarmee op 6.868.410 woningen aan het eind van het eerste kwartaal in 2005. In 2004 bestond in Nederland 57% van de woningvoorraad uit koopwoningen en 43% uit huurwoningen.

Meeste nieuwbouw in Assen

Onderstaande tabel geeft het aantal nieuw gebouwde woningen weer in de periode januari-november 2005. De meeste woningen zijn opgeleverd in de gemeente Assen (621). In de regio Leek+Noordenveld stonden de bouwactiviteiten op een laag pitje: er kwamen in totaal slechts 18 nieuwe woningen gereed. Van de 1.377 gereedgekomen woningen in de regio Groningen-Assen waren 24,4% huurwoningen en 75,6% eigen woningen. Het overgrote deel van beide categorieën betrof eengezinswoningen.

Tabel 2.2: Gerealiseerde nieuwbouw in de periode januari-november 2005

	totaal gereedgekomen	Huurwoningen		Eigen woningen	
		eengezins	meergezins	eengezins	meergezins
Nederland	51274	6644	5889	30509	8232
Regio Groningen-Assen	1377	284	83	875	135
Overige regio	258	40	0	181	37
Leek+Noordenveld	18	0	0	18	0
Hoogezand-Sappemeer	97	16	0	81	0
Groningen	383	20	72	230	61
Assen	621	208	11	365	37

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

Onderstaande tabel geeft de belangrijkste lopende en toekomstige nieuwbouwprojecten in de regio Groningen-Assen weer.

² Bron: Vastgoedrapport Groningen-Assen 2005

Tabel 2.3: Belangrijkste nieuwbouwprojecten in de regio Groningen-Assen (lopend en toekomstig)

Gemeente	Project	Aantal woningen
Groningen	Meerstad	10.000
Assen	Kloosterveen I	3.500*
Assen	Kloosterveen II	2.000
Tynaarlo	Ter Borch	1.250
Noordenveld/Leek	Oostindie	1.200
Groningen	De Held	1.100
Groningen	Het Reitdiep	1.000
Groningen	CiBoGa	1.000
Zuidhorn	Oostrand	1.000
Hoogez.-Sappemeer	De Vosholen	970
Groningen	Europapark incl. De Linie	600
Groningen	Kop van Oost	400
Groningen	Vinkhuizen	390
Assen	Het Palet	300
Winsum	De Brake	250
Slochteren	Slochteren e.o.	250
Noordenveld/Leek	Roderveld IV	160

Bron: Vastgoedrapport Groningen-Assen, 2005

*3.500 woningen waarvan 1.850 reeds gerealiseerd.

Doelstelling regiovisie Groningen-Assen 2030

In de regiovisie is als doelstelling opgenomen om tot 2020 in totaal 60.000 nieuwe woningen te realiseren, waarvan 43.000 nieuwbouw en 17.000 vervanging van oude woningen. De laatste vijf jaar lag de productie gemiddeld iets boven de 1.800 woningen per jaar. Op basis van deze aantallen zal de doelstelling hoogstwaarschijnlijk niet gehaald worden. Nieuwbouwprojecten als Meerstad (circa 10.000 woningen) kunnen hier echter ten goede verandering in brengen.

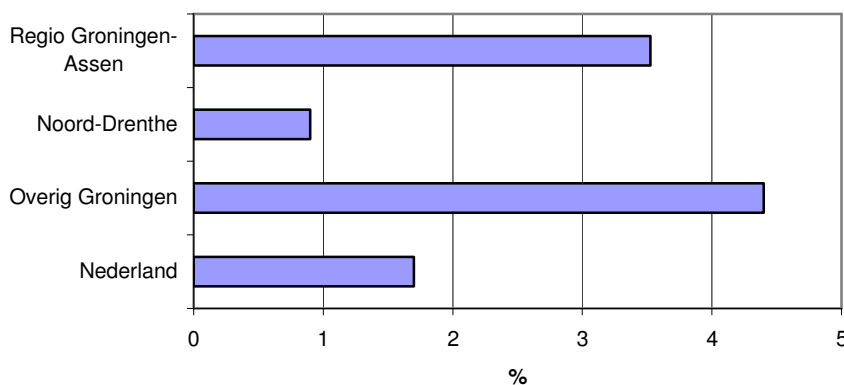
3. Economische ontwikkeling

3.1 Economie

Regio Groningen-Assen kent bovengemiddelde groei

Figuur 3.1 laat de volumeontwikkeling van de toegevoegde waarde³ (indicator voor economische groei⁴) zien in de regio Groningen-Assen en de referentiegebieden Nederland, Noord-Drenthe (CR) en Overig Groningen (CR). De regio heeft in 2004 een groei doorgemaakt van 3,5%, ten opzichte van 1,7% op Nederlands niveau.

Figuur 3.1: Regionale economische groei; volumemutatie toegevoegde waarde 2004

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

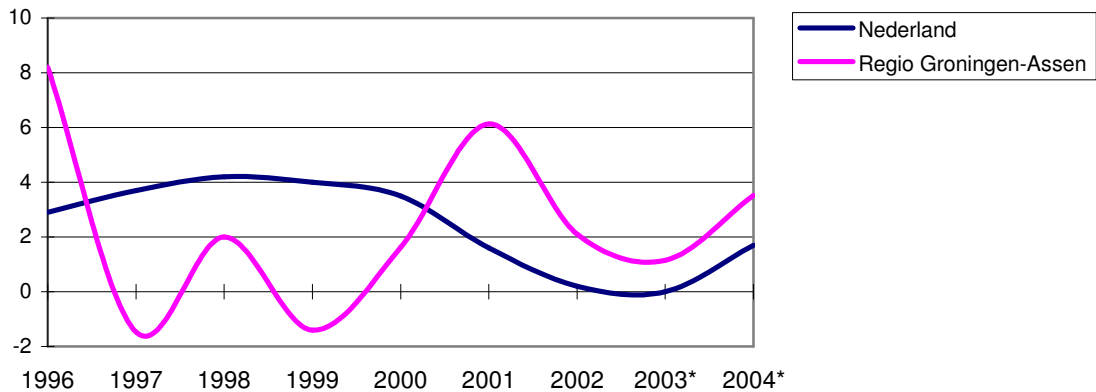
De economie in de regio Groningen-Assen lijkt na een economisch iets mindere periode de stijgende lijn weer te hebben ingezet (zie figuur 3.2). Terwijl in 2003 nog een toename van 1,2% genoteerd werd in de regio, groeide de economie in 2004 met 3,5%. Landelijk is eveneens sprake van een (langzaam) aantrekkende economie.

³ Volumeontwikkelingen van de toegevoegde waarde beogen de veranderingen in hoeveelheid en kwaliteit van de geproduceerde minus de verbruikte goederen en diensten weer te geven. Op regionaal niveau worden de cijfers in plaats van voor goederengroepen samengesteld voor bedrijfspgroepen (SBI '93 indeling).

⁴ Het BRP van de regio Groningen-Assen wordt voor ongeveer 25% bepaald door de delfstoffenwinning (gas). Landelijk is dit ongeveer 2,5%. Het behoeft geen verder uitleg dat de fluctuaties van de delfstoffenwinning sterk doorwerken in de cijfers van de regio Groningen-Assen.

Figuur 3.2: Ontwikkeling economische groei (BRP) in de regio Groningen-Assen en Nederland tussen 1996-2004

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

* Voorlopige cijfers voor 2003 en 2004

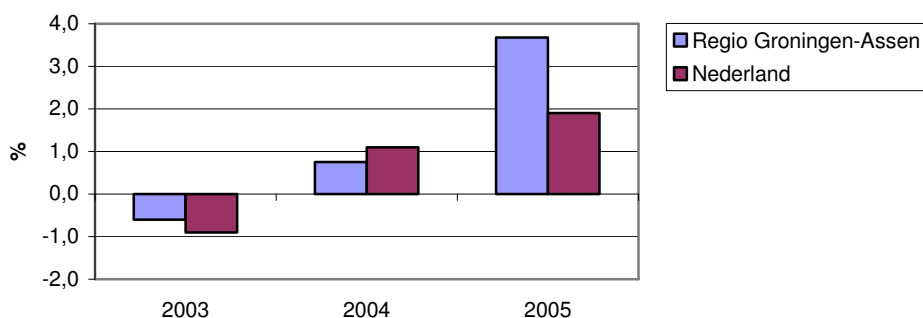
Uitgangspunt regiovisie regio Groningen-Assen 2030

De regiovisie heeft als uitgangspunt opgenomen een gemiddelde economische groei van 2% per jaar. Over de periode 1996-2004 komt de gemiddelde jaarlijkse groei uit op 2,4%, iets hoger dan het uitgangspunt. Desalniettemin is het zaak de relatief hoge groei over de afgelopen periode niet als vanzelfsprekend te beschouwen. Het beleid zal ook in de toekomst erop gericht moeten zijn de economische groei te stimuleren en daarnaast meer te profiteren van een aantrekkende economie op nationaal en internationaal niveau.

Omzet toegenomen in 2005

De omzetontwikkeling geeft een goede indicatie van de conjunctuursituatie in de regio Groningen-Assen. Onderstaande figuur geeft de ontwikkeling van de nominale omzet weer van 2003 t/m 2005. De omzet van het totale bedrijfsleven is in 2005 in de regio toegenomen met 3,7%, ten opzichte van een toename van 1,9% voor geheel Nederland. De omzet maakt vanaf 2003 duidelijk een positieve ontwikkeling door.

Figuur 3.3: Ontwikkeling van de nominale omzet in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

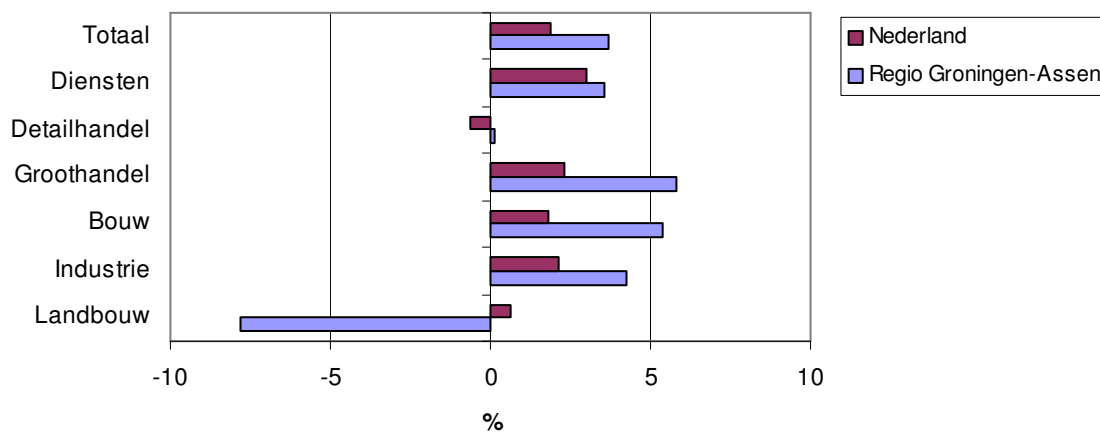

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren

Indien de omzetontwikkeling per sector wordt bezien in de regio Groningen-Assen, blijkt dat de groothandel (+5,8%) en bouw (+5,4%) de grootste groei hebben gerealiseerd. Ook de industrie presteert wederom goed met een omzetgroei van 4,3%. De landbouw is duidelijk een krimpsector met een forse omzetsdaling van 7,8%. De landbouwsector komt op landelijk niveau aanzienlijk beter voor de dag met een bescheiden groei van 0,6% ten opzichte van vorig jaar. De overige sectoren presteren in vergelijking met de rest van Nederland onverdeeld goed.

Figuur 3.4: Omzetontwikkeling 2005 naar sector in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

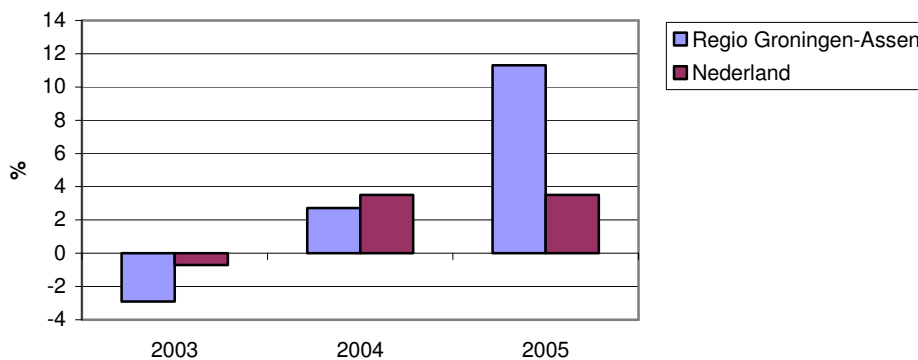

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Forse exportgroei drijfkraft van economie

De export heeft in 2005 een spectaculaire groei doorgemaakt in de regio Groningen-Assen van maar liefst 11,3%. Dit cijfer steekt positief af tegen het landelijke cijfer, dat blijft steken op 3,5%. Deze sterke exportgroei beïnvloedt de omzet positief. Ook hier prevaleert een duidelijk beeld dat de groei is ingezet na 2003; er is sprake van een stijgende lijn. Na zowel in 2003 als in 2004 achtergelopen te hebben ten opzichte van de rest van Nederland, presteert de regio in 2005 dus evident beter dan het landelijk gemiddelde.

Figuur 3.5: Ontwikkeling (nominale) export in de regio Groningen-Assen en Nederland (%)

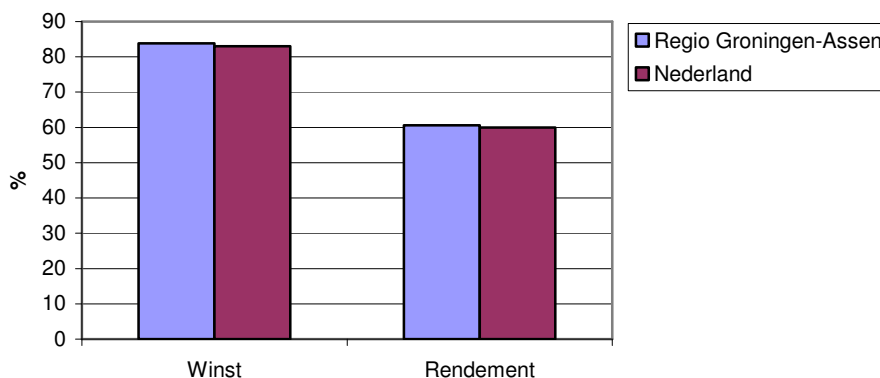

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Winstgevendheid en rendement in lijn met landelijk niveau

Het aandeel winstgevendende bedrijven ligt in de regio Groningen-Assen (83,9%) fractioneel boven het Nederlands gemiddelde (83%). Hetzelfde geldt voor de rendementsbeoordeling van de bedrijven in de regio. Deze ligt met 60,7% iets boven landelijk niveau. De winstgevendheid is licht gedaald ten opzichte van 2004, toen deze nog 84,3% bedroeg in de regio. De rendementsbeoordeling is echter toegenomen met één procentpunt ten opzichte van vorig jaar.

Figuur 3.6: Aandeel bedrijven met winst en voldoende rendement in 2005

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

3.2 Bedrijvendynamiek

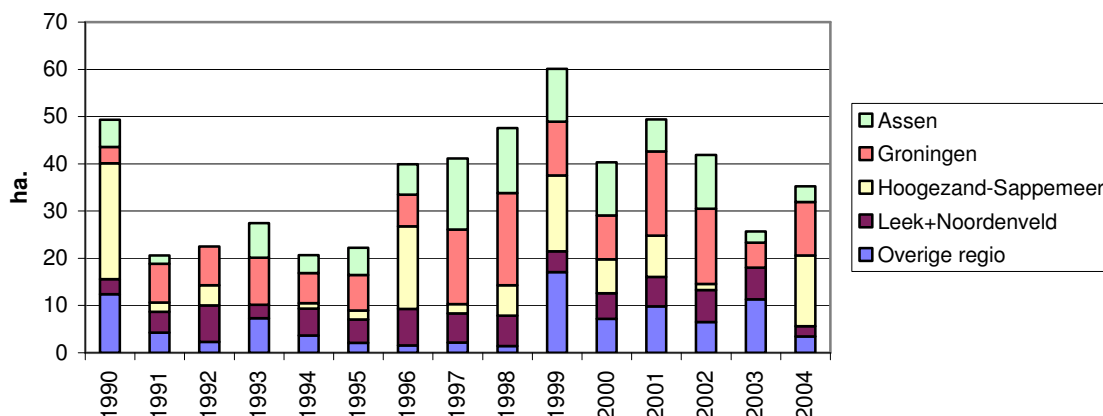
Op dit moment zijn er geen nieuwe cijfers voorhanden ten aanzien van bedrijvendynamiek. Actualisatie van deze gegevens is nu dus onmogelijk.

3.3 Ruimte voor bedrijven

Uitgifte bedrijventerreinen weer gestegen in 2004

Na twee jaren van dalende uitgifte van bedrijventerreinen is in 2004 het aantal hectare uitgegeven bedrijventerreinen weer toegenomen in de regio Groningen-Assen, hetgeen indirect samenhangt met de aantrekkende economie. In 2004 is in totaal 35,3 hectare uitgegeven. Het grootste deel hiervan is uitgegeven in de gemeente Hoogezand-Sappemeer (15,0 ha), gevolgd door Groningen met 11,3 hectare.

Figuur 3.7: Ontwikkeling van de bedrijventerreinuitgifte naar gebied (1989-2004)

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Meeste grond uitgegeven op bedrijventerrein Westerbroek

In 2004 heeft de grootste terreinuitgifte in de regio Groningen-Assen plaatsgevonden op bedrijventerrein Westerbroek in Hoogezand-Sappemeer. In 2003 werd hier ook al de meeste grond uitgegeven. Ook op het terrein Eemspoort in de gemeente Groningen is een redelijke hoeveelheid aan bedrijventerreinen uitgegeven in 2004 (9,2 ha.). De overige uitgiftes waren allemaal redelijk kleinschalig van aard.

Tabel 3.1: Top 10 bedrijventerreinen met grootste uitgifte in 2004

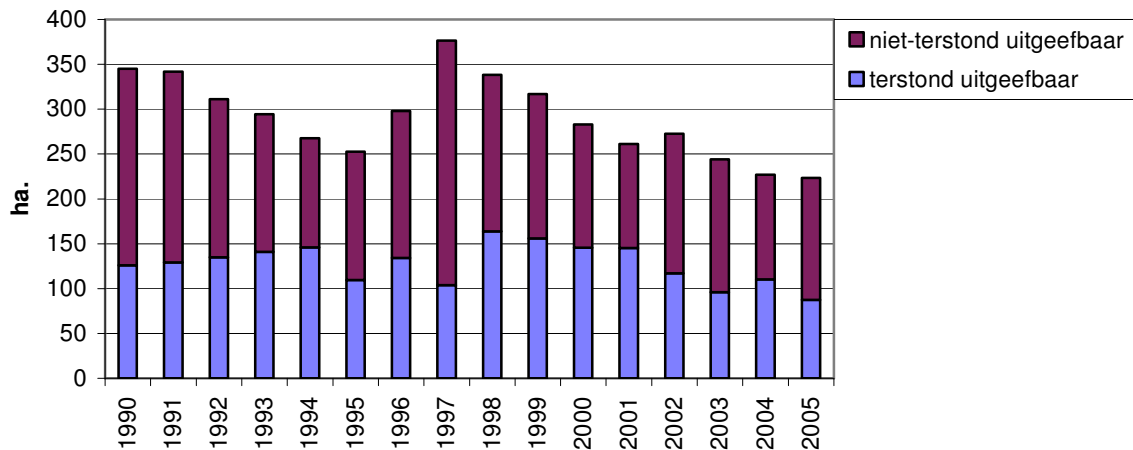
Naam terrein	Gemeente	Uitgifte (ha.)
1 Hoogezand-Sappemeer	Westerbroek	15
2 Groningen	Eemspoort	9,2
3 Assen	Peelerpark	2,31
4 Tynaarlo	Vriezerbrug Uitbreiding III	1,3
5 Zuidhorn	Rietlanden III	0,96
6 Zuidhorn	Mokkenburg II	0,94
7 Groningen	Kranenburg West	0,9
8 Leek	Leeksterhout	0,85
9 Groningen	Driebond	0,7
10 Leek	Diepswal	0,55

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Aanbod bedrijventerreinen gestabiliseerd

Sinds 1997 is het bedrijventerreinenaanbod in de regio Groningen-Assen continu gedaald maar is in 2005 stabiel gebleven ten opzichte van 2004. In 1997 was er nog bijna 380 hectare bedrijventerrein beschikbaar. Begin 2005 was deze voorraad gereduceerd tot 226 hectare. Van het totale aanbod was 38,6% terstond uitgeefbaar, oftewel 87,3 hectare. In 2004 bedroeg hetzelfde percentage nog 48,6%. Het terstond uitgeefbare aanbod is dus wel flink gedaald.

Figuur 3.8: Ontwikkeling aanbod (terstond en niet-terstond) bedrijventerreinen (1990-2005)

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Nieuwe plannen moeten op handen zijnde krapte het hoofd bieden

Over de laatste tien jaar gezien bedroeg de gemiddelde jaarlijkse uitgifte ruim 38 hectare. Met een bedrijventerreinenvoorraad van 226 hectare betekent dit met de huidige uitgiftesnelheid dat de regio nog bijna zes jaar vooruit kan. Van voorraad in 2005 is slechts 87 hectare direct uitgeefbaar. Rekening houdend met een planningstraject van nieuwe terreinen van gemiddeld zeven jaar, is het noodzakelijk om de voorraad op de korte- tot middellange termijn uit te breiden.

Toetsing aan Regiovisie Groningen-Assen 2030

De Regiovisie Groningen-Assen 2030 stelt als doel 440 hectare regionale en bovenregionale bedrijventerreinen tot 2020. Om dit aanbod aan bedrijventerreinen te realiseren is, uitgaande van het aanbod op 1 januari 2005, een gemiddelde jaarlijkse groei noodzakelijk van 4,54% (prognose gebaseerd op cumulatieve groei).

Onderstaande tabel geeft het aanbod van bedrijventerreinen weer in de regio Groningen-Assen per 1 januari 2005. Van dit totaal uitgeefbare aanbod is ruim 34% aanwezig in de gemeente Assen, 17% in Groningen, 28% in Leek+Noordenveld en ruim 20% in de 'overige regio'. In Hoogezand-Sappemeer is geen uitgeefbaar aanbod aanwezig.

Tabel 3.2: Aanbod van bedrijventerreinen (terstond en niet-terstond) per 1 januari 2005

	Terstond uitgeefbaar		Niet-terstond uitgeefbaar		Totaal uitgeefbaar	
	Ha.	%	Ha.	%	Ha.	%
Assen	27,5	31,5	50	36,7	77,5	34,2
Groningen	31	35,5	8	5,9	39	17,2
Hoogezand-Sappemeer	0	0,0	0	0,0	0	0,0
Leek+Noordenveld	7,6	8,7	53	38,9	63,4	28,0
Overige regio	21,3	24,4	25,1	18,4	46,4	20,5
Regio Groningen-Assen	87,4	100	136,1	100	226,3	100

Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

Grootste aanbod op het bedrijventerrein Messchenveld in Assen

Per 1 januari had bedrijventerrein Messchenveld in Assen het grootste aanbod in de regio Groningen-Assen met 50 hectare. Ook op de terreinen Leeksterveld (Leek) en Eemspoort (Groningen) was nog een aanzienlijk oppervlak aan kavels aanwezig.

Tabel 3.3: Top 10 bedrijventerreinen met grootste aanbod per 1 januari 2005

Naam terrein	Gemeente	Aanbod (ha.)
1.Messchenveld	Assen	50
2.Leeksterveld	Leek	42,8
3.Eemspoort	Groningen	20,4
4.Vriezerbrug Uitbr. III	Tynaarlo	15,2
5.Bedr. Park Rengers	Slochteren	14,3
6.Zernicke Science	Groningen	13,9
7.Haarveld	Noordenveld	12,3
8.Schepersmaat	Assen	9,14
9.Peelerpark	Assen	8,15
10.Uitbr. Bedr. Terrein Bedum	Bedum	4,6

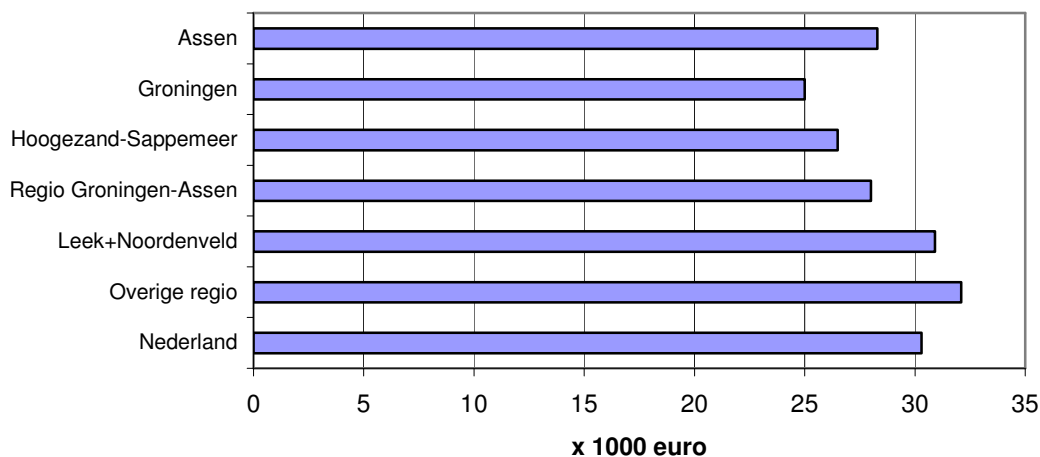
Bron: IBIS; bewerking ETIN Adviseurs

3.4 Inkomen

Gemiddeld besteedbaar inkomen in Groningen-Assen lager dan Nederlands niveau

In 2002 bedroeg het gemiddeld besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens met inkomen) in de regio Groningen-Assen circa € 28.000. Landelijk werd per huishouden gemiddeld € 30.300 verdiend. Het inkomensniveau blijft in de regio Groningen-Assen dus achter bij het landelijk gemiddelde. Particuliere huishoudens hadden het minst te besteden in Groningen (€ 25.000) en Hogezaand-Sappemeer (€ 26.500). In de 'Overige regio' (€ 32.100) en Leek/Noordenveld (€ 30.900) ligt het besteedbaar inkomen op een duidelijk hoger niveau.

Figuur 3.9: Gemiddeld besteedbaar inkomen per particulier huishouden naar gebied (2002)

Bron: CBS; bewerking ETIN Adviseurs

Stijging gemiddeld inkomen tussen 1998 en 2002 conform landelijke ontwikkeling

Indien het gemiddeld besteedbaar huishoudinkomen in 2002 vergeleken wordt met hetzelfde cijfer in 1998, blijkt dat dit is toegenomen van € 21.700 naar € 28.000 (+29%). De landelijke ontwikkeling over dezelfde periode was van € 23.900 in 1998 naar € 30.300, een toename van 26,8%. Hoewel de regio Groningen-Assen over deze vier jaar een hogere groei heeft doorgemaakt (startend van een lager punt), is het absolute inkomensverschil zelfs iets toegenomen.

Haren 'rijkste' gemeente binnen regio Groningen-Assen

Het hoogste gemiddeld besteedbaar inkomen werd gemeten in de gemeente Haren (€ 36.300). Deze werd op afstand gevolgd door Tynaarlo, waar een inkomen genoteerd werd van € 32.800. Ook Noordenveld (€ 31.300), Slochteren (€ 30.700) en Zuidhorn (€ 30.600) lagen iets boven het landelijke cijfer. Het gemiddeld inkomen in de regio wordt sterk naar beneden getrokken door de gemeente Groningen, waar het inkomen op € 25.000 blijft steken.

Inkomenspositie Groningse huishoudens relatief ongunstig

In de regio Groningen-Assen had in 2002 10,9% van alle huishoudens een laag inkomen. Hiermee scoort de regio 1,6 procentpunt hoger dan het landelijk niveau. In de gemeente Groningen is het aantal huishoudens met een laag inkomen relatief het grootst (14,4%). De regio Leek+Noordenveld komt naar voren als de 'rijkste' regio met een gemiddeld besteedbaar inkomen van € 30.900 en een gering aandeel huishoudens met een laag inkomen (7%). Gegevens ten aanzien van het aandeel huishoudens met een langdurig laag inkomen en een inkomen dat onder/rond het sociaal minimum ligt zijn voor 2002 (nog) niet beschikbaar.

Tabel 3.7: Aandeel huishoudens met een laag inkomen (2002)

Regio's	Gemiddeld bestedbaar inkomen x 1000 euro	Laag inkomen %
Assen	28,3	10,4
Groningen	25	14,4
Hoogezand-Sappemeer	26,5	12,2
Leek+Noordenveld	30,9	7
Overige regio	32,1	9,7
Regio Groningen-Assen	28	10,9
Nederland	30,3	9,3

Bron: CBS, bewerking ETIN Adviseurs

4. Economische structuur

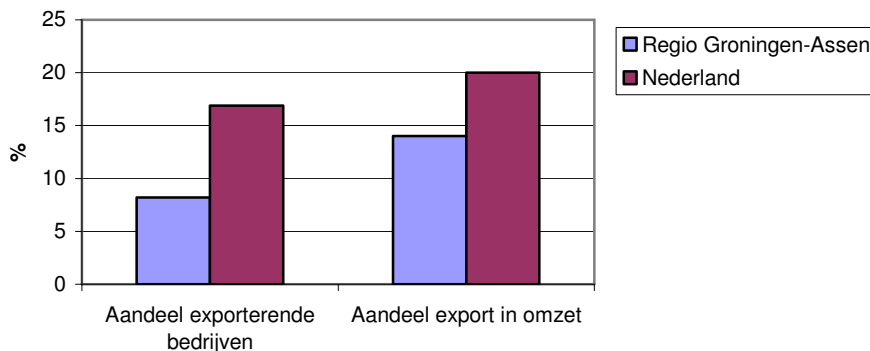
4.1 Werkgelegenheidsstructuur

In dit hoofdstuk wordt de economische structuur van de regio Groningen-Assen belicht. Dit wordt gedaan aan de hand van een beschrijving van de omvang en ontwikkeling van sectoren. Er zal extra aandacht worden besteed aan enkele specifieke sectoren. De keuze voor deze sectoren in het bijzonder is met name gebaseerd op de omvang en het groeipotentieel. Bovendien wordt aansluiting gezocht bij de nota Ruimte.

Bedrijfsleven in regio Groningen-Assen minder op buitenland gericht

Het bedrijfsleven in de regio Groningen-Assen blijft minder georiënteerd op het buitenland dan het landelijke bedrijfsleven. Het aandeel exporterende bedrijven ligt met 8,2% dan ook duidelijk onder het nationale gemiddelde van 12,7%. Wel is de buitenlandoriëntatie toegenomen ten opzichte van vorig jaar, toen slechts 6,7% van de bedrijven in de regio exporteerde. Het aandeel van de export in de omzet blijft eveneens achter bij het landelijk gemiddelde, met 16,9% ten opzichte van 20%. Ook hier is het verschil tussen de regio en Nederland als geheel afgenomen in vergelijking met 2004. Doordat de regio in beperkte mate afhankelijk is van de export, is de conjunctuurgevoeligheid kleiner. Dit betekent in tijden van globale economische malaise een voordeel maar in het geval van een bloeiende wereldeconomie blijven kansen onbenut.

Figuur 4.1: Aandeel exporterende bedrijven en aandeel export in totale omzet (2005)

Bron: ERBO; bewerking ETIN Adviseurs

Gezondheidszorg nog steeds belangrijkste werkverschaffer in regio Groningen-Assen

De gezondheids- en welzijnszorg is met 19,5% nog steeds de grootste werkgever in de regio. Vorig jaar bedroeg het aandeel van deze sector in de totale werkgelegenheid nog 18,7%. De overige hoofdsectoren zijn handel (15,1%), zakelijke dienstverlening (14,3%) en industrie (11,9%). Wanneer de werkgelegenheidsstructuur in de regio Groningen-Assen wordt vergeleken met die in Nederland, blijkt dat de dienstverlening zonder winstoogmerk relatief sterk vertegenwoordigd is in de regio. Sectoren die een relatief minder prominente positie innemen in de werkgelegenheid zijn de bouwnijverheid, handel en transport/communicatie.

Tabel 4.1: Werkgelegenheidsstructuur in de regio Groningen-Assen (2005)

Sector	Regio Groningen-Assen				Nederland
	Vestigingen	Werkzame Personen	Aandeel MKB	Aandeel in totaal %	Aandeel in totaal %
Landbouw	2.140	6.163	97,8	2,8	3,8
Industrie	1.269	26.517	39,0	11,9	12,7
Bouw	1.511	11.136	80,5	5,0	6,3
Handel	5.382	33.761	85,0	15,1	17,9
Horeca	1.257	8.315	95,1	3,7	4,1
Transport/communicatie	679	10.266	47,5	4,6	6,4
Financiële instellingen	452	4.910	64,1	2,2	3,3
Zakelijke diensten	5.052	31.883	61,5	14,3	14,2
Overheid	155	18.742	18,7	8,4	5,9
Onderwijs	846	19.430	51,4	8,7	6,3
Zorg	1.602	43.614	28,1	19,5	14,6
Overige diensten	2.225	8.897	88,2	4,0	4,5
Totaal	22.570	223.634	55,1	100	100

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

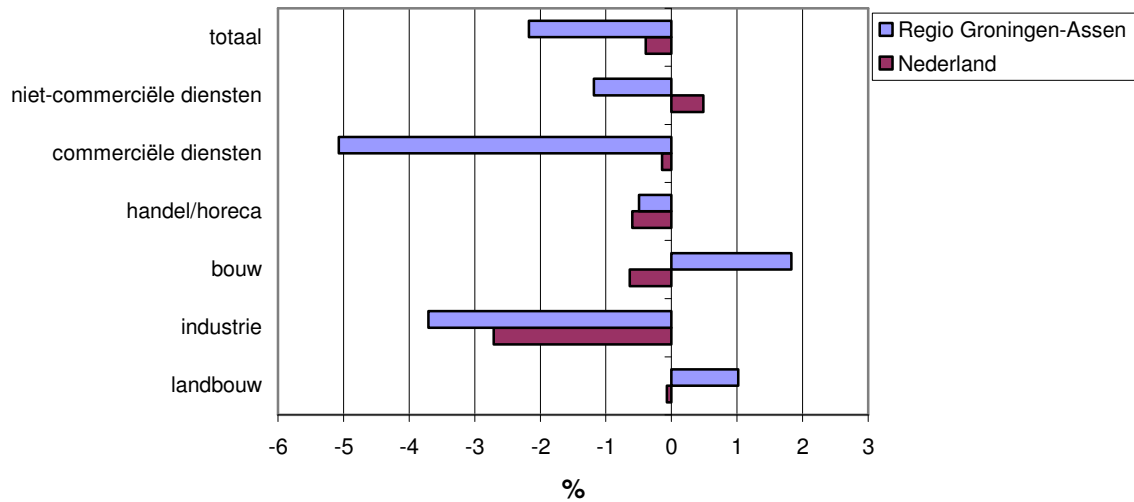
Belang midden- en kleinbedrijf relatief beperkt

Tabel 4.1 geeft eveneens het aandeel van het midden- en kleinbedrijf in de totale werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen weer. Hieruit volgt dat 55% van het aantal banen te vinden is in bedrijven met minder dan 100 werkzame personen (ten opzichte van 53% het jaar daarvoor). Landelijk ligt dit aandeel op bijna 61%. Het grootbedrijf speelt dus een relatief grote rol in de werkgelegenheid in de regio. De agrarische sector en horeca worden daarentegen gekenmerkt door een kleinschalig karakter.

Sterk banenverlies in commerciële dienstverlening in 2005

Over de gehele lijn is van 2004 op 2005 de werkgelegenheid in de regio gedaald. Bijna alle sectoren hebben dan ook een verlies aan arbeidsplaatsen te verwerken gehad. Alleen in de bouwnijverheid (+1,8%) en de landbouw (+1,0%) is het aantal banen toegenomen. Nadat vorig jaar nog 8% van de arbeidsplaatsen in de bouw verloren ging, is de werkgelegenheid weer licht gestegen. De sectoren die de zwaarste klappen geïncasseerd hebben zijn de commerciële diensten (-5,1%) en industrie (-3,7%). Landelijk is het beeld minder negatief. In de meeste sectoren is de werkgelegenheid slechts in geringe mate afgenomen – met uitzondering van de industrie - en de niet-commerciële diensten boekten zelfs een kleine plus (+0,5%).

Figuur 4.2: Werkgelegenheidsontwikkeling 2004-2005 per sector

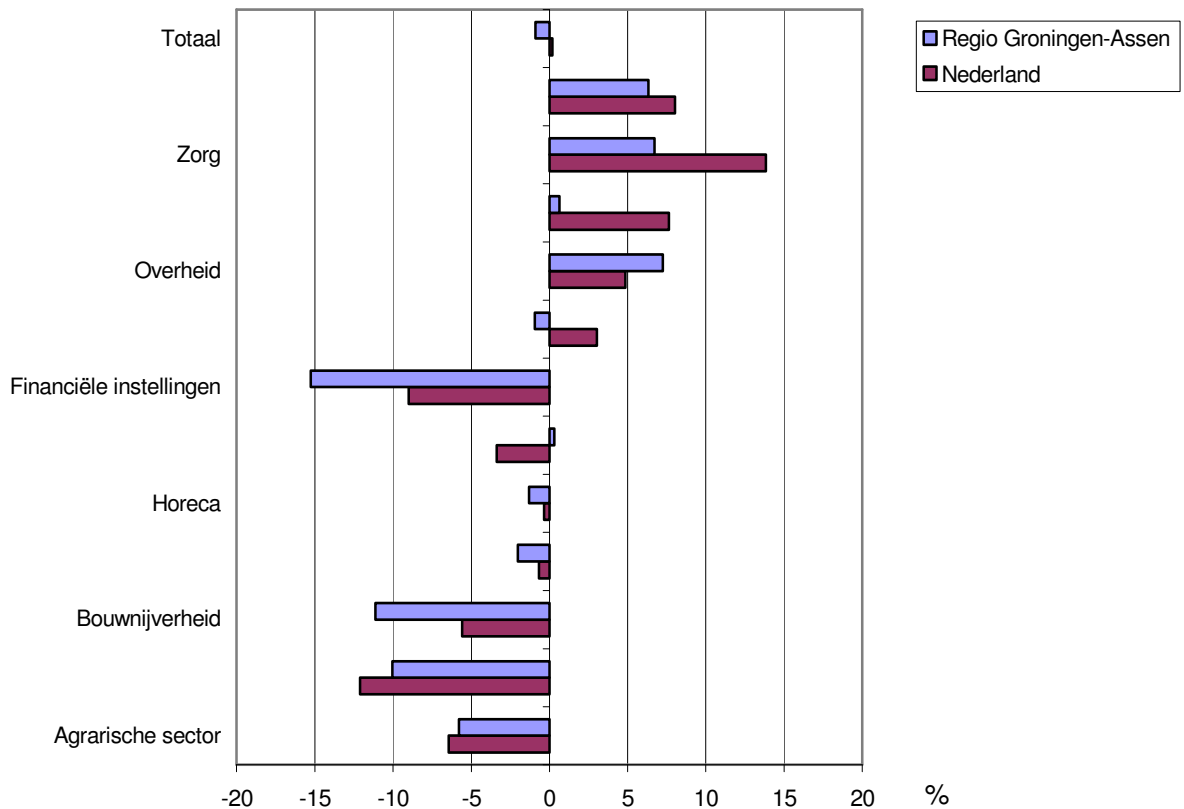
Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Zorgsector en overige diensten grootste groeisectoren in termen van werkgelegenheid

Wanneer de banenontwikkeling per sector wordt bekeken in de periode 2001-2005, blijkt dat de werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen het meest is toegenomen in de gezondheids- en welzijnszorg (+6,7% ofwel 2.749 banen). De sector 'overige diensten' volgt op geringe afstand met een groei van 6,4%. Op nationaal niveau was de groei van het aantal banen in de zorgsector zelfs nog sterker (+13,9%). Naast de zorgsector is ook in de overige publieke sectoren – overheid en onderwijs – de werkgelegenheid toegenomen in de regio Groningen-Assen. De overige sectoren kregen allemaal een daling van het aantal banen te verwerken.

De totale werkgelegenheid in de regio nam tussen 2001 en 2005 licht af (-0,9%) terwijl Nederland als geheel wél een kleine plus wist te scoren (+0,2%). De banenontwikkeling in de regio ten opzichte van Nederland divergeert het meest in de zorg en het onderwijs, waar het aantal banen in de regio in meer beperkte mate is toegenomen. Daarnaast is de daling van het aantal banen in de financiële dienstverlening in de regio Groningen-Assen (-15,3%) aanzienlijk groter dan landelijk gezien (-9,0%). Verder komt de bouwnijverheid slecht uit de bus vergeleken met heel Nederland (-11,1% versus -5,6%).

Figuur 4.3: Werkgelegenheidsontwikkeling in 2001-2005 per sector

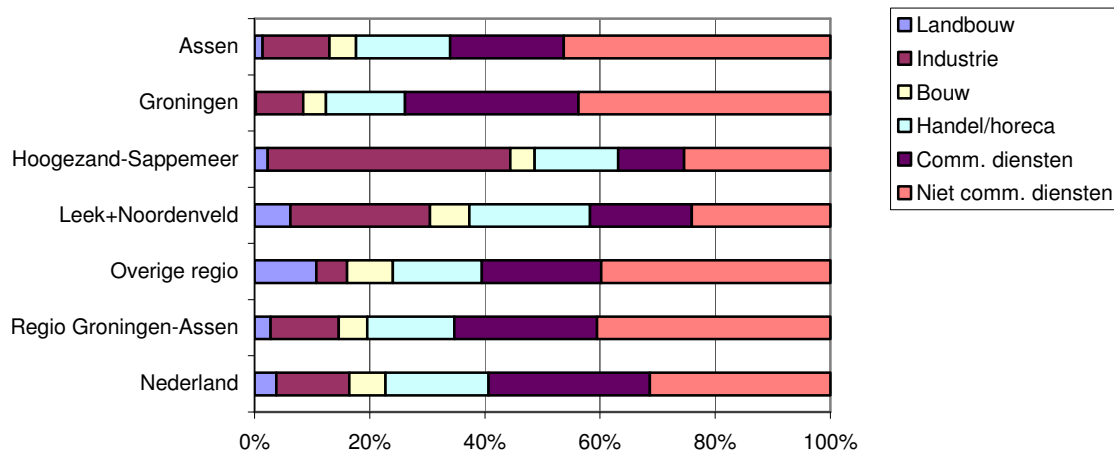

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk binnen regio

Er zijn grote verschillen in de werkgelegenheidsstructuur waarneembaar tussen de subregio's. In de steden Assen en Groningen is de dienstverlening sterk vertegenwoordigd. In Groningen hebben de tertiaire en kwartaire sector samen een aandeel in de totale werkgelegenheid van circa 65%. In Hoogezand-Sappemeer is het merendeel van de werkgelegenheid te vinden in de industrie. Hetzelfde geldt in mindere mate voor Leek+Noordenveld. Zoals de naam doet vermoeden is in het landelijke gebied de landbouw relatief sterk vertegenwoordigd. De regio Groningen-Assen verschilt als geheel weinig van de werkgelegenheidsstructuur op landelijk niveau. In de regio is het aandeel van de niet-commerciële diensten groter, hetgeen gecompenseerd wordt door een kleiner aandeel van commerciële dienstverlening.

Figuur 4.4: Werkgelegenheidsstructuur per gebied (2005)

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

4.2 Stuwende bedrijvigheid

Belang stuwende bedrijvigheid relatief beperkt in regio Groningen-Assen

Stuwende bedrijvigheid bestaat uit die activiteiten die een belangrijk deel van de inkomsten via betrekkingen met buiten de eigen regio gevestigde bedrijven weten aan te trekken. Het gaat hierbij vooral om bedrijven uit de industrie, landbouw, groothandel en de vervoersbranche. Verzorgende activiteiten daarentegen zijn activiteiten waarbij het grootste deel van de inkomsten uit de eigen regio wordt betrokken. Hier gaat het met name om dienstverlenende bedrijven.

Het aandeel dat stuwende activiteiten⁵ hebben in de totale bedrijvigheid bedraagt in de regio Groningen-Assen net meer dan de helft (51,5%). Landelijk ligt dit cijfer echter bijna 5 procentpunt hoger. In termen van werkgelegenheid is het belang van de stuwende bedrijvigheid kleiner (37,3%). Voor heel Nederland ligt dit aandeel beduidend hoger (47,0%). Het aandeel van de stuwende sectoren in de totale werkgelegenheid is voor zowel de regio Groningen-Assen als voor Nederland stabiel gebleven ten opzichte van 2004. De regio Leek+Noordenveld huisvest relatief de meeste vestigingen in de stuwende sector. Wanneer naar het belang van de stuwende sectoren in de werkgelegenheid wordt gekeken, blijkt dat Hoogezand-Sappemeer hier het hoogste scoort. De stedelijke regio's Groningen en Assen worden gekenmerkt door een meer verzorgend karakter.

⁵ Volgens definitie 'De economische hittekaart van Nederland', Bureau Louter (2002)

Tabel 4.2: Aandeel (%) stuwende sectoren binnen het bedrijfsleven (2005)

	Aandeel stuwend_vest	Aandeel stuwend_baan	2004-2005 % Stuwend	2004-2005 % Verzorgend
Assen	48,3	33,5	-2,7	-0,3
Groningen	42,9	32,8	-2,1	-4,4
Hoogezand-Sappemeer	49,0	57,5	-7,2	3,6
Leek+Noordenveld	61,4	54,2	-0,3	-1,0
Overige regio	60,1	38,3	1,7	1,4
Regio Groningen-Assen	51,5	37,3	-1,8	-2,4
Nederland	56,2	47,0	-0,6	-0,2

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Wanneer de ontwikkeling van de werkgelegenheid ten opzichte van 2004 wordt bezien, blijkt dat vooral in Hoogezand-Sappemeer het aantal banen in de stuwende sectoren aanzienlijk is afgenomen (-7,2%). Over de gehele lijn is de werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen in de stuwende sectoren afgenomen met 1,8%. In de verzorgende sectoren was deze daling nog iets sterker (-2,4%). Op landelijk niveau is de daling van de werkgelegenheid minder groot.

4.3 Toerisme en recreatie

Toerisme en recreatie belangrijke pijler onder regionale economie

Eén van de drijvende krachten achter de regionale economie is de toeristisch en recreatieve sector (t&r-sector). Deze sector is in de regio Groningen-Assen goed voor 7,9% van het totale aantal vestigingen en 6,2% van de totale werkgelegenheid. In 2004 bedroegen deze aandelen nog respectievelijk 7,2% en 5,8%, hetgeen erop duidt dat het economisch belang van toeristische activiteiten is toegenomen. Op nationaal niveau legt de sector nog iets meer gewicht in de schaal in termen van het aantal banen, hoewel het aantal vestigingen relatief minder groot is. In 2005 zijn er in de regio in totaal 1.773 vestigingen die samen werkgelegenheid bieden aan zo'n 13.747 personen. Na enkele jaren van positieve ontwikkeling – tussen 2001 en 2005 is het aantal banen in de regio toegenomen met 5,5% - is de werkgelegenheid ten opzichte van 2004 licht gedaald. Hiervan is op landelijk niveau eveneens sprake.

Tabel 4.3: Vestigingen en werkgelegenheid in de toeristische en recreatieve sector (2005)

	Vest.	Banen	Vest.	Banen	Groei banen (%)	
	Abs.	Abs.	% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	211	2.341	7,1	7,1	-0,8	27,3
Groningen	829	7.403	9,7	6,2	-1,5	1,3
Hoogezand-Sappemeer	114	451	8	3,2	-5,9	-12,4
Leek+Noordenveld	192	1.355	6,3	6,7	0,4	20,4
Overige regio	427	2.197	6,5	6,1	3,5	-2,2
Regio Groningen-Assen	1.773	13.747	7,9	6,2	-0,6	5,5
Nederland	67.672	502.852	7,5	6,7	-0,8	2,3

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid in t&r-sector belangrijk voor Noordenveld en Tynaarlo

Binnen de regio zijn Groningen (9,7%) en Hogeveen (8,0%) de gemeenten met het hoogste aandeel t&r-bedrijvigheid. Noordenveld en Tynaarlo hebben het hoogste aandeel t&r-werkgelegenheid (respectievelijk 8,4% en 8,1%). Ook Winsum scoort relatief hoog (7,7%) qua werkgelegenheid in de t&r sector. In Bedum (2,8%) en Hogeveen (3,2%) legt de t&r-sector weinig gewicht in de schaal als het gaat om banen. Duidelijk is dus dat hoewel Hogeveen relatief veel vestigingen telt in de t&r sector, het belang voor de werkgelegenheid beperkt is.

4.4 Creatieve industrie**Sterke positie Groningse creatieve industrie**

Tegenwoordig bestaat het inzicht dat de creatieve industrie op vruchtbare wijze cultuur en economie met elkaar verbindt. Het begrip creatieve industrie is afkomstig van het Engelse 'creative industries' en beslaat de heterogene groep bedrijven, personen en instellingen die creativiteit als gemeenschappelijk kenmerk hebben. Creatieve ondernemers komen we tegen in sectoren als architectuur, reclame, multimedia, schrijven/uitgeven, vormgeving en niet te vergeten de kunst in al zijn facetten en verschijningsvormen.

De creatieve industrie is in de regio Groningen-Assen goed voor meer dan 3.700 vestigingen en ruim 17.500 werkzame personen. De sector vertegenwoordigt 16,5% van alle vestigingen in het bedrijfsleven en 7,9% van de totale werkgelegenheid. Het relatief hoge aandeel vestigingen in vergelijking met het lagere aandeel in de totale werkgelegenheid wijst op een overwegend kleinschalig en vaak innovatief karakter. Op landelijk niveau neemt de sector zelfs 8,1% van het totale aantal banen voor zijn rekening. Ten opzichte van 2004 is de werkgelegenheid afgenomen (-4,3%). Ook wanneer een langere periode wordt beschouwd (2001-2005) ziet het beeld er niet positiever uit; een verlies van 9%. Voor heel Nederland is de daling van de werkgelegenheid minder fors maar ook hier is desalniettemin sprake van een afname.

Tabel 4.4: Creatieve industrie in de regio Groningen-Assen (2005)

	Vest. Abs.	Banen Abs.	%		Groei banen (%)	
			% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	480	2.313	16,1	7	-9,7	-2,4
Groningen	1.948	12.165	22,8	10,1	-4,6	-12,9
Hogeveen-Sappemeer	155	464	10,9	3,3	-18,9	-0,2
Leek+Noordenveld	349	920	11,4	4,5	3,6	1,6
Overige regio	780	1.690	11,9	4,7	7,6	6,9
Regio Groningen-Assen	3.712	17.552	16,5	7,9	-4,3	-9
Nederland	131.220	603.965	14,5	8,1	-0,9	-6,9

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

De creatieve industrie in de regio Groningen-Assen is met name geconcentreerd in Groningen. Met circa 1.950 vestigingen en bijna 12.200 banen is Groningen goed voor 52,5% van het aantal vestigingen en zelfs 69,3% van de werkgelegenheid in de regio.

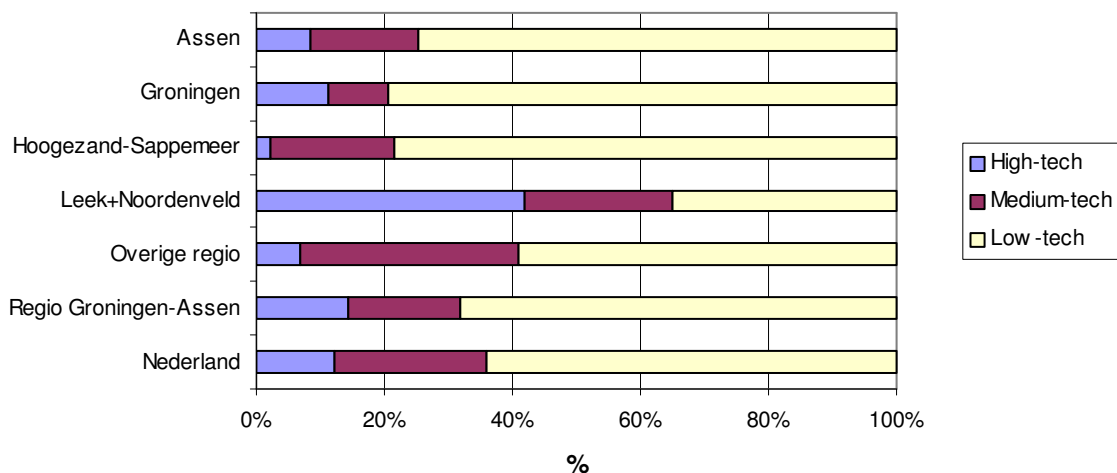
Assen volgt op relatief grote afstand met 13,2% van de werkgelegenheid. In de andere gemeenten is de creatieve industrie relatief van gering belang. Dit valt te verklaren door het feit dat de creatieve industrie een voorkeur heeft voor de stedelijke omgeving als vestigingslocatie.

4.5 High-tech industrie

High-tech industrie relatief sterk vertegenwoordigd in regio Groningen-Assen

Gemeten volgens de definitie van de OESO kan circa 14% van de industriële werkgelegenheid in de regio Groningen-Assen tot de high-tech sector gerekend worden. Landelijk blijft dit cijfer steken op ruim 12%. Ruim 17% is te vinden in de medium-tech industrie en de rest (ruim 68%) behoort tot de low-tech industrie. De low-tech bedrijven zijn over het algemeen het minst gericht op innovatie. De medium-tech industrie heeft een kleiner aandeel dan landelijk (bijna 24%), het aandeel low-tech is groter dan voor heel Nederland (64%).

Figuur 4.5: High-tech, medium-tech en low-tech binnen industriële werkgelegenheid (2005)

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid in Noordenveld heeft hoog technologisch/innovatief karakter

Wanneer de aard van de industriële activiteiten binnen de regio Groningen-Assen nader wordt bekeken, blijkt dat relatief de meeste werkgelegenheid in high-tech bedrijven zich bevindt in de gemeente Noordenveld. Maar liefst 71,7% van de industriële werkgelegenheid kan hier als high-tech worden bestempeld. Haren is een goede tweede met een aandeel van 25,2%. Van de overige gemeenten komt alleen Groningen boven de 10% uit (11,3%).

In 2005 is het aantal banen in de high-tech industrie toegenomen met 2,5%. Zowel in de medium-tech (-3,5%) als in de low-tech industrie (-5,8%) heeft zich echter een daling van de werkgelegenheid voorgedaan. Op nationaal niveau is de werkgelegenheid in alle categorieën gedaald het afgelopen jaar. Wanneer de periode 2001-2005 beschouwd wordt, blijkt dat de high-tech industrie een flinke winst geboekt heeft van 578 banen ofwel een groei van 19,4%.

Daarentegen hebben de medium-tech (-15,6%) en low-tech industrie (-17,4%) wel banen moeten inleveren. Over dezelfde periode heeft op landelijk niveau alleen de medium-tech industrie betere resultaten geboekt dan in de regio Groningen-Assen, met een daling van 11,6%.

4.6 ICT-sector

ICT geconcentreerd in gemeente Groningen

De regio Groningen-Assen telt in totaal 972 ICT-bedrijven die werk verschaffen aan ruim 8.000 personen. De ICT sector heeft daarmee een aandeel van 4,3% in de totale bedrijvigheid en vertegenwoordigt 3,6% van de totale werkgelegenheid. Op landelijk niveau bedragen deze cijfers respectievelijk 3,8% en 3,5%. De ICT activiteiten in de regio zijn grotendeels geconcentreerd in de gemeente Groningen, waar 80,6% van de werkgelegenheid in de regio is te vinden. De ICT sector is goed voor 5,4% van de werkgelegenheid in Groningen; in de overige regio's speelt de ICT een beduidend minder belangrijke rol.

Tabel 4.5: ICT-sector in de regio Groningen-Assen (2005)

	Vest.	Banen	Vest.	Banen	Groei banen	
	Abs.	Abs.	% in totaal	% in totaal	2004-2005	2001-2005
Assen	147	417	4,9	1,3	-2,6	14,9
Groningen	479	6.497	5,6	5,4	-1,8	-20,0
Hoogezand-Sappemeer	43	179	3,0	1,3	11,2	-9,6
Leek+Noordenveld	109	553	3,6	2,7	0,6	36,2
Overige regio	194	411	3,0	1,2	10,5	55,1
Regio Groningen-Assen	972	8.057	4,3	3,6	-0,8	-13,8
Nederland	34.685	259.117	3,8	3,5	-0,1	-13,1

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

De ICT-sector heeft in 2005 een licht banenverlies te verwerken gekregen (-0,8%). Op landelijk niveau bleef de werkgelegenheid praktisch stabiel. Wanneer de periode 2001-2005 wordt beschouwd, ziet het plaatje er niet bepaald rooskleurig uit; de werkgelegenheid is gedaald met 13,8% in de regio Groningen-Assen en 13,1% in heel Nederland. Aangetekend dient te worden dat de daling van de werkgelegenheid over deze periode volledig voor rekening komt van Groningen, waar het aantal banen met 20% afnam. De overige regio's – met uitzondering van Hoogezand-Sappemeer – laten daarentegen wel een groei zien.

5. Arbeidsmarkt

5.1 Aanbodkant

Lage bruto participatiegraad vooral veroorzaakt door mannen

In 2006 telt de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen ongeveer 205.200 personen, waarvan 113.900 mannen (55,5%). Dit komt eveneens tot uitdrukking in de bruto participatiegraad (aandeel van de beroepsbevolking in de totale bevolking in de leeftijdscategorie 15-65 jaar), die voor mannen in alle gemeenten ruim hoger is. Toch ligt de totale participatiegraad in de regio Groningen-Assen meer dan twee procentpunt onder het landelijke cijfer. Dit verschil wordt met name veroorzaakt door een hogere deelname van mannen in het arbeidsproces op landelijk niveau.

Tabel 5.1: Omvang beroepsbevolking en bruto participatiegraad (2006)

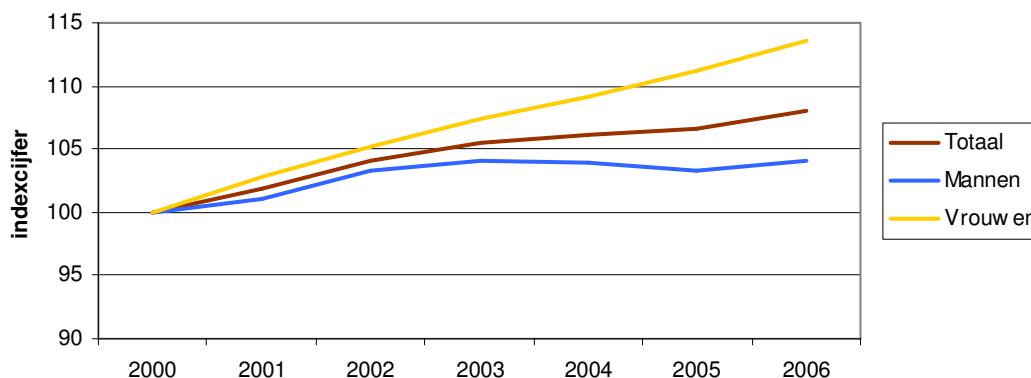
Gebied	Beroepsbevolking			Bruto participatiegraad		
	Totaal	Mannen	Vrouwen	Totaal	Mannen	Vrouwen
Assen	30707	17008	13699	71,4	79,3	63,5
Groningen	87867	47835	40032	65,6	70,4	60,8
Hoogezand-Sappemeer	14681	8353	6328	64,5	72,7	56,2
Leek+Noordenveld	21989	12728	9261	65,3	74,3	56,0
Overige regio	49923	27989	21934	65,7	73,4	58,0
Regio Groningen-Assen	205167	113913	91254	66,3	72,9	59,6
Nederland	7575679	4298047	3277632	68,6	77,1	59,9

Bron: ETIN Adviseurs, geraamde cijfers

Groei beroepsbevolking met name veroorzaakt door toename participatie vrouwen

De groei van de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen verloopt gestaag. Tussen 2000 en 2006 is de beroepsbevolking met 15.313 personen (8,1%) toegenomen ten opzichte van 5,4% landelijk. De beroepsbevolking bestaande uit vrouwen is vooral door een stijgende arbeidsparticipatie in dezelfde periode zelfs toegenomen met 13,6% in de regio Groningen-Assen (zie figuur 5.1). Dit is vergelijkbaar met het beeld in heel Nederland; hier nam de vrouwenberoepsbevolking met 12,6% toe. Het aandeel mannen in de beroepsbevolking heeft een beperkte groei doorgemaakt tussen 2000 en 2006: 4,0% in de regio ten opzichte van een marginale groei (+0,5%) landelijk.

Figuur 5.1: Ontwikkeling van de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (2000=100)

Bron: ETIN Adviseurs

55-plussers sterk vertegenwoordigd in beroepsbevolking, studenten drukken participatie

Als de leeftijdsstructuur van de beroepsbevolking onder de loep wordt genomen, blijkt dat in de regio Groningen-Assen de categorieën 25-34 jaar en 55-64 jaar oververtegenwoordigd zijn ten opzichte van het Nederlands gemiddelde. Het aandeel jongeren in de leeftijd 15-24 jaar is relatief klein (11,7%) in vergelijking met de rest van Nederland (13,3%). Ten aanzien van de bruto participatiegraad valt vooral het lager cijfer voor de leeftijdsgroep 15-24 jaar op: 38,2% ten opzichte van 46,8% landelijk. Dit verschijnsel is vooral toe te schrijven aan het grote aantal studenten in Groningen. De participatiegraad voor de overige leeftijdsgroepen is conform het landelijke beeld.

Tabel 5.2: Leeftijdsofbouw beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (2005)

Leeftijd	Regio Groningen-Assen				NL	Bruto participatiegraad	
	Mannen	Vrouwen	Totaal	%	%	Regio G-A	NL
15-24	11.846	12.250	24.096	11,7	13,3	38,2	46,8
25-34	28.991	25.166	54.157	26,4	25,2	83,7	84,8
35-44	30.139	25.423	55.562	27,1	28,7	82,8	82,2
45-54	27.227	20.416	47.643	23,2	23,6	76,8	77,2
55-64	15.710	7.999	23.709	11,6	9,3	45,3	45,2
Totaal	113.913	91.254	205.167	100	100	66,4	68,6

Bron: ETIN Adviseurs

Vergrijzing beroepsbevolking zet door; afname aandeel jongeren

De vergrijzing van de beroepsbevolking in nog steeds in volle gang. Het aantal 55-plussers in de regio Groningen-Assen is tussen 2001 en 2006 met maar liefst 8.500 personen toegenomen, oftewel 56,7%. Deze trend is daarmee iets sterker dan voor Nederland als geheel. Verder is het opvallend dat het aandeel 25-34 jarigen tussen 2001 en 2006 aanmerkelijk minder is afgenomen in de regio Groningen-Assen (-2,6%) dan op landelijk niveau (-11,9%). Ook tussen 2005 en 2006 zal in deze leeftijdscategorie een verschil blijven bestaan tussen de ontwikkeling in de regio Groningen-Assen enerzijds en Nederland anderzijds. Het aantal 15-24 jarigen zal in dezelfde periode afnemen in de regio.

Tabel 5.3: Groei beroepsbevolking (%) naar leeftijd in de regio Groningen-Assen (2006)

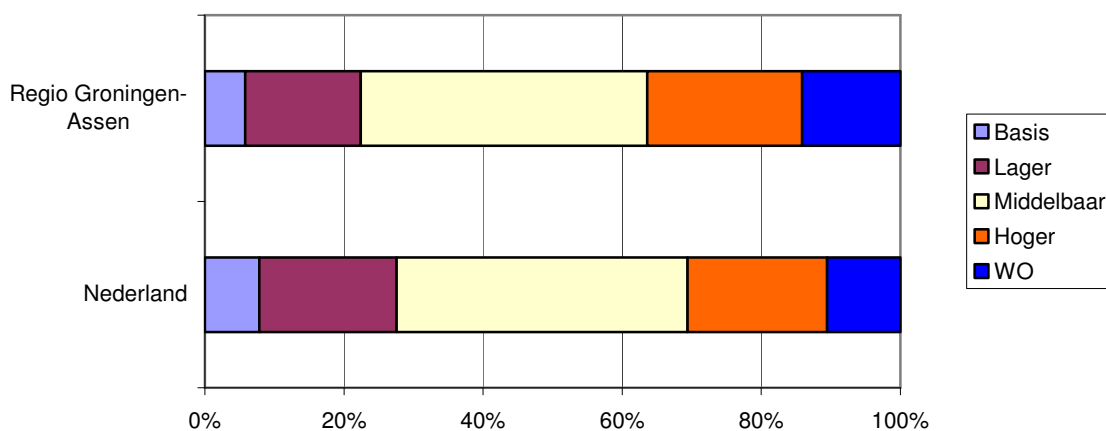
Leeftijd	2005-2006		2001-2006	
	Regio G-A	NL	Regio G-A	NL
15-24	-1,9	1	-0,6	-0,2
25-34	0,9	-2,3	-2,6	-11,9
35-44	0,8	0,3	3,8	3,6
45-54	1,5	1,8	6,1	6,5
55-64	6,9	6,6	56,7	53,7
Totaal	1,3	0,8	6,1	3,6

Bron: ETIN Adviseurs

Beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen relatief hoog opgeleid

De regio Groningen-Assen kent een relatief hoog opgeleide beroepsbevolking. Dit wordt uiteraard grotendeels veroorzaakt door de aanwezigheid van de Rijksuniversiteit Groningen. Ruim 14% van de beroepsbevolking heeft een wetenschappelijke opleiding genoten tegenover 10,5% landelijk. Ook het aandeel hoger onderwijs is oververtegenwoordigd in de regio met 22% ten opzichte van 20% voor heel Nederland. Dit vertaalt zich in een minder groot aandeel voor de twee lagere opleidingsgroepen.

Figuur 5.2: Opleidingsniveau beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen en Nederland (2006)

Bron: ETIN Adviseurs (geraamde cijfers)

Relatief meeste hoogopgeleiden in gemeente Haren

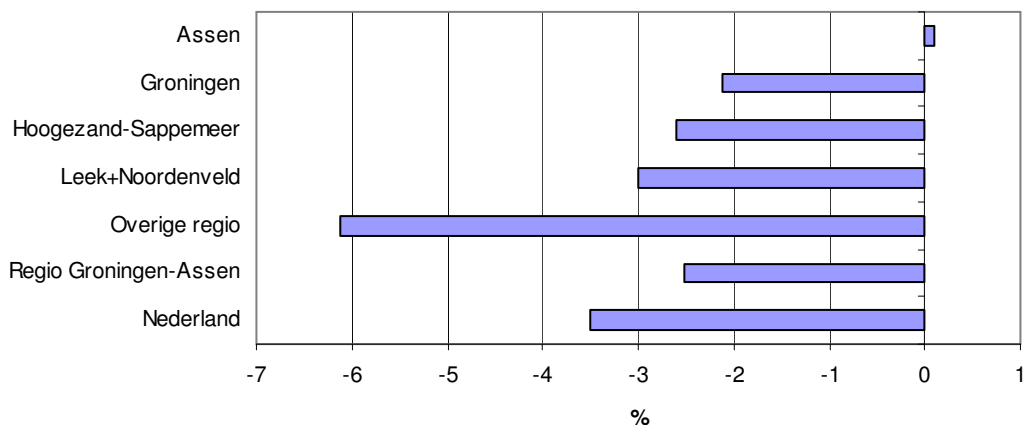
Het aandeel universitair opgeleiden is het grootst in de gemeente Groningen met 21,3%. Daarnaast heeft 25,5% van de beroepsbevolking in Groningen een hogere onderwijsopleiding genoten. De beroepsbevolking in de gemeenten Haren en Tynaarlo is eveneens goed geschoold: in Haren beschikt 15,8% over een wetenschappelijke opleiding en 26,1% over een hogere onderwijsopleiding. Voor Tynaarlo zijn dezelfde getallen respectievelijk 12,6% en 22,1%. De gemeenten Slochteren (5,83%) en Hoogezand-Sappemeer tellen relatief de minste wetenschappelijk opgeleiden.

Werkloosheid in 2005 teruggedrongen

In de loop van 2005 (tot november) is de werkloosheid in de regio Groningen-Assen afgenomen met 630 personen (-2,5%). Het aantal niet-werkende werkzoekenden komt daarmee op 24.340 personen. De negatieve trend van de afgelopen jaren lijkt hiermee gekeerd te zijn. Het langzame landelijke herstel van de economie zorgt ook in de regio voor meer banen. Op landelijk niveau is de werkloosheid afgenomen met 24.260 personen ofwel 3,5%.

De afzonderlijke gemeenten hebben in 2005 een soortgelijke positieve ontwikkeling doorgemaakt. Uitzondering hierop is Assen, de enige gemeente waar het aantal nww-ers licht is toegenomen (+0,1%). De daling van het aantal werklozen is het grootst in de 'overige regio', waar een daling van maar liefst 241 personen heeft plaatsgevonden (-6,1%). De grootste absolute daling van het aantal nww-ers komt voor rekening van Groningen (-263 personen).

Figuur 5.3: Ontwikkeling van het aantal nww-ers tussen 1 januari 2005 en 1 november 2005

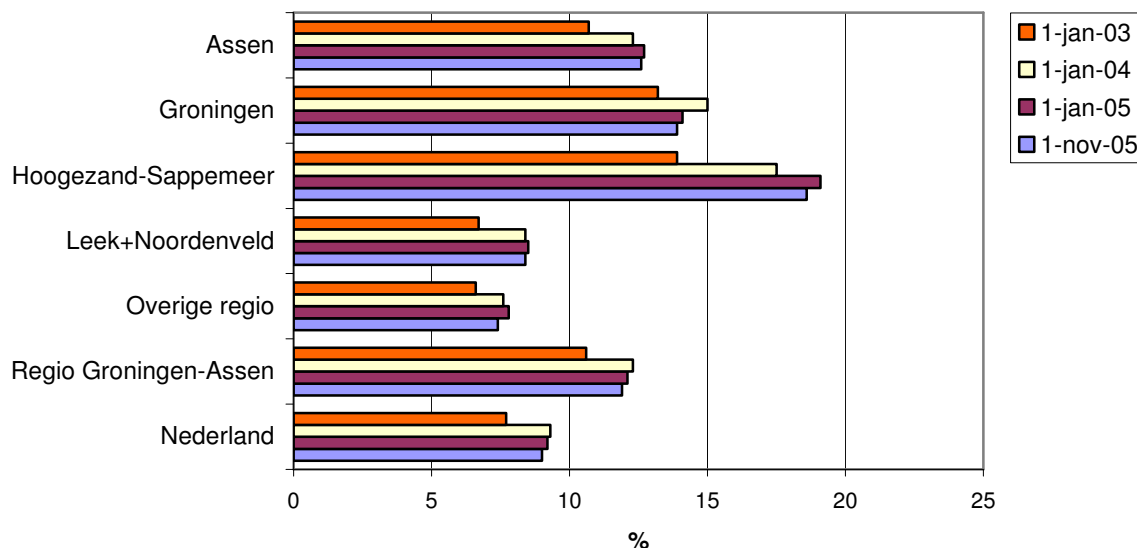

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

Werkloosheid in regio Groningen-Assen op relatief hoog niveau

De werkloosheid in de regio Groningen-Assen ligt met 11,9% (stand november 2005) ruim boven het landelijk gemiddelde (9,0%). De groei van het aantal werkzoekenden lijkt echter gekeerd te zijn: sinds 1 januari 2005 is de situatie in alle gemeenten/gebieden – met uitzondering van Assen – verbeterd. Deze ontwikkeling is conform het landelijke beeld, waar als gevolg van een aantrekkende economie het aantal vacatures weer toeneemt. Hoogezand-Sappemeer is met een werkloosheidspercentage van 18,6% nog steeds 'koploper', hoewel ook in deze gemeente het aantal niet-werkende werkzoekenden is gedaald van 19,4% per 1 januari 2005. De werkloosheid is het laagst in de landelijke gemeenten ('overige regio'), met een gemiddelde van 7,4% van de totale beroepsbevolking.

Figuur 5.4: Aandeel nww-ers in de totale beroepsbevolking

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

* ten aanzien van de beroepsbevolking is uitgegaan van cijfer 2006, ETIN Adviseurs/Primos

Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo

De werkloosheid is per 1 november 2005 het laagst in de gemeenten Bedum en Tynaarlo, beiden met 6,9% van de totale beroepsbevolking. Tynaarlo voerde per 1 januari 2005 ook al de lijst aan. Ook Zuidhorn (7,0%), Haren (7,2%) en Ten Boer (7,2%) kennen een relatief laag werkloosheidspercentage.

Relatief meer vrouwen werkloos

Indien het werkloosheidsbestand nader geanalyseerd wordt, blijkt dat in de regio Groningen-Assen in absolute zin meer mannen dan vrouwen staan ingeschreven. Wanneer echter het aandeel werklozen in de totale beroepsbevolking wordt gezien, wordt duidelijk dat de werkloosheid onder vrouwen relatief gezien toch iets hoger ligt (12,3% versus 12,1%). Deze ogenschijnlijke tegenstrijdigheid wordt veroorzaakt door het lagere aandeel van vrouwen in de totale beroepsbevolking. Het verschil tussen mannen en vrouwen is in de loop van 2005 wel afgenomen; per 1 januari waren dezelfde cijfers 12,5% versus 12,0%. Voor heel Nederland geldt dat absoluut gezien meer vrouwen werkloos waren per 1 november 2005. Relatief worden de meeste werklozen in de regio Groningen-Assen aangetroffen in de leeftijdscategorie 35-40 jaar (13,9%). Op landelijk niveau geldt dit voor de categorie 40-45 jaar. Gegevens ten aanzien van herkomst en opleidingsniveau van het werkloosheidsbestand waren per 1 november 2005 niet beschikbaar.

Tabel 5.4: Kenmerken werkloosheidsbestand (1 november 2005)

	Regio Groningen-Assen		Nederland	
	Abs.	%	Abs.	%
Geslacht				
Man	12.648	51,96	329.743	48,5
Vrouw	11.691	48,03	350.104	51,5
Leeftijd				
15-20 jaar	549	2,3	14.306	2,1
20-25 jaar	2.179	9,0	48.416	7,1
25-30 jaar	2.958	12,2	63.420	9,3
30-35 jaar	3.239	13,3	80.698	11,9
35-40 jaar	3.389	13,9	94.013	13,8
40-45 jaar	3.186	13,1	94.129	13,9
45-50 jaar	2.968	12,2	83.965	12,4
50-55 jaar	2.564	10,5	75.455	11,1
55-60 jaar	2.239	9,2	79.088	11,6
60-65 jaar	1.043	4,3	45.247	6,7
65 jaar e.o.	21	0,1	811	0,1
niet bekend	6	0,0	302	0
Totaal	24341	100,0	679.850	100

Bron: CWI; bewerking ETIN Adviseurs

5.2 Vraagkant

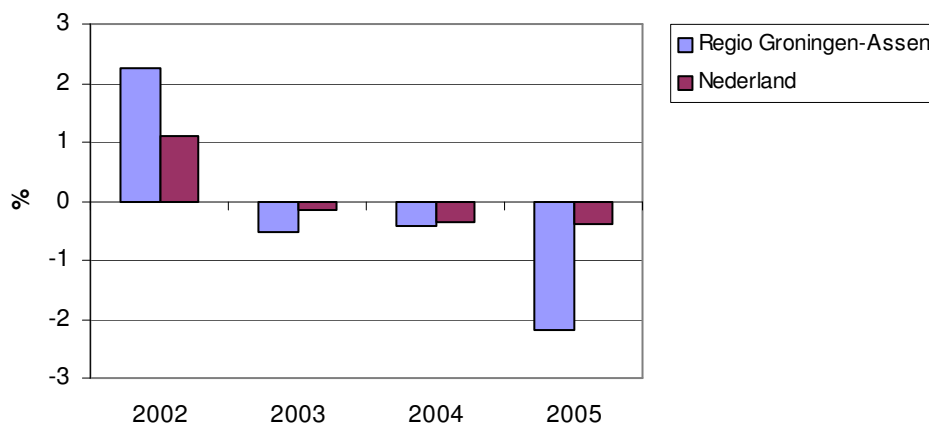
Het gros van de actuele gegevens over vacatures is momenteel niet beschikbaar. Reden hiervoor is dat het CWI bezig is met het omzetten van het computersysteem. Onderstaande tabel geeft de instroom weer van 1 januari tot en met november 2005 bij CWI vestigingen. Hoewel niet alle vacatures bij het CWI aangemeld worden en dit cijfer dus niet als volledig dekkend kan worden beschouwd, geeft dit toch een indicatie van de vacatureontwikkeling in de regio Groningen-Assen. Uit deze data blijkt dat de regio qua vacatureontwikkeling in de pas loopt met Nederland als geheel. Per gemeente zijn de verschillen echter groter. De instroom van vacatures is in 2005 het laagst geweest in de gemeenten Ten Boer, Zuidhorn en Slochteren. In Hoogezand-Sappemeer werden de meeste nieuwe vacatures gemeld als percentage van de beroepsbevolking.

Tabel 5.5: Vacatures: instroom januari-november 2005 bij CWI als % van beroepsbevolking 2005

	Instroom
Assen	3,95
Bedum	1,50
Groningen	4,79
Haren	0,97
Hoogezand-Sappemeer	5,30
Leek	2,78
Noordenveld	1,97
Slochteren	0,62
Ten Boer	0,50
Tynaarlo	1,54
Winsum	1,19
Zuidhorn	0,56
Regio Groningen-Assen	3,53
Nederland	3,70

Bron: CWI, bewerking ETIN Adviseurs

Figuur 5.5: Jaarlijkse werkgelegenheidsgroei (%) in de regio Groningen-Assen en Nederland

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

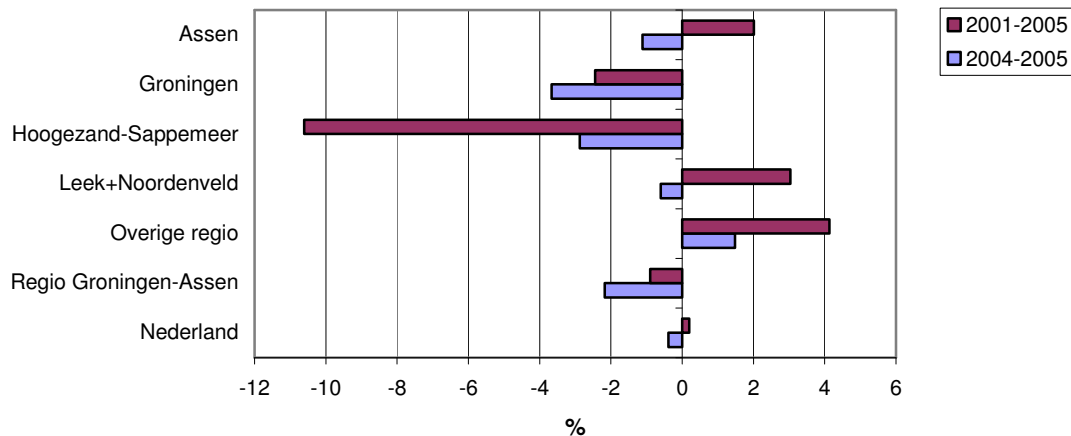
Werkgelegenheid regio Groningen-Assen staat onder druk

De werkgelegenheid staat de laatste jaren onder druk in de regio Groningen-Assen. Vanaf 2002 is sprake van een dalende trend. Tussen 2004 en 2005 is het aantal banen met 2,2% afgenomen in de regio. Landelijk is deze daling van het aantal banen minder groot.

Indien wordt ingezoomd op de werkgelegenheidsontwikkeling naar deelgebied, blijkt dat met uitzondering van de 'overige regio' het aantal banen in alle gebieden is gedaald tussen 2004 en 2005. De daling van arbeidsplaatsen was het grootst in de gemeente Groningen (-3,7%). In de 'overige regio' vond desondanks een banengroei plaats van 1,5%. Over de laatste vijf jaar bedraagt de groei in deze subregio zelfs 4,1%.

Ook voor de gemeente Assen (+2,0%), Leek+Noordenveld (+3,0%) en heel Nederland (+0,2%) viel een groei te noteren. Hoogezand-Sappemeer kreeg over dezelfde periode de grootste daling van de werkgelegenheid te verwerken (-10,6%).

Figuur 5.6: Werkgelegenheidsontwikkeling in de periode 2004-2005 en 2001-2005 naar gebied

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Relatief veel parttimers in regio Groningen-Assen

Wanneer de samenstelling van de werkgelegenheid nader onder de loep wordt genomen, blijkt een aantal zaken. Allereerst bestaat 82,7% van de werkgelegenheid uit fulltime banen en 17,3% uit parttime banen (<12 uur per week). De onderverdeling naar geslacht komt uit op 55,7% mannen en 44,3% vrouwen. Vrouwen werken daarnaast relatief veel parttime (meestal wegens opnemen zorgtaken); 61,6% van alle parttime banen wordt ingevuld door vrouwen.

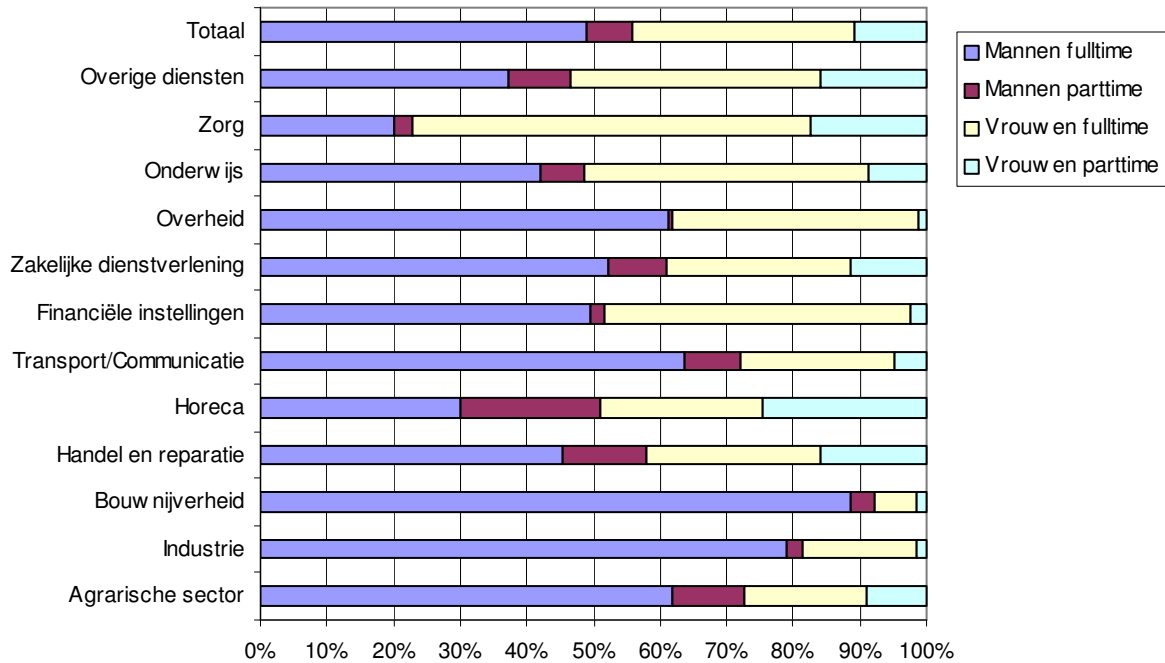
Vergeleken met de samenstelling op landelijk niveau is het aantal parttime banen in de regio relatief groter (17,3% versus 13,8%). Bovendien ligt het aandeel vrouwen in de beroepsbevolking in de regio Groningen-Assen (44,3%) bijna twee procentpunt hoger dan voor heel Nederland.

Daarnaast bestaan er grote verschillen tussen sectoren. Sectoren die door vrouwen worden gedomineerd zijn zorg (77,3%), overige dienstverlening (53,4%) en het onderwijs (51,4%). Traditionele mannensectoren zijn nog steeds de bouw (92,1%), industrie (81,3%), landbouw (72,8%) en transport/communicatie (72,2%).

De sector met de meeste parttime werkgelegenheid is de horeca (45,7%). Daarnaast werken veel parttimers in de handel/repatriesector (28,6%) en overige diensten (25,3%).

Figuur 5.7: Samenstelling werkgelegenheid naar geslacht, arbeidsduur en sector (2005)

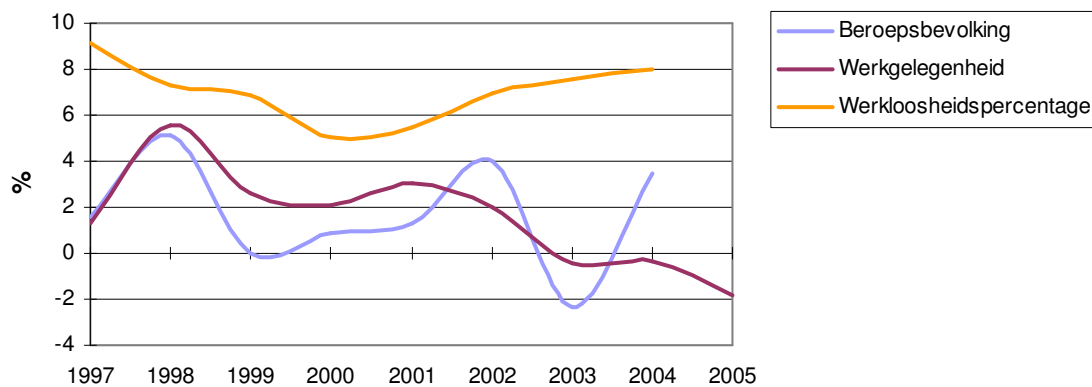

Bron: LISA; bewerking ETIN Adviseurs

Werkgelegenheid, beroepsbevolking en werkloosheid onderling afhankelijk

Onderstaande figuur geeft in één oogopslag het algemene beeld van de werkgelegenheidsontwikkeling in de regio Groningen-Assen weer in de periode 1997-2005. In de jaren waarin de werkgelegenheidsgroei boven de groei van de beroepsbevolking ligt (de rode lijn ligt boven de blauwe lijn), vindt een daling van de werkloosheid plaats. De laatste jaren is het aantal banen echter geleidelijk gedaald hetgeen geresulteerd heeft in een oplopende werkloosheid.

Figuur 5.8: Jaarlijkse groei (%) van de werkgelegenheid en beroepsbevolking en de ontwikkeling van het werkloosheidspercentage in de regio Groningen-Assen (1997-2005)

Bron: LISA, CBS, bewerking ETIN Adviseurs

* Beroepsbevolkingscijfers + werkloosheidspercentage: CBS, meest recente jaar 2004, bewerkt

6. Verkeer

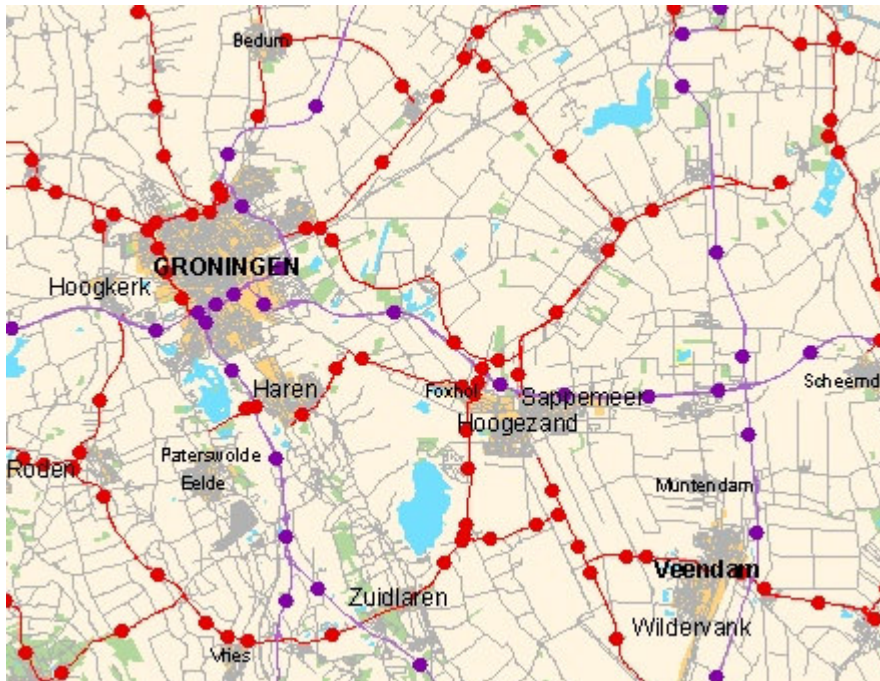
Ten tijde van de actualisatie van de monitor regio Groningen-Assen waren helaas geen nieuwe cijfers beschikbaar over pendel en reisafstanden en –tijden.

6.1 Verkeersintensiteit

Zuidelijke ringweg (Groningen) hoogste wegvakintensiteit

De A28, de A7 en de N7 (zuidelijke ringweg) kennen binnen de regio Groningen-Assen de hoogste wegvakintensiteit (per werkdag). De zuidelijke ringweg is per 2004 het drukste traject binnen de regio met een gemiddeld aantal voertuigen per werkdag van 71.400 (telpunt 5503). Tussen Haren en Groningen (A28) werden 61.200 voertuigen geteld, tussen Hoogkerk en Leek (A7) 48.700, tussen Groningen en Hoogezand-Sappemeer (A7) 40.700 en ten zuidwesten van Assen 37.300. Onderstaande figuur geeft de hoofdwegen in (een deel van) de regio weer (paars = rijkswegen) met de bijbehorende voertuigtelpunten.

Figuur 6.1: Wegvakintensiteiten in de regio Groningen-Assen (2004)

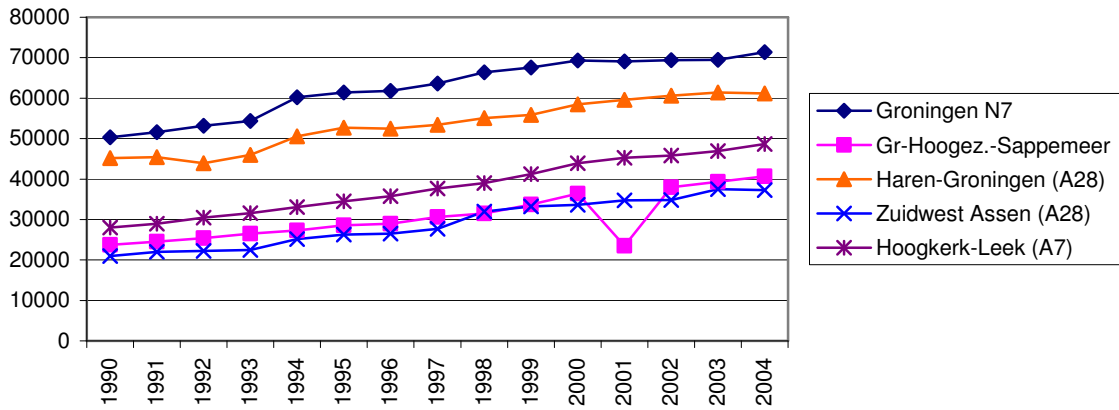
Bron: Monitor verkeer en vervoer Noord-Nederland 1986-2004 (SNN)

Sterke toename verkeersintensiteit A28 zuidwest Assen en A7 Hoogkerk-Leek

Op het overgrote deel van het wegennet is de verkeersdruk in de regio Groningen-Assen de afgelopen 15 jaar gestaag toegenomen. Alle trajecten in onderstaande figuur vertonen een groei van de verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%. Met name de N7 Groningen (zuidelijke ringweg) is een zeer drukke weg; het gemiddeld aantal voertuigen nam hier toe van 50.300 in 1990 tot maar liefst 71.400 in 2004, oftewel een groei van ongeveer 42%.

De verkeersdrukke is in dezelfde periode relatief het meest toegenomen op de weggedeelten Zuidwest Assen (+78%) en Hoogkerk-Leek (+74%).

Figuur 6.2: Ontwikkeling van de gemiddelde verkeersintensiteit (aantal voertuigen per werkdag)

Bron: SNN

DEEL B

SAMENVATTING

7 Samenvatting

7.1 Sociaal-economische monitor

Bevolking

- Van de gehele bevolking in de regio Groningen-Assen is iets meer dan 40% woonachtig in de gemeente Groningen en daarnaast ruim 14% in de gemeente Assen;
- De bevolking is in 2005 (tot november) nagenoeg gelijk gebleven (+0,04%). Over de periode 2000-2005 is de bevolking sneller toegenomen dan het Nederlands gemiddelde. De gemeente Assen is het snelst gegroeid in 2005 qua bevolkingsomvang. In de 'overige regio' is de bevolking zelfs licht afgenomen. Gemeente Winsum sterkste daler in 2005;
- Met een verwachte bevolkingsgroei van circa 200 personen in 2005 zal de jaarlijkse opgave (2.900 personen) die noodzakelijk is om de doelstelling van de regiovisie te halen (489.000 inwoners in 2020), niet gered worden;
- De regio Groningen-Assen heeft een beperkt positief geboorteoverschot van 903 personen in 2005 (tot november) en een positief vestigingssaldo van 750. De (im)migratiedynamiek is groot in de regio en met name gericht op Groningen;
- Het merendeel van de verhuisbewegingen is regionaal georiënteerd. De gemeente Groningen is in 2005 minder in trek als vestigingslocatie. Er is sprake van een vertrekoverschot van 300 personen binnen de regio;
- Opvallend is de grote aanzuigwerking die de grootstedelijke regio's Amsterdam, Utrecht en Den Haag hebben op personen die de regio verlaten;
- Het geboorteoverschot valt in de regio Groningen-Assen iets lager uit dan landelijk;
- De categorie 15-25 jarigen is relatief oververtegenwoordigd in de regio, laag aandeel jongeren (0-15 jaar) en overige leeftijdsklassen zijn conform landelijk beeld;
- Er is een sterke vergrijzing op handen in de regio. De leeftijdscategorie 45-65 jaar is sterk toegenomen de laatste jaren. Het lijkt erop dat de vergrijzing in de regio vertraagd is ingezet. Het ontgroeningsproces verloopt daarnaast langzamer in de regio;
- Afname van de bevolking in gemeente Ten Boer en Bedum. Het aandeel jongeren is relatief het grootst in Ten Boer.

Wonen

- De groei van de woningvoorraad in 2005 blijft iets achter bij de landelijke ontwikkeling;
- De meeste nieuwbouw in de regio vond plaats in de gemeente Assen;
- Het overgrote deel van de nieuwbouw betreft eigen woningen; de aanwas van huurwoningen is beperkt;
- Woningbouwproductie moet opgeschroefd worden om doelstellingen van regiovisie Groningen-Assen in 2020 te halen (realisatie 60.000 nieuwe woningen tot 2020). De grootschalige nieuwbouwprojecten Meerstad (Groningen) en Kloosterveen (Assen) kunnen hier een belangrijke rol in spelen.

Economische ontwikkeling

- De omzet van het bedrijfsleven volgt duidelijk een stijgende lijn vanaf 2003;
- Het omzetresultaat is met 3,7% toegenomen ten opzichte van 2004;
- Groothandel en bouwnijverheid zijn groeisectoren, landbouw worstelt;
- Export drijvende kracht voor economie met een groei van 11,3%;
- Winstgevendheid en rendement conform landelijk beeld;
- De economie in de regio Groningen-Assen lijkt vanaf 2003 de stijgende lijn te hebben ingezet met een groei van 3,5% in 2004.

Bedrijvendynamiek

- PM

Ruimte voor bedrijven

- Na twee jaar van dalende uitgifte is het aantal uitgegeven hectare bedrijventerreinen in 2004 weer toegenomen;
- De grootste terreinuitgifte in 2004 vond plaats op Westerbroek (Hoogezand-Sappemeer);
- Bedrijventerreinaanbod is gestabiliseerd na achtereenvolgende dalingen sinds 1997;
- Van het totale aanbod is 39% oftewel ruim 87 hectare terstond uitgeefbaar;
- Nieuwe plannen moeten de bestaande krapte aan terreinen het hoofd bieden;
- Het grootste beschikbare aanbod was per 1 januari 2005 te vinden op Messchenveld in Assen (50 ha), gevolgd door Leeksterveld in Leek (42,8 ha) en Eemspoort in Groningen (20,4 ha).

Inkomen

- Inkomenspositie huishoudens in regio Groningen-Assen relatief ongunstig;
- Stijging van het gemiddeld inkomen tussen 2000 en 2002 iets groter dan op nationaal niveau;
- De regionale inkomensverdeling is nauwelijks veranderd. Haren nog altijd 'rijkste' gemeente in regio, gevolgd door Tynaarlo. Groningen is nog altijd de 'armste' gemeente;
- Aandeel huishoudens met een laag inkomen relatief het hoogst in Groningen.

Economische structuur

- Internationale oriëntatie van bedrijfsleven in regio Groningen-Assen blijft relatief laag in vergelijking met landelijk gemiddelde;
- Zorgsector, handel en zakelijke dienstverlening belangrijkste werkverschaffers in regio;
- Belang midden- en kleinbedrijf in werkgelegenheid relatief beperkt in regio;
- Groei aantal banen het grootst in zorgsector en overige dienstverlening;
- Sterk banenverlies in commerciële dienstverlening in 2005. Alleen in bouwnijverheid en landbouw is werkgelegenheid toegenomen;
- De werkgelegenheidsstructuur verschilt sterk per gebied in de regio;
- Belang van stuwende bedrijvigheid relatief beperkt in regio Groningen-Assen, met name in termen van werkgelegenheid;
- Toerisme en recreatie belangrijke sector voor werkgelegenheid in Noordenveld en Tynaarlo. Hoogezand-Sappemeer kent veel kleinschalige bedrijvigheid in deze sector;

- Creatieve industrie goed voor 16,5% van vestigingen en 7,9% van werkgelegenheid, vooral geconcentreerd in Groningen. De werkgelegenheid is de afgelopen jaren flink afgenomen;
- High-tech industrie prominent aanwezig in regio. Relatief de meeste hoogwaardige bedrijvigheid bevindt zich in gemeente Noordenveld, gevolgd door Haren;
- ICT voornamelijk geconcentreerd in Groningen. De sector heeft een aantal moeilijke jaren achter de rug wat betreft werkgelegenheid. Dit is in lijn met de landelijke ontwikkeling.

Arbeidsmarkt

- Bruto participatiegraad twee procentpunt onder landelijk niveau. Dit wordt vooral veroorzaakt door een relatief geringe deelname van mannen aan het arbeidsproces;
- Groei beroepsbevolking over periode 2000-2006 groter dan landelijk gemiddelde; met name toegenomen arbeidsparticipatie vrouwen;
- Leeftijdscategorieën 25-34 jaar en 55-plussers oververtegenwoordigd;
- Aandeel jongeren (15-24 jaar) relatief laag evenals hun participatiegraad;
- Vergrijzing beroepsbevolking nog steeds in volle gang. Daling 25-34 jarigen relatief laag;
- Beroepsbevolking in regio is relatief hoog opgeleid (hbo/wo);
- Gemeente Haren en Groningen beschikken over hoogst geschoolde beroepsbevolking; Slochteren en Hoogezand-Sappemeer beschikken over minste hoogopgeleiden;
- Werkloosheid teruggedrongen in 2005; negatieve trend lijkt gekeerd te zijn;
- Alleen in gemeente Assen is het aantal werklozen toegenomen;
- Daling niet-werkende werkzoekenden het grootst in 'overige regio';
- Werkloosheid ligt in regio (11,9%) ruim boven landelijk gemiddelde (9,0%);
- Laagste werkloosheid in gemeenten Bedum en Tynaarlo, hoogste in Hoogezand-Sappemeer;
- Relatief meer vrouwen werkloos in regio Groningen-Assen;
- Relatief de meeste werklozen in de categorie 35-40 jaar in regio; landelijk is categorie 40-45 jaar 'koploper';
- Het werkgelegenheidsbestand in de regio bestaat uit relatief veel parttime banen.

Verkeer

- A28, A7 en N7 kennen binnen de regio de hoogste wegvakintensiteit (per werkdag). Zuidelijke ringweg (N7) drukste traject met ongeveer 71.000 voertuigen per werkdag;
- Verkeersdrukke in regio is afgelopen 15 jaar gestaag toegenomen; alle drukke trajecten vertonen een groei van verkeersintensiteit tussen 1990 en 2004 van meer dan 35%;
- Verkeersdrukke is in dezelfde periode het meest toegenomen op weggedeelten Zuidwest Assen (A28) en Hoogkerk-Leek (A7).

Bijlagen

Bijlage 1: Begrippenlijst

Administratieve correctie

Opneming in, respectievelijk afvoering uit de Gemeentelijke Basisadministratie persoonsgegevens anders dan door geboorte, sterfte, vestiging, vertrek of gemeentegrenswijzigingen. Het grootste deel van de administratieve correcties betreft de verwerking van óf het vertrek van personen die de betreffende gebeurtenis niet hebben gemeld bij de gemeentelijke autoriteiten (afvoering) óf de vestiging die daarna plaatsvindt (opneming).

Allochtonen

Het CBS rekent personen tot de allochtonen als ten minste één ouder in het buitenland is geboren. Daarbij wordt onderscheid gemaakt tussen personen die zelf in het buitenland zijn geboren (de eerste generatie) en personen die in Nederland zijn geboren (de tweede generatie). Tot de categorie 'westers' behoren allochtonen uit Europa, Noord-Amerika, Oceanië, Indonesië en Japan. Op grond van hun sociaal-economische en -culturele positie worden allochtonen uit de laatste twee landen tot de westerse allochtonen gerekend. Het gaat vooral om mensen die in voormalig Nederlands Indië zijn geboren en werknemers van Japanse bedrijven met hun gezin. Tot de categorie 'niet-westers' behoren allochtonen uit Turkije, Afrika, Latijns-Amerika en Azië met uitzondering van Indonesië en Japan.

Arbeidsparticipatie

Onderscheiden worden de bruto en de netto participatie. De bruto arbeidsparticipatie is het aandeel van de *totale* (werkzame en werkloze) beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar. De netto participatie is het aandeel van de *werkzame* beroepsbevolking in de totale bevolking van 15-64 jaar.

Beroepsbevolking

Tot de beroepsbevolking worden gerekend:

- personen die tenminste twaalf uur per week werken, of
- personen die werk hebben aanvaard waardoor ze tenminste twaalf uur per week gaan werken, of
- personen die verklaren ten minste twaalf uur per week te willen werken, daarvoor beschikbaar zijn en activiteiten ontplooiën om werk voor ten minste twaalf uur per week te vinden.

Het CBS rekent alleen de personen in de leeftijdsgroep 15-64 jaar tot de beroepsbevolking.

Van de beroepsbevolking worden personen die ten minste twaalf uur per week werken tot de *werkzame beroepsbevolking* gerekend en degenen die niet of minder dan twaalf uur per week werken tot de *werkloze beroepsbevolking*.

Bruto Binnenlands Product (BBP)

De toegevoegde waarde tegen marktprijzen voor de totale economie, Bruto Binnenlands Product (BBP) wordt als volgt berekend: bij bedrijfsklasse gevormde toegevoegde waarde tegen basisprijzen plus het saldo van productgebonden belastingen en productgebonden subsidies, plus het verschil toegerekende en afgedragen BTW, minus het verbruik toegerekende bankdiensten. De BTW, de belastingen en subsidies op invoer en het verbruik van toegerekende bankdiensten worden niet toegerekend aan bedrijfsklassen. Vandaar dat het BBP tegen marktprijzen niet restloos kan worden uitgesplitst naar bedrijfsklassen. Deze transacties worden, overeenkomstig de internationale richtlijnen, aan regio's toegerekend op basis van de totale toegevoegde waarde per regio. Afhankelijk van de behandeling van de afschrijvingen is de toegevoegde waarde bruto (inclusief afschrijvingen) of netto (exclusief afschrijvingen).

BBP per hoofd

Bruto Binnenlands Product (BBP), de toegevoegde waarde tegen marktprijzen voor de totale economie per hoofd van de bevolking.

Conjunctuur

De op- en neergaande beweging van de economie binnen een periode van vijf tot tien jaar. Doorgaans kunnen de volgende fases worden onderscheiden: opleving, hoogconjunctuur, recessie en depressie.

Creatieve industrie

Tot de creatieve industrie behoren bedrijven die creativiteit als gemeenschappelijk kenmerk hebben, dus creativiteit als core business. Het gaat daarbij onder andere om architectuur, reclame, multimedia, schrijven/uitgeven, vormgeving en de kunst in al zijn vormen. De definitie die is gebruikt is gelijk aan de definitie uit het onderzoek dat ETIN Adviseurs in opdracht van de Stichting Alice, en in nauwe samenwerking met het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, in de regio Eindhoven heeft uitgevoerd.

Deze definitie is ook gebruikt bij het onderzoek 'Creatieve industrie in Noord-Nederland' dat ETIN Adviseurs in opdracht van VNO-NCW Noord heeft uitgevoerd. De definitie heeft vooral betrekking op het economisch actieve deel van de sector. Dat wil zeggen dat amateurs, stichtingen en verenigingen (waar voor een belangrijk deel geen betaalde arbeid wordt verricht) buiten de definitie vallen. Ondanks het feit dat het hier om grote aantallen gaat, is het economische belang van dit segment in termen van werkgelegenheid minder groot. Vanuit sociaal-cultureel oogpunt zijn zij natuurlijk wel van grote waarde.

Economische groei

De procentuele volumegroei ten opzichte een jaar eerder van het bruto binnenlands product (BBP) tegen marktprijzen.

Fulltime werkgelegenheid

Volgens LISA (Vestigingenregister) het aantal mensen dat meer dan 12 uur per week werkt.

Geboorteoverschot

Het aantal levendgeborenen minus het aantal overledenen in een bepaald periode.

Ook wel 'natuurlijke bevolkingsgroei' genoemd.

Gemiddeld besteedbaar inkomen

Gemiddeld besteedbaar inkomen van particuliere huishoudens (exclusief studentenhuishoudens) met inkomen. Het besteedbaar inkomen is het bruto-inkomen verminderd met de premies sociale zekerheid en andere betaalde overdrachten (o.a. alimentatie voor ex-partner) en de loon-, inkomsten- en vermogensbelasting. Het huishoudensinkomen bestaat uit de som van inkomens van de afzonderlijke huishoudensleden. Bij ongeveer een procent van de huishoudens is geen belastbaar inkomen waargenomen. Voor een deel is dit het gevolg van het onvoldoende kunnen toerekenen van studietoelagen aan studenten en van andere onvolkomenheden in de gekozen werkwijze. In het algemeen geldt voor de inkomensstatistiek dat huishoudens waar uitsluitend kinderbijslag, individuele huursubsidie en of tegemoetkoming studiekosten wordt waargenomen gerekend wordt tot de huishoudens zonder (waargenomen) belastbaar inkomen.

High-, medium- en low-tech industrie

Het betreft een verdeling van industriële bedrijvigheid c.q. werkgelegenheid naar mate van hoogwaardigheid. High-tech bedrijven zijn over het algemeen het meest innovatiegericht. De definitie is afkomstig van de OESO. Globaal ziet de indeling er als volgt uit:

- High-tech: elektrotechnische en optische industrie, de farmaceutische industrie en de vliegtuig/ruimtevaartindustrie.
- Medium-tech: (overige) chemie, kunststofindustrie, machine-industrie, (overige) transportmiddelenindustrie en de basismetaalindustrie (non-ferrometalen).
- Low-tech: overige industrie.

Huishoudens met laag inkomen

Van huishoudens met een laag inkomen is vastgesteld, of zij ook in de voorafgaande drie jaar een laag inkomen hadden. Tot de langdurige lage inkomens behoren derhalve huishoudens die minstens vier jaar achtereen van een laag inkomen moesten rondkomen. Studentenuishoudens en dat deel van de bevolking dat in een instelling, inrichting of tehuis verblijft, zijn buiten beschouwing gelaten. Het in gebruikte begrip inkomen is afgeleid van het besteedbaar inkomen. Het inkomen is gelijk aan het besteedbaar inkomen vermindert met eventueel ontvangen huursubsidie. De kinderbijslag en de koopkrachttoeslag die in de huursubsidie inbegrepen is, is aan het inkomen toegevoegd. Het inkomen is gecorrigeerd voor de verschillen in samenstelling en grootte van het huishouden en voor de inflatie. Om de vergelijkbaarheid tussen de uitkomsten van de verschillende jaren te bevorderen zijn de inkomens met het prijsindexcijfer van de gezinsconsumptie voor een- en meerpersoonshuishoudens herleid naar het prijspeil in het basisjaar 1990. Het resulterende inkomen is vergelijkbaar met de koopkracht van een alleenstaande in 1990. De grens die de inkomens verdeelt in lage en overige inkomens, is gesteld op 7.260 euro. Hiermede wordt bereikt dat de sociale minima tot de huishoudens met een laag inkomen worden gerekend. Zo neemt bijvoorbeeld een alleenstaande die in 1990 7.260 euro te besteden had een gelijke welvaartspositie in als een alleenstaande die in 1999 een inkomen van 9.220 euro had of als een echtpaar met een inkomen van 12.390 euro in 1999.

ICT-sector

Alhoewel een scheidslijn van wat wel of niet tot de ICT-sector behoort moeilijk valt te trekken, is een afbakening noodzakelijk om het directe belang van de ICT-sector te kunnen bepalen. In aansluiting op het CBS-onderzoek 'ICT-markt in Nederland 1995-1998' definieert dit onderzoek de ICT-sector als dat deel van de economie dat goederen (ICT-industrie) en diensten (ICT-diensten) levert op het gebied van informatie, communicatie en technologie. De ICT-industrie bestaat uit bedrijven die producten voortbrengen die bijdragen aan de infrastructuur voor informatieverstrekking en communicatie (bv. computers). Onder de ICT-diensten vallen bedrijven die diensten leveren die het gebruik van de ICT-producten en infrastructuur mogelijk maken (bv. telecommunicatie en computerservicesbureaus).

Inkomen onder of rond het sociaal minimum

Het begrip inkomen onder of rond het sociaal minimum is afgeleid van het besteedbaar huishoudensinkomen. Het inkomen is gelijk aan het besteedbaar inkomen verminderd met eventueel ontvangen huursubsidie. Het beleidsmatig minimum (of het sociaal minimum) is het wettelijk bestaansminimum zoals dat in de politieke besluitvorming voor 2000 is vastgesteld. Om te kunnen beoordelen of het inkomen van een huishouden onder het minimum valt, moet aan de hand van de regelgeving worden vastgesteld welke norm voor het desbetreffende huishouden van toepassing is. De norm voor een eenoudergezin met twee kinderen, bijvoorbeeld, bedraagt 90% van de bijstandsuitkering van een echtpaar, aangevuld met de (leeftijds-afhankelijke) kinderbijslag. Bij 65-plussers is het bedrag aan AOW-pensioen als norm gekozen. De inkomensgrens is geformuleerd als 105% van het sociaal minimum.

Langdurig laag inkomen

Van huishoudens met een laag inkomen is vastgesteld, of zij ook in de voorafgaande drie jaar een laag inkomen hadden. Tot de langdurige lage inkomens behoren derhalve huishoudens die minstens vier jaar achtereenvolgend van een laag inkomen moesten rondkomen.

Loop van de bevolking

Verandering van het bevolkingsaantal ten gevolge van geboorte, sterfte, immigratie, emigratie en administratieve correctie.

Migratiesaldo

Immigratie minus emigratie. Het migratiesaldo over een bepaalde periode is positief wanneer de immigratie over die periode groter is dan de emigratie. Ook wel: Migratieoverschot of Netto migratie.

Niet werkende werkzoekende

Alle werkzoekenden die bij een arbeidsbureau staan ingeschreven en niet of minder dan 12 uur per week willen werken.

Particuliere huishoudens

Particuliere huishoudens worden onderscheiden naar samenstelling van het huishouden. Er wordt een onderscheid gemaakt in één- en meerpersoonshuishoudens. Een éénpersoonshuishouden bestaat uit een persoon die alleen in een (deel van een) woonruimte is gehuisvest en zelf in de dagelijkse levensbehoeften voorziet of die een woonruimte deelt met anderen zonder met hen gemeenschappelijk in de dagelijkse levensbehoeften te voorzien. Een meerpersoonshuishouden bestaat uit twee of meer personen die samen in een (deel van een) woonruimte zijn gehuisvest en gemeenschappelijk in hun dagelijkse levensbehoeften voorzien. De meerpersoonshuishoudens worden verder onderscheiden op basis van het aantal meerderjarigen en het aantal minderjarige kinderen. Minderjarige kinderen zijn personen die jonger zijn dan 18 jaar en die aan de zorg van ouderen zijn toevertrouwd. Personen boven de 18 jaar worden als meerderjarige aangemerkt.

Parttime werkgelegenheid

Volgens LISA het aantal mensen dat minder dan 15 uur per week werkt.

Pendel

Om een indicatie te krijgen van waar enerzijds de werknemers in een de gemeente vandaan komen en anderzijds de inwoners van een gemeente hun werk hebben zijn gegevens uit een verkeersmodel gebruikt. Daartoe zijn de aantallen verkeersbewegingen genomen voor de ochtendspits met als motivatie woonwerkverkeer met zowel de herkomst als de bestemming. Het gaat daarbij zowel om autoverkeer, fietsverkeer als reiziger met het openbaar vervoer. Dit is niet hetzelfde als aantallen werknemers, daarom moeten de gepresenteerde cijfers als indicatief beschouwd worden.

Regionaal economische groei

Volumeontwikkelingen van de toegevoegde waarden beogen de veranderingen in hoeveelheid en kwaliteit van de geproduceerde minus de verbruikte goederen en diensten weer te geven. Op nationaal niveau worden daartoe de waarden van geproduceerde en verbruikte goederen gecorrigeerd voor prijsveranderingen (de methode van de dubbele deflatie). Daarbij worden waarden verkregen in prijzen van het voorgaande jaar (constante prijzen). Op basis hiervan worden de volumeontwikkelingen bepaald. De in de nationale rekeningen toegepaste methodiek kan echter niet in de regionale rekeningen worden toegepast. In de eerste plaats worden de Regionale economische jaarcijfers in het algemeen niet voor goederengroepen samengesteld, maar voor bedrijfspgroepen. Uitzonderingen zijn de landbouw en de aardolie- en aardgaswinning, waarvoor productie en verbruik worden samengesteld op basis van regionale verdelingen van de geproduceerde goederen. In de tweede plaats worden er geen prijsindices voor regio's samengesteld door het CBS.

Saldo correcties

Het totaal van het saldo administratieve correcties en overige correcties. Overige correcties worden door het CBS uitgevoerd omdat de informatie die het CBS ontvangt over mutaties uit de Gemeentelijke Basisadministraties persoonsgegevens niet exact overeenkomt met het verschil tussen de omvang en samenstelling van de bevolking in twee opeenvolgende jaren.

Stuwende activiteiten

Stuwende activiteiten zijn activiteiten die een belangrijk deel van de inkomsten via betrekkingen met buiten de eigen regio gevestigde bedrijven weten aan te trekken. Het gaat hierbij voor om bedrijven uit de industrie, de landbouw, de groothandel en de vervoersbranche. Verzorgende activiteiten daarentegen zijn activiteiten waar het grootste deel van de inkomsten uit de eigen regio wordt betrokken. Het gaat hier vooral om dienstverlenende bedrijven.

Toeristisch-recreatieve sector

De definitie van de toeristische en recreatieve sector is afkomstig uit het rapport 'Werkgelegenheid in Toerisme en Recreatie in Nederland; toesnijding LISA-bestand' van Sliepen Consultancy en ETIN Adviseurs. De toeristisch-recreatieve werkgelegenheid wordt hierbij onderverdeeld in zeven hoofdgroepen: Horeca (excl. logiesbedrijven), Logies, Cultuur, recreatie, sport en amusement, Personenvervoer, Reisorganisatie en –bemiddeling, Recreatiegoederen en Overige detailhandel.

Vacatures

Arbeidsplaatsen waar op zeer korte termijn personeel kan worden geplaatst.

Woonmilieus

De indeling in woonmilieus is allereerst gebaseerd op een indeling van alle woonplaatsen in Nederland in steden en dorpen. De postcodewijken in de steden zijn vervolgens onderverdeeld in 'centrum-stedelijk', 'stedelijk buiten-centrum' en 'groen-stedelijk'. De postcodewijken in de dorpen zijn onderverdeeld in 'centrum-dorps' en 'landelijk wonen'. Alle woonplaatsen met meer dan 25000 huishoudens zijn tot de steden gerekend. Plaatsen met een kleiner aantal huishoudens (maar wel meer dan 12500) zijn in sommige gevallen tot de steden gerekend, op basis van de dichtheid van de woonplaatsen en het aandeel meergezinswoningen in het centrum. Het eerste woonmilieutype is '**centrum-stedelijk**'. Deze categorie bevat de centra van steden, maar ook een aantal centraal gelegen wijken net buiten het centrum. Deze gebieden worden gekenmerkt door een hoge voorzieningen- en winkeldichtheid. Het tweede woonmilieutype is '**buiten-centrum**'. Dit zijn de wijken die op een wat grotere afstand van het centrum liggen. Ze hebben een hogere dichtheid dan de randmilieus en meestal ook hoger dan de centrummilieus. Er is sprake van een grote variëteit binnen deze categorie. Zowel tuindorpen, vooroorlogse etagebouw als naoorlogse hoogbouwwijken vallen binnen deze categorie. Het derde stedelijke woonmilieutype is het '**groen-stedelijk**'. Om te bepalen of sprake is van een randmilieu is allereerst nagegaan of het gebied vooral als woongebied fungeert. Wijken met een grote hoeveelheid werkgelegenheid vallen af als randmilieu. Vervolgens is de dichtheid bekeken, rekening houdend met de samenstelling van de woningvoorraad. Als de dichtheid, gegeven de samenstelling van de woningvoorraad, lager is dan gemiddeld is sprake van een groen-stedelijk milieu. De nieuwbouwwijken worden tot de groen-stedelijke wijken gerekend. Voor de dorpen geldt dat de postcodegebieden met een lage dichtheid en relatief weinig voorzieningen tot het woonmilieutype '**landelijk wonen**' gerekend worden. Dit kunnen dus woonwijken zijn in een lage dichtheid, maar ook landelijke gebieden met verspreide bebouwing. De woonmilieus met een hogere dichtheid of meer voorzieningen zijn als '**centrum-dorps**' aangeduid.